

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BATI SOSYOLOJİSİ KARŞISINDA TÜRKİYE’DE
YERLİ SOSYOLOJİ ARAYIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sevcan ŞENKALOĞLU

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN

EYLÜL – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

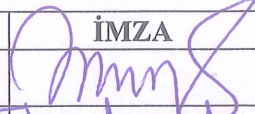
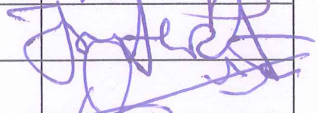
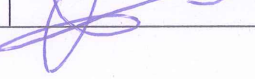
BATI SOSYOLOJİSİ KARŞISINDA TÜRKİYE'DE
YERLİ SOSYOLOJİ ARAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sevcan ŞENKALOĞLU

Enstitü Anabilim Dalı: Sosyoloji

“Bu tez/....../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN	Basarılı	
Prof.Dr. İsmail HİRA	Basarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Aydın AKTAY	Basarılı	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	SEVCAN ŞENKALOĞLU
Öğrenci Numarası	:	Y166013014
Enstitü Anabilim Dalı	:	SOSYOLOJİ
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	BATİ SOSYOLOJİSİ KARŞISINDA TÜRKİYE'DE YERLİ SOSYOLOJİ ARAYIŞI
Benzerlik Oranı	:	% 11

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☒ Sakarya ÜniversitesiSosyal Bilimler.... Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

09/09/2019
Öğrenci İmza

☒ Sakarya Üniversitesi ...Sosyal Bilimler... Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

09/09/2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Mustafa Kemal SARIL

Tarih: 09.09.2019

İmza:

☒ KABUL EDİLMİŞTİR

☐ REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ARKA PLAN	7
1.1. Sosyolojiye Genel Bir Bakış	7
1.1.1. Bir Bilim Olarak Sosyolojinin Doğuşu.....	9
1.2. Batı Sosyolojisinin Düşünsel Arka Planı.....	12
1.2.1. Avrupa Merkezci Yapısı İle Batı Sosyolojisi	12
1.2.2. Batı Sosyolojisinin Oryantalist Tavrı.....	17
1.2.3. Oryantalizmin Ötekileştirici Tavrına Karşı Bir Tepki Olarak Oksidentalizm.....	22
1.2.4. Sosyolojide “Küresel- Yerel” Tartışması.....	25
1.2.5. Globalleşme ve Glokalleşme.....	28
1.2.6. Sosyolojinin “Yerlileştirilmesi” Meselesi	30
1.3. Sosyolojide Yöntem Arayışları.....	35
1.3.1. Sosyolojide Pozitivist Hegemonya Dönemi	39
1.3.1.1. Sosyolojinin Pozitivist Doğasına Eleştiri	41
1.3.2. Hermenötik Yöntemle Gelen “Anlam”	44
İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SOSYOLOJİNİN GELİŞİMİ.....	51
2.1. Sosyolojinin Türkiye’ye Girişi.....	51
2.2. Türkiye’de Sosyolojinin Kurumsallaşması	53
2.3. Türk Sosyolojisinin Temel Konuları Sorunları Ve İşlevi	58
2.4. Türk Sosyolojisinin Batı Sosyolojisi İle İlişkisi	62
2.5. Türkiye’de “Yerli Sosyoloji” Çağrısı	67
2.6. Türk Sosyolojisinin Bugünkü Durumu	71
BÖLÜM 3: İSTANBUL SOSYOLOJİ EKOLÜ BAĞLAMINDA “YERLİ SOSYOLOJİ” ARAYIŞLARI: BAYKAN SEZER KORKUT TUNA.....	74

3.1. İstanbul Sosyoloji Ekolünün Kısa Tarihi	74
3.2. İstanbul Sosyoloji Ekolünde “Yerli Sosyoloji” Arayışları: Baykan Sezer Korkut Tuna.....	80
3.2.1. Baykan Sezer ve İstanbul Sosyoloji Ekolündeki Yeri	82
3.2.1.1. Baykan Sezer’in Sosyolojik Yaklaşımları.....	82
3.2.2. Korkut Tuna ve İstanbul Sosyoloji Ekolündeki Yeri.....	92
3.2.2.1. Korkut Tuna’nın Sosyolojik Yaklaşımları	92
3.3. “Yerli Sosyoloji” Fikrinin Gerekliliği Üzerine	106
 SONUÇ	110
KAYNAKÇA	116
ÖZGEÇMİŞ	123

KISALTMALAR

ATÜT	: Asya Tipi Üretim Tarzı
C.	: Cilt
ÇEV.	: Çeviren
D.E.Ü.	:Dokuz Eylül Üniversitesi
DER.	: Derleyen
DTCF.	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
FAK.	: Fakülte
İÜ.	: İstanbul Üniversitesi
İÜEF.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
SAY.	: Sayfa
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüler
SÜ.	: Selçuk Üniversitesi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
VB.	: Ve Benzeri
YAY.	: Yayınlar

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Batı Sosyolojisi Karşısında Yerli Sosyoloji Arayışı			
Tezin Yazarı: Sevcan ŞENKALOĞLU Danışman: Prof.Dr. Mustafa Kemal ŞAN			
Kabul Tarihi: 09.09.2019		Sayfa Sayısı: 130	
Anabilim Dalı: Sosyoloji			
Bu çalışmanın temel amacı, Türk sosyoloji tarihinde gelenek oluşturan İstanbul sosyoloji ekolü bağlamından hareketle, ekolün önemli temsilcileri olan Baykan Sezer ve Korkut Tuna'nın sosyolojik yaklaşımlarını ele alarak “yerli sosyoloji” söylemleri ve iddialarının mevcut durumu hakkında değerlendirmede bulunmaktır. Buradan hareketle, çalışmada ilk olarak; Batı sosyolojisinin doğuş koşulları, Batı sosyolojisinin kavram ve kuramlarının almış olduğu eleştiriler odağında sosyolojide alternatif arayış olarak “yerli sosyoloji arayışı” ele alınmıştır. Öncelikli gayemiz; 19. Yüzyıl Batı sosyolojisi anlayışının büyük ölçüde yıkılmış olması ve “tekelciliğin anlam kaybına uğradığı çoğulcu ve girift bir dünyada “yerli sosyoloji” anlayışı sorunlarımıza cevap verebilecek midir?” sorusuna “yerli sosyolojinin gerekliliği”nin belli koşulların ürünü olduğu çerçevesinde cevap aramaktır. Bu hususta ağırlıklı olarak Baykan Sezer ve Korkut Tuna'nın “yerli sosyoloji” konusuna ilişkin yaklaşımları ve kendi toplumsal çıkarlarımızı esas alarak sosyolojiye getirmiş oldukları farklı perspektifleri esas alınmıştır. Çalışmanın sonunda ise küreselleşme ile birlikte gelen yerlilik iddialarının artık sosyal teorinin içinde kendine ait bir yere sahip olması nedeniyle fazlaca bir öneminin kalmadığı vurgulanmaktadır. Nitekim yerli sosyoloji arayışlarını, belli dünya koşullarının aşılması adına verilen bir çaba olarak okumamız gerekmektedir. Böylece, Batı sosyolojisinin, tüm dünyada geçerli tuttuğu teorilerin, Batı dışı toplumlarda da geçerli olup olmadığını tartışmanın artık bir önemi kalmamıştır. Yerli sosyoloji arayışı tamamen bu konu üzerine kurulu olarak ortaya çıktığı için artık yerli sosyolojinin muhtevasını tartışmanın manası da olmayacaktır.			
Anahtar Kelimeler: Batı Sosyolojisi, Türk Sosyolojisi, Sosyolojinin Yerlileştirilmesi, İstanbul Sosyoloji Ekolü, Baykan Sezer, Korkut Tuna.			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: In Search of Native Sociology Against Western Sociology			
Author of Thesis: Sevcen Şenkaloğlu Supervisor: Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN			
Accepted Date: 09.09.2019		Number of Pages: 130	
Department: Sociology			
The main purpose of this study is to evaluate the current situation of “indigenous sociology” discourses and claims by considering the sociological approaches of Baykan Sezer and Korkut Tuna, who are important representatives of this school, in the context of Istanbul sociology school which is a tradition in the history of Turkish sociology. In this study will focused on local sociology as an alternative against the conditions of Western sociology birth, the terms and theories of Western sociology and the criticism have taken. Our first goal is in the context of the necessity of local sociology, the question is whether the understanding of “indigenous sociology of 19. in the pluralistic and intricate world where monopoly has lost there meaning and whether the understanding of s indigenous sociology of 19. was largely destroyed by the understanding of Western sociology in the 19th century. In this respect, Baykan Sezer and Korkut Tuna's approaches to the subject of indigenous sociology and their various perspectives on sociology are based on. At the end of the study, it is emphasized that the claims of indigenousness that came with globalization have no more importance because they have not their own place in social theory. And as an importnat matter, we should read the indigenous sociology as an effort to overcome certain world conditions. So, it is not more important to discuss whether the theories of Western sociologies values throughout the world are valid in non-Western societies. So the form of indigenous sociology has emerged entirely on this issue and it is not important or meaningful to discussed on this matter as a content of indigenous sociology.			
Keywords: Western Sociology, Turkish Sociology, Localization of Sociology, İstanbul Sociology School, Baykan Sezer, Korkut Tuna.			

GİRİŞ

Türk sosyolojisinde, yerellik çabası ve yerlileşmenin imkânları en çok tartışılan konu olmuştur. Böylesi önemli bir konu karşısında bu çalışmada ki öncelikli gayemiz; Batı sosyolojisine alternatif olarak ortaya çıkan geliştirilen “yerli sosyoloji” söylemleri ve mevcut durumu hakkında değerlendirmede bulunmaktır. Ancak yerli sosyoloji başlığı altında ele alınan her konunun en büyük zorluğu; Batı sosyolojisinin temellendirildiği kavramsal çerçevenin tahlili ve sınırlılıklarının belirlenmesidir. Nitekim bu çalışmada da yerli sosyolojiyi arayışlarına açıklama getirmeden evvel Batı’nın tekelci tavrının meşrulaştırmak adına ortaya atılan her bir kavramın tahlili gerekmektedir. Bu bağlamdan hareketle çalışmanın ilk bölümünde; On dokuzuncu yüzyılın toplumsal koşullarına bağlı olarak Batıda ortaya çıkan bir bilim olan sosyolojinin, tanımına ve belli başlı kavramlara yer verilmiştir. Bu kavramlar odağında Türkiye’deki yerli sosyoloji arayışları ve mevcut durumu değerlendirilmiştir.

Çalışmanın Konusu

Avrupa’da on altıncı yüzyılda deneye dayalı bilim anlayışı gelişmiş ve bilimin evrensel olduğu iddiası öne sürülerek, dünyanın keşfedilmemiş yerlerini keşfetme isteği hedeflenmiştir. Nitekim keşfedilmiş yerlerin keşfinin gerçekleşmesi ile Batının yüklemiş olduğu misyonlarla geliştirilmiş olan bilimin üstünlüğü kabul edilmiştir. On sekizinci yüzyılda ise değişen dünyanın ihtiyaçları doğrultusunda keşfedilen yerleri ve hatta Avrupa’nın dışında kalan tüm çeşitliliği anlamaya ve açıklamaya muhtaç kalınmıştır. Bu durum yeni bir sosyal bilim inşasını ihtiyaç haline getirmiştir. Yeni bir sosyal bilim inşasına muhtaç kalınmış olması doğrultusundan hareketle, sosyoloji bilimi inşa edilmiştir. On dokuzuncu yüzyılda ise sosyoloji Batı’da meydana gelen toplumsal dönüşüm ve devrimler sonucunda, hem terim olarak hem de bilim olarak kabul edilmiştir. Sosyolojinin Batı’da ortaya çıkması bir tesadüf eseri değildir. Söz konusu dönemde Batı’nın kendi içerisinde mevcut ihtiyaçları ve eksiklikleri vardır. Nitekim söz konusu ihtiyaçları; Batı’da yaşanan toplumsal değişim ve Batının dünyada egemen olma isteği, Doğu ile ilişkilerini istediği şekilde yönlendirebilmesi gibi bir dizi isteğine ve krizlerine karşılık sosyolojiye büyük bir ihtiyaç duyulması olarak değerlendirebiliriz. Böylece sosyoloji, ilk olarak belli dönem ve Batılı toplumlar koşulunda, ihtiyaç duyulduğu çerçevede kendine ait bir bilim kimliği kazanmış olmaktadır. Artık Batı, inşa ettiği bilimin üstünlüğünü ilan ederek, tüm toplumsal gerçekleri edilgen bir nesne olarak

görmüş ve evrensellik iddialarına yaslanarak elde edilen verilerin tüm toplumlar için geçerli olduğu anlayışını özümsemiştir. Böylece Batı sosyolojisinin özündeki Avrupamerkezci anlayış dünyanın dört bir yanında evrensel anlayıştan hareketle popülize edilmiş ve bir paradigma haline gelmiştir. Avrupa merkezci ve evrensellik anlayışı ile Avrupa'ya; dışında kalan her yeri sömürme, köleleştirme kısacası edilgen hale getirmenin kapıları açılmış ve Avrupamerkezci söylemlerin yerine geçmek için çalışan çeşitli alternatif söylemler olmuştur. Bunlardan ele almamız gereken söylem ise Oryantalizm olmuştur. Oryantalist tavır ise, Doğu toplumları ile ilgili çalışma alanlarında bulunan bir nevi Avrupamerkezci anlayışın dışa vurumudur. Çalışmanın sınırlılıkları dahilinde meseleyi Batı sosyolojinin oryantalist tavrı olarak ele aldığımız vakit; farklı medeniyetlerin farklı toplumsal sorunlarına Batılı bir bakış açısıyla çözüm üretilmekte ve Doğu-Batı ayrımından yola çıkılarak yaratılan iki ötekinin farklı yorumu yapılmaktadır. Oryantalizmin bu tutumu karşısında ortaya çıkan oksidentalizm kavramının ele alınması, meselenin vahametinin iki taraflı okunması bakımından önem arz etmektedir. Çünkü nasıl Batı tarafından oryantalizm kavramı ile Doğu-Batı ayrımından yola çıkılmış ve iki ötekinin farklı yorumu yapılmışsa, oksidentalizm denilen kavramla da Doğu'nun (ben) Batı'yı (öteki) karşılaştırması ve yorumlaması gerçekleşmiştir. Her iki kavramın temelinde de, ben-öteki ayrımı çerçevesinde Doğu ve Batı taraflarının birbirlerine yönelik önyargı, ikili zıtlıklar, varsayımlar, kurgular yatmaktadır. Bu ayrıştırıcı ve ikircikli söylemler, sosyolojinin evrensellik iddialarının sorgulanması gereğini doğurmuştur.

1980'li yıllarda popülize edilen küresel söylem ile dünya değişime uğrayan yeni bir düzen haline gelmiştir. Avrupa'nın Batı sosyolojisine Avrupamerkezci ve ayrıştırıcı misyonlar yükleyerek dünya egemenliğini elde tutma fikri; Amerika'nın keşifler sonucu yeni bir güç elde etmesi hasebiyle değişime uğramış ve farklı bir anlayış inşa edilmiştir. Bu anlayış; hem farklılıkları öz denetimi altına alarak etkisiz bırakıp hem de farklılıkların olduğu bir dünyayı inşa etmeye çalışmak üzere kurulmuştur. Farklılıkları yaşatma söylemi ile birlikte farklılıkları bastırma ve üzerlerinde ideolojik hegemonya uygulamak, küreselleşme sürecinin gerektirdiği tavrı tutarlı kılmamaktadır. Bu tutarsız tavrın karşılığı elbette yerelleşme olarak karşı çıkış olmuştur. Yerelleşme hareketini yalnızca bir bilim, dal/alan olarak sınırlandıramayız. Ancak diyebiliriz ki; bu tavır Batı değerlerinin yaygınlık kazanmasından dolayı gelişmeye başlamıştır. Bu çalışmanın sınırlılıkları dahilinde, sosyoloji biliminde yerlileşme hareketi ve eğilimler, Batı

sosyolojisinin, Avrupa merkezci, oryantalist, ayrıştırıcı ve sömürge odaklı yapısı karşısında bir alternatif, bir karşı duruş mahiyetinde ortaya çıkmıştır. Genellikle, Batı sosyolojisinin kendisi dışında kalan toplumların sorunlarına çözüm üretememesi, Batı-dışı toplumların tarihlerini anlayamaması ve açıklayabilmekten yoksun olması, Batı değerlerinin üstün özelliklere sahip olduğu vurgusunu yaparak kendisi dışında hiçbir toplumsal değeri tanımaması ve yalnızca kendi çıkarlarına yönelik hareket ederek kendi sorunlarını çözmek adına ortaya attığı kuramların tek evrensel ölçütlere sahip olduğu üzerine sarsılmaz bir inanç sergilemesi gibi eleştiriler üzerine yerli sosyoloji hareketi başlamıştır.

Aynı zamanda çalışmanın birinci bölümünde Batı sosyolojisinin pozitivist doğasına yönelik zamanla almış olduğu eleştiriler bağlamında hermenötik yöntem arayışlarına başvurulmuş olması süreci de ele alınmıştır. Buradan hareketle farklı bir düşünce sistemi olarak meydana gelen pozitivism, toplumsal hayatı ve bilimsel yöntemleri belirleyen önemli söylemleri beraberinde getirmiştir. Ancak pozitivist anlayışın; toplumsal olayları yalnız akıl sınırları çerçevesinde açıklamaya çalışmış olmasına, Batının çizmiş olduğu sınırlılıkları aşamamasından doğan evrensellik problemlerinin nüksetmesine ve her toplumun, durumun birbirinden farklılık arz etmesi gerçeğine yüz çevirmesine karşı çıkmış ve pozitivismin tekelci tavrı eleştiri almıştır. Bu durum bilimsel yöntemde değişimin gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu eleştiriler odağında ortaya atılan hermenötik yaklaşımın tekerciliği eleştirmesi ve farklılıkları, yerellikleri kabul etmiş olması; dünya üzerinde Batı sosyolojisi aklı karşısında alternatif olarak meydana gelen yerli sosyolojinin gelişim sürecini etkileyen faktörlerden olmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise kavramsal ve yöntemsel bakımdan eleştiri almış olan sosyolojinin Türkiye’de doğuş koşulları, temel konuları ve çözmekle yükümlü olduğu sorunları ele alınarak sosyolojinin işlevine değinilmiştir. Türk sosyolojisinin Batı sosyolojisi ile ilişkileri ele alınarak, Batı sosyolojisinin pozitivist doğasından ve kavramsal sorunlarından kaynaklanan sıkıntılar karşısında temelleri atılan bir yerli sosyolojinin önemine değinilmiştir. Bu durum, Batı sosyolojisi biliminin Batılı kimliğine daha da zarar vermiştir. Türk sosyolojisinin, Batı sosyolojisi ile ilişkisi çerçevesinde değerlendirecek olursak; Türk sosyolojisinde 1980’li yıllarda Batı sosyolojisinin pozitivist doğasına yönelik eleştirilerin çoğalması ve “yerli sosyoloji” arayışlarının başlaması, araştırma konularında farklılık (kadın, toplumsal cinsiyet, din, etnisite vb. konular) arz etmiştir. Söz konusu dönem ve sonrasında Türkiye’de Baykan

Sezer tarafından en açık şekilde ifade edilebilen yerli sosyoloji anlayışı ve ideali, Türkiye'nin dünyada kendi kimliğini açıklayabilmesiyle beraber diğer toplumlar arasındaki konumunun belirlemesine de imkân tanımıştır. Yerli sosyoloji, Türkiye'nin sorunlarını çözmenin ve çıkarlarını doğru bir şekilde belirlemenin önemine değinmek amacıyla adeta bir çağrı niteliği kazanmıştır. Böylelikle Türkiye'de yerli sosyoloji üzerinde düşünen, yerli sosyolojinin sınırlarını belirlemek isteyen ve kendi kimliğimizle toplumumuza fayda sağlayabilecek bir bilim teşkil etmeyi kendine dert edinmiş aydınlara da ilham olmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; Batı'da ortaya çıktıktan hemen sonra Türkiye'ye aktarma yoluyla giren sosyoloji bilimi, Ziya Gökalp tarafından akademik bir kimlik kazanmış ve 1940'lara kadar Türkiye'de egemen sosyoloji anlayışı olarak varlığını sürdürmüştür. Gökalp'in, Türkiye'deki ilk sosyoloji kürsüsünü İstanbul'da açmış olması ve 1940'lı yıllara kadar Gökalp'in temellerini attığı sosyoloji geleneği, İstanbul sosyoloji ekolü olarak değerlendirildi. Bu ekolün en belirgin özelliği Avrupa kaynaklı olup makro ölçekli tarihsel sosyoloji anlayışının benimsenmiş olmasıdır. Ancak 1940'lı yıllardan sonra Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Amerika kaynaklı, mikro ölçekli, uygulamaya dönük sosyoloji anlayışı görülmeye başlanmıştır. Her iki ekolde de aktarmacılık yapılırken; İstanbul sosyoloji ekolü, Baykan Sezer ile yeni bir boyut kazanmıştır. Artık ekol içerisinde yerli bir sosyoloji inşa etme gayreti göze çarpmaktadır. Sezer ile birlikte eleştirel bir anlayış da kazanan bu ekolün önemli bir halkasını da Korkut Tuna oluşturmaktadır. İstanbul ekolünün önemli bir temsilcisi olarak kabul edilen Tuna'nın şehir ve bilgi sosyolojisine yönelik çalışmaları İstanbul sosyoloji ekolünün temel özelliklerini taşımaktadır.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışmaya bizi yönelten unsurların başında; Türk sosyolojisinde yerleşme meselesinin tartışmalı bir konu olması ve gelecekteki imkânı üzerine yapılan çalışmaların azlığıdır. Bu konuyla ilgili çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte Türk sosyolojisinde yerlilik sorununu; İstanbul sosyoloji ekolü temsilcilerinden Baykan Sezer ve Korkut Tuna'nın sosyolojik yaklaşımları özelinde ele alıp değerlendiren bir çalışmaya rastlamadık.

Bu konunun Batı sosyolojisinin pozitivist doğası ile bilginin Batılılaştırılması ve Batının dünyaya tek sosyoloji anlayışını dayatması karşısında, çoğulcu ve yerli sosyoloji

anlayışının kabul görmesi neticesinde Türkiye'nin kendi gerçeklerinin farklı olduğunun bilincinde olan ve yerli sosyoloji fikirleri ile dönemin şartları içerisinde ortaya koymuş olduğu başarıya vurgu yapmak bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca yerli sosyolojinin, farklılıkların, çoğulcu anlayışın kabul görmesi odağında gerek yerli sosyoloji arayışlarının gerek yerli sosyoloji tartışmalarının artık toplumsal ve bilimsel manada gereğinin kalmadığı üzerine değerlendirmede bulunarak yolumuza yeni sosyoloji arayışları ve tartışmaları için devam etmek adına katkıda bulunulmak istenilmiştir. Bu bağlamdan hareketle Türk sosyolojisinde tartışılan bir konu haline gelen yerli sosyoloji; (belli bir dönem ve koşullar dahilinde haklı bir arayış olduğu vurgusu yapılarak) Türk sosyolojisindeki yerini belirginleştirmiştir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, hem Türk sosyolojisinde yerlilik arayışları çerçevesinde mütevazı bir katkıda bulunmak hem de İstanbul sosyoloji ekolü çerçevesinde yerli sosyoloji arayışlarının yerini tespit etmektir. Çalışmanın daha uzun vadede amacı; evrensellik iddialarına yaslanan Batı sosyolojisinin inşa ettiği kavram ve kuramların tahlilleri doğrultusunda yerli sosyolojinin belli bir tavrın ürünü olarak inşa dildiğine vurgu yapmaktır. Bu bağlamdan hareketle dünyada yaşanan değişimler neticesinde Batılı öğretilerin tahakkümünün zayıflamış olması; yerli sosyoloji anlayışının gereklerinin sosyal teoride kabul görmesine yol açmıştır. Bu durum, sosyal teoride kabul görmüş bir yerli sosyoloji anlayışın mevcut durumda bir öneminin kalmadığı şeklinde değerlendirilmektedir. Ancak çalışma, yerli sosyoloji meselesinin, Türk sosyolojisinin gelecek inşasında, sosyologların dikkate alacağı önemli bir tecrübe olarak değerlendirmek hususunda katkıda bulunmaktır.

Bu amaçlar doğrultusunda çalışmada; Türkiye'de yerli sosyoloji arayışlarının gelişim sürecini ele almak ve bu süreç içerisinde yerli sosyoloji kurma yolunda büyük çabalar sarf eden değerli sosyologlarımız; Baykan Sezer ve Korkut Tuna'nın yerli sosyoloji anlayışlarını değerlendirilmektedir. Türk sosyolojinde yerli sosyoloji arayışları gibi bir konuda Baykan Sezer ve Korkut Tuna öylesine seçilmiş isimler değildir. Türk sosyoloji oluşturma ve Türk sosyolojisinin geleceğini düşünerek inşa etme yolunda çaba sarf eden ve temsilcisi oldukları İstanbul sosyoloji ekolünün yeni perspektif kazanmasını sağlayan sosyologlarımızdır. Türk sosyolojisinde yerleşme arayışlarının belli bir dönem ürünü

olarak değerlendirdiğimiz bu çalışmada Baykan Sezer ve Korkut Tuna'nın sosyolojik yaklaşımlarının ele alınmasının nedenlerinden biri de bu olmuştur.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmanın ana konusunu esas olarak Batı sosyolojisinin inşa ettiği kavram ve kuramların tahlilleri; Baykan Sezer ve Korkut Tuna'nın sosyolojik yaklaşımları doğrultusunda yerli sosyolojinin belli bir tavrın ürünü olarak inşa dildiğine vurgu yapmaktır. Bu nedenle Baykan Sezer ve Korkut Tuna'nın temel sosyolojik konularla ilgili görüşlerinden önce genel olarak yerli sosyolojide ele alınan başlıca meselelere yer vermenin çalışmanın formatı açısından daha uygun olacağı düşünülmüştür. Bu amaçla ilk bölümde genel olarak sosyolojinin tanımı ve belli başlı sosyolojik kuramlara değinilmiştir. Sosyolojide iddia edilen bütün tezlerin elbette ki kuramsal bir plan ile temellendirilmelidir. Bu nedenle sosyolojide ki kuramsal yaklaşımlara kısaca yer verilecektir.

Genel hatlarıyla, Türk sosyolojisinde yerlilik problemini ve mevcut durumunu incelemeyi; İstanbul sosyoloji ekolü çevresinden Baykan Sezer ve Korkut Tuna örneğinden hareketle konu edinen bu tezde; yöntem olarak birincil kaynaklar ve makaleler taranarak çalışmanın kapsam ve sınırları dâhilinde önemli olan görüşler tespit ve tahlil edilmiştir. Konu ile ilgili diğer ikincil kaynaklardan da ekseriyetle faydalanılmıştır. Kısacası çalışmamda kitap ve makalelerin incelenmesi, literatür taramasına dayalı bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ARKA PLAN

1.1. Sosyolojiye Genel Bir Bakış

İnsanlık tarihinden bugüne değin insanlar başka insanlarla ilişki kurmuşlardır. Şüphesiz insanların toplumlar halinde yaşıyor olması insanlar arası ilişkiler bağına zaruri kılar. Bu durumun izahını yıllar önce İbn Haldun “Mukaddeme” (sy.214) adlı eserinde şu misallerle anlatmaya çalışmıştır; *“Allah Taâlâ insanı yaratmış, gıdasız yaşaması ve hayatını devam ettirmesi mümkün olmayacak surete ve biçime koymuş, fitratı ile gıdasını aramayı ve kendisine tevdi edilen kudret ile bunu elde etmeyi ona belletmiştir. Ancak insanlardan bir kişinin kudreti, muhtaç olduğu bahis konusu gıdayı tek başına elde etmeye kafi gelmez. Hayatını devam ettirmesi için bu gıdanın asgari olan kısmını bile tam olarak temin edemez. Bu gıdanın, farz edilmesi mümkün en az miktarını ele alalım, bu miktar mesela bir günlük rızık kadar buğday olsun işte bu miktar bile onu öğütme, hamur yapma ve pişirme gibi birçok zahmet ve muameleden sonra hasıl olur. Bu üç işten her biri için bir takım alet ve edevata muhtaç olur. Bunlar ise demirci, marangoz ve çömlekçi gibi müteaddit sanatları icra eden şahıslar olmadan vücuda gelmez”*. İbn Haldun’un kaleme aldığı bu misallerden de anlaşıldığı üzere her insan yaşamak için hemcinsi ile iletişime geçmeye muhtaçtır. O halde insan aynı zamanda kendi şahsi varlığı için toplumlar halinde yaşamak mecburiyetinde olan bir varlıktır.

Buradan hareketle sosyoloji bilimine baktığımız zaman insan ilişkilerini ele aldığını görmekteyiz (Fichter, 2011: 1). Akademik bir disiplin olma özelliği taşıyan sosyoloji, sadece toplumsal olanı değil kişiler arası ilişkiler düzeyini, sınıfsal farklılıkları, ulusları, uygarlıklar düzeyini vb. konuları incelemekle yükümlü olan bir bilimdir. İnsan ilişkilerini insanlığın ilk tarihine kadar götürsek de sosyolojiyi geçmiş ilişkilerden ayıran en önemli şey akademik bir disiplin olma özelliğidir (Aron,1994: 16). Marx Weber’ de sosyolojiyi, insanlar arasındaki ilişkilerden kaynaklanan insan davranışları üzerine bir bilim olarak düşünmektedir (Eröz, 1973: 3-4). Hatta Bauman’da sosyolojiye, insanların yaşam şekli hakkında bir düşünme biçimi, kendi dinamizmini yineleyen ve canlılığını hiç yitirmeyen bir faaliyet olarak yorum getirmektedir (Bauman,2010: 9-11). Kısacası sosyolojiyi, öncelikle akademik bir disiplin, insan ilişkilerini ele alan bir bilim, insan dünyasına yönelik bitmek tükenmek bilmeyen bir ilgi olarak yorumlayıp insan davranışlarını ve ilişkilerini inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlayabiliriz.

Terim olarak sosyolojiye bakacak olursak, ilk kez Fransız A.Comte tarafından kullanılmış ve İngiliz H.Spencer tarafından topluma yayılması sağlanmıştır (Fichter,2011: 12). Sosyolojinin bir bilim hüviyeti kazanması 18.ve 19.yüzyıl arasında Batı’da ortaya çıkan sosyal olaylar ve değişik fikir hareketlerinin cereyan etmesiyle mümkün olmuştur. Bu değişim ve dönüşümler neticesinde Comte ’da ortaya atılmış olduğu sosyolojinin gerek kelime kökü ve tanımı gerek sosyolojinin ne olduğu ve yöntemi üzerine çok farklı tanımlamalar ve yorumlar getirmiştir (Bottomore,1997: 17). Sosyolojinin kelime köküne indiğimiz zaman en basit şekliyle “Sosyo”; toplumsallığı , “loji”; bilimselliği ifade etmektedir. Bu iki terimin birleşmesiyle birlikte “toplumu inceleyen bilim” anlamını taşıyan bir ifade ortaya çıkmaktadır (Tezcan,1995: 1). Ancak Gordon Marshall “Sosyoloji Sözlüğü” nde sosyoloji kelimesinin köklerinin “socius” ve “logos” a dayanıyor olmasının, onu hiçbir zaman sosyal bilim statüsüne konulamayacağı yönünde yorumlar yapıldığını kaleme almıştır (Marshall,1999). Fakat bu yorumların, çoğu bilim insanına göre de yanlış olduğunu görmekteyiz. Bu duruma örnek bir araştırmacı olan Rudolf Richter’in (Richter, 2012: 42) sosyolojinin kelime kökünde ortaya çıkan ifadeleri açıklar mahiyette yorumu vardır;

“Sosyoloji toplumsal krizleri çözmeyi deneyen bir bilim olarak ortaya çıktı ve bir kriz bilimi oldu. Sosyoloji bir taraftan da işleyen bir toplumun varsayımsal olarak nasıl görünebileceğini de analiz etmek istediği için, aynı zamanda toplumsal düzen arayışının da bilimi oldu.”. Burada Richter, “socius” ve “logos” kelimelerinin manasının sosyoloji disiplininin bütünsel bir bilgi yapısına yönelebileceğini açıkça göstermektedir.

Hülasa sosyolojinin kelime köklerinden de anlaşılacağı üzere, sosyoloji insanlar arası ilişkilerle ve insanların ihtiyaçları sonucu oluşturdukları kurumlarla (ekonomi, din, siyaset, aile vb.) iç içe bulunmak durumundadır. Sosyoloji aynı zamanda insanların bir arada yaşamalarının gerektirdiği bir takım normlarla da ilgilenmiş ve insan ilişkilerini, faaliyetlerini bilimsel olarak açıklamıştır. Sezer bu durumu *“insanların yaşayışları, geçmişteki insanların, toplulukların araştırılması ve eskiye ait toplulukların ve insanların hakkında bilgilerinin elde edilmesi ...”* olarak ifade etmiştir (Şener, 1996:5). Genel manada insanın sosyal bir varlık olarak kendi içinde dinamizme sahip olması, başka topluluklarla ve insanlarla etkileşime geçmesi gibi özellikleri sosyoloji biliminin ortaya atılmasını ve gelişimini sağlamıştır. Sosyoloji kimi sosyologlara göre sosyal hareketler arasındaki etkileşimi kimilerine göre ise insani etkileşimi temel alsa da genel manada insanların sosyal ilişkilerini ve etkileşimini ele alan bir bilim olmuştur. Hatta

sosyoloji sadece bunlarla da kalmayıp insanların ahlaki değerlerini de ele almıştır (Şener, 1996: 6).

İster istemez akıllara, birçok tanımla dahi açıklanamayan ve sınırlandırılmayan sosyoloji için, “*Sosyoloji bilimine nasıl vakıf olunabilir?*” sorusu gelmektedir. Bunun cevabını, sosyoloji biliminin temeli mahiyetinde kaleme almış olduğu eserinde Fichter (Fichter, 2011), şu şekilde cevap vermektedir; “*Sosyoloji ilmine vakıf olmak isteyenler; süreklilik gösteren benzerlikler ile değişen farklılıkları ayırt etmeyi öğrenmelidir. Bizler birer sosyolog olarak hem tek biçimliliği ve çeşitliliği hem de sürekliliği ve değişmeyi tanımalı ve kabul etmeliyiz.*” (Fichter, 2011: 1-10).

Bu ifadeler sadece cevabı vermeyip aynı zamanda sosyoloji ilminin doğasına yönelik açıklama niteliğindedir. Sosyolojinin ne olduğu konusunda birden fazla açıklama getirilmiştir. Ancak her birinin açıklamasındaki ortak tarafın sosyolojinin bir bilim hüviyetine sahip olduğudur.

1.1.1.Bir Bilim Olarak Sosyolojinin Doğuşu

Modernizmin temellerinin atıldığı 16.yüzyılda Batı’da bilim her yerde ve her şekilde “*doğru olanı aramak*” olarak tanımlanmıştır. Deney ve deneye dayalı bütün çalışmalar bilimin merkezi haline getirilmiştir. Bilime yüklenen misyonlar ile en büyük amaç, bilimin evrensel olduğu iddiası ve dünyada keşfedilmemiş yerlerin keşfi olmuştur. Tüm bunlarla beraber Batı’nın egemenlik hayali de gerçekleştirilmiştir. Ancak bu hayal içerisinde felsefe deneye tabi tutulmadığı için dışlanmıştır. Bilimin üstünlüğü zamanla daha da çok kabul edilir olmuş ve bilim, doğa bilimleri manasında kullanılmaya başlanmıştır. 18. yüzyılda değişen dünyanın ihtiyaçları karşısında Avrupalılar özellikle Avrupa dışında kalan çok çeşitliliği anlamaya ve açıklamaya muhtaç kalmışlardır. Bu başkalaşan ihtiyaçlar karşısında yeni bir sosyal bilim anlayışı kurulmaya başlanmıştır (Wallerstein, 2011: 12-16).

Modern dünyanın temellerinin atıldığı ve değişimin hızla yaşandığı Batı dünyasında Comte’un sosyoloji için ortaya attığı isim “sosyal fizik” olmuştur. Comte’un ortaya attığı “sosyal fizik” kavramının temelinde pozitivizm anlayışı yatmaktadır. Bu kavram Avrupa da kurulan sosyal bilim anlayışının yeni kavramı haline gelmiştir. Comte bu kavramla toplumsal gerçeğin ancak deneye tabii tutularak elde edilen bulgulara dayalı olabileceğini ve toplumsal gerçeklerin nesnel bilgilerin elde edilmesiyle var

olabileceğini öne sürmüştür. Bu düşüncelerini ise “Pozitif Felsefe” adlı çalışmasında “sosyoloji” terimini kullanarak ifade etmiştir (Canatan, 2005: 12). Böylece sosyoloji Batı’da meydana gelen toplumsal dönüşüm ve devrimler sonucu 19. yüzyılda hem terim olarak hem de bilim olarak kabul edilmiştir. *“Bu terimin kullanılmaya karar verilmesinin ve Batı bilim dilinde bu yeni terimin kullanılmasının önemi neydi?”* sorusu akıllara gelmektedir. Üstelik Alman sosyolog Rene König de bu hususun daha önce düşünülmediğini ve Avrupa’da hiçbir ilgili çalışmada yer verilmediğinin de altını çizmiştir. O halde bu yeni terimin ortaya çıkış aşamalarının üzerinde durulması gerekmektedir. Bu aşamayı detayları ile ele alan Rene König “Günümüz Sosyolojisi” (König, 1994) eserinde şu şekilde bahsetmektedir;

“Auguste Comte, 25 Aralık 1824 yılında dostu Valat’a yazdığı mektupta gerekse eserinin bu yeni terimin kullanılmasıyla ilgili bir yerinde yenici terimlerden yana olmadığını ifade ettiği halde “sosyoloji” terimini kullanmıştır. Comte ilk olarak bu bilimi “sosyal fizik” olarak tanımlıyordu. Fakat Simon ‘da Comte ‘da tarihsel-toplumsal gerçeği pozitif bilimlere özgü bir yöntemle tahlil etmeyi reddetmişlerdir. Comte ‘da Simon ‘da doğa bilimlerine özgü yöntemlerin sosyal bilimlere uygulanmasına karşı çıktıklarını söyleyebiliriz... Simon bir yerde ‘Toplumun mutluluğu için, matematiğin şu anda sahip olduğu saygınlığı biraz azaltmanın önemini ispatlayacağız.’ diyor ” (König,1994:7-8).

Bu tartışmalı fikirlerden esinlenerek Comte, yeni bir terim olan “sosyoloji” terimini ortaya çıkarıyor. Aslında König’e göre Comte burada sosyoloji kavramını kullanarak, sosyal fizik kavramının toplumsal olgular üzerindeki doğa bilimleri yönteminin etkisini azaltmaya çalışmıştır. Ancak Comte’un sosyoloji anlayışını irdeleyecek olursak: Comte’un toplumu ve toplumsal olayı inceleyen bilimi ilk olarak “sosyal fizik” kavramı ile adlandırmış olduğunu görmekteyiz. Bu manada sosyal fizik; insanı ve insanlar arası etkileşimi, toplulukların tarihsel gelişimini incelemekteydi. Baktığımızda sosyal fizik sosyolojinin önceki tanımıdır. Comte ’un toplumsal fizik olarak tanımladığı sosyolojinin aslında fizik, kimya, biyoloji gibi yöntem uygulanmalarına gerek duyduğunu vurgulamıştır. Bu hususta Comte için sosyolojinin bilim özelliği taşıdığını ortaya koyan ilk sosyologdur desek yanlış olmaz. Tabi bu terimin ortaya çıkışında Simon’un da büyük katkısı bulunmaktadır. Aynı zamanda sosyoloji teriminin ortaya atıldığı dönemin özellikleri olarak; Fransız devriminin yaşanması, geleneksel yaşam tarzının yavaş yavaş zayıflaması, modern toplum anlayışına geçilmesi, sanayi ihtilali ile

sanayileşme sürecinin hız kazanması gibi olaylar sosyolojiye duyulan ihtiyacı artırmış ve bu yeni terim, oluşturulan yöntemler çerçevesinde bir bilim dalı olarak kabul edilmiştir (Sezal,2003: 15). Yaşanan değişimler karşısında zamanla sosyolojinin felsefe biliminden ayrılarak bağımsız bilim hüviyeti kazanmış olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Ancak şunun da altı çizilmelidir ki sosyoloji üzerinde Fransa’da doğan pozitivist felsefenin etkisi uzunca bir müddet devam etmiştir. Sosyoloji bilimi de gelişim esnasında bu felsefi anlayıştan oldukça yararlanmıştır. Zamanla toplumdaki somut olan gerçekleri ve yaşanan sosyal olayları araştırmaya başlayan sosyoloji farklı toplum yapılarını, farklı ilişkileri incelemeye başlamış ve teorik olan çalışmalarla pratik alanlarda yapılan çalışmaları birbirleri ile bağdaştırıp, kendine has özel bir nitelik kazanmıştır (Erkal, 1999: 18). Sosyolojinin içinde yaşanan farklılaşmalar, sosyolojinin “şimdiki zaman bilimi” olma özelliğine sahip oluşundan ileri gelmektedir. Sosyoloji ve geçmişi hakkında yapılan araştırmalarda sosyolojinin doğduğu andan günümüze teşvik eden uyarıcıların var olduğu ve her birinin birbirinden farklı olduğunu görüyoruz. Sosyolojinin her zaman temel konusu döneminin mevcut ihtiyaçları ve eksikliklerinden kaynaklanmaktadır (König, 1994: 2). Nitekim 19. yüzyılda sosyolojinin Batı’da ortaya çıkmış olması bir tesadüf değildir. O dönemin de kendi içerisinde mevcut ihtiyaçları ve eksiklikleri vardır. Mevcut durumu; Batı’da yaşanan toplumsal değişim ve Batının dünyada egemen olma isteği, Doğu ile ilişkilerini istediği şekilde yönlendirebilmesi gibi bir dizi isteğine ve krizlerine karşılık sosyolojiye büyük bir ihtiyaç duyulması olarak ifade edebiliriz. Böylesi istekler 19. yüzyılda sosyolojinin hareket ettiricisi olmuştur. Batı, dünya üzerinde ve hatta doğa karşısında üstünlük yakaladığını söylemekte ve bu durumu farklı toplumlara empoze etmektedir. Batı bununla beraber kendi sorunlarını da çözüme kavuşturmak istemiştir (Sezer, 1993: 13). Böylece sosyoloji, doğduğu dönemin hareket ettirici temel unsurları içerisinde kendine ait bir bilim kimliği kazanmış oldu. Bunda büyük katma değer sağlayan Emile Durkheim, Max Weber ve Karl Marx gibi düşünürlerin, düşünsel boyutu ile sosyolojinin sadece felsefeden ibaret olmadığını ve bu bilimle toplumu daha da ileri seviyeye götürebilecekleri inancı içerisinde olmaları da büyük etkindir. Onlar da çoğu düşünür gibi yaşadıkları dönemden etkilenmiştir. Sosyolojinin bilim hüviyeti kazanmasında etkin rol oynayan toplumsal değişimler ve sosyolojiyi hareket ettirici olayları Martin Slaterry (Slaterry,2008) eserinde şu şekilde ifade etmiştir;

- “On yedinci, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Britanya’yı ve ardından Avrupa ve Amerika’yı kırsal tarım toplumlarından kentsel yapılara dayalı gelişmiş sanayi ekonomilerine dönüştüren Tarım, Sanayi ve Kent Devrimleri.
- On sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyıldaki, Fransız devrimiyle başlayan, eski feodal yapıları kökten yıkan ve demokrasi eşitlik ve özgürlük imkânlarına, liberal ve sosyalist ideolojilere yol açan büyük siyasal devrimler.
- On yedinci ve on sekizinci yüzyıllardaki büyük Entelektüel Devrim, Aydınlanma, Akıl Çağı ve Bilimsel Devrim .” (Slattey,2008: 13).

Kısacası hızlı bir değişim içerisinde olan Batı Avrupa, eski hayat tarzının bir anda değişim göstermesi durumu karşısında toplumda büyük krizler yaşamıştır. Sosyoloji böyle bir ortamda inşa edilmiştir. Böylece sosyoloji, Batı’da başlayan çok yönlü bir toplumsal gelişiminin ürünü ve toplumsal olanı inceleyen bir bilim dalı haline gelmiştir.

1.2. Batı Sosyolojisinin Düşünsel Arka Planı

1.2.1. Avrupa Merkezci Yapısı İle Batı Sosyolojisi

Avrupa merkezçiliğin muhtevasına değinmeden evvel bu kavramın ilk kelimesi olan “Avrupa”nın ne olduğuna açıklık getirmek gerekmektedir. Avrupa kapitalizm öncesi var olmayan bir yerdir. Çok daha geçmişe gittiğimiz zaman Avrupa, Grekler için var olduğu bile bilinmeyen sadece söylentiden ibaret, dünyanın ötesinde bir yer olmanın dışına çıkmayan bir kavramdır. Aynı zamanda Romalılar için de bir Avrupa değil, Galler, Germany, Britanya vardır. Ancak bugünkü gibi bir Avrupa söz konusu değildir. Bu durum İslam dünyası içinde farklı değildir. Bugünkü Avrupa’ya, Avrupa adının verilmesinde o bölgede doğan modern bilimler ve dahi coğrafyanın doğuşunun etkisi olmuştur. Avrupa sadece belli bir yeri tanımlamak için kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Belli bir bölgeye Avrupa ismini veren ve bu kavramı sadece coğrafi bölgenin adı olarak kullananlar bizzat Avrupalıların kendileri olmuştur. Bu kavram zamanla Avrupalı denen insanların, tarihsel ve toplumsal eğilim ve farklılıklarını yansıtır hale gelmiştir. Bugünkü Avrupa’yı Avrupa yapan en özel etmenler olarak; bilim, coğrafya ve jeolojik kriterler üzerinde durulur. Ancak dünyanın coğrafi şekline ve kıtalara bakıldığı

zaman; Avrupa'nın¹ kendisini bir kıta olarak ilan etmesi ve kendine göre kriterler çizerek güneyini ve doğusunu saymadan kıta olduğunu ilan etmesi, Avrupa'nın çok da masum olmadığını ve belirli kaygılarla sınırlarını çizmiş olduğunu göstermektedir (Küçükaydın, 2007: 13-14). Aslına bakılırsa Avrupa kıtası, bilim, coğrafya, jeopolitik konum kriterlerini çokta göz önüne almadan belli bir ideoloji çerçevesinde farklı emellerle oluşturulmuştur. Yukarıda da bahsetmiş olduğum gibi kapitalizm öncesi var olmayan Avrupa, kapital anlayışla mana bulmuş, gelişmiş ve geliştirilmiştir. Bu anlayışla kapitalizm veya modernlik gibi kavramların geliştirileceği ve tüm dünyaya sunulacağı tek kıta Avrupa olmuştur. Bu Avrupa felsefesi ile amaçlanan Avrupa'nın uygarlaştırıcı misyon üstlenmesi ve dünyanın geri kalanına örnek olan medeniyet sahibi Avrupalıların inşa edilmesidir (Wallerstein, 2007: 15). Söz konusu bu tavır beraberinde Avrupa merkezci bir anlayış geliştirmiş ve dünyada yaygın bir hal almıştır.

“Avrupa merkezcilik, Avrupalı (veya genel olarak Batılı) bilince, kültüre, pratiklere ve değerlere vurgu yapılması ve diğerlerinin ya ikinci sınıf görülmesi, çeşitli usul ve tekniklerle tahakküm altına alınması ya da tamamen yok sayılmasını ifade eder” (Bölükbaşı,2015: 19). Başka bir ifade ile Avrupa merkezcilik/ Avrupa merkezci anlayış, Avrupa'nın ön plana çıkartılıp yüceltilerek okunmasıdır. Bu durum sosyal bilimlerde de tezahür etmiştir. Bu düşünüş sosyal bilimlerde, bilme ediniminin sadece maddeci bir zihniyete dayandırılabilceği anlayışı ile hareket etmiştir. Böylece toplumsal gerçeklikler; diğer toplumsal ilişkilerin dışında, tarihsel süreçten bağımsız ve nesnel olarak nitelendirilmiştir. Toplumsal gerçeklerin *“kendiliğinden maddeci hatta inşa edilmiş”* olduğu düşüncesi ile hareket edilmiştir (Amin, 1993: 91). Artık Avrupa buradan hareketle her gerçekliğe edilgen bir nesne olarak görmeye başlamakla, her yerin egemenlik altına alınmasının temellerini atmış olmaktadır. Ancak egemenlik anlayışı için ortaya atılanların, evrensel olma özelliğine sahip olduğu düşüncesi hayat bulmuştur. Başka bir ifade ile artık batılı bilimin özünde taşıdığı Avrupa-merkezci ideoloji kimliği, onun evrensellik iddiasında bulunması üzerinde önemli rol oynamıştır. Böylece evrensellik anlayışı ile *“Batı'nın ele geçirmiş olduğu dünya egemenliği doğrudan onun dünyanın geri kalanından her açıdan üstün olduğu inancını da pekiştirmiştir”*. Böylece Avrupa- merkezci anlayış bu tutumuyla dünyanın dört bir

¹ Dünya'da coğrafi bakımdan kıtaların neye göre bölündüğü muamma olmakla beraber bugün Avrupa'yı da coğrafi bir kavram olarak, Asya kıtasının Ural dağlarının batısında kalan bir kısmı ya da başka deyimle Asya'nın batıya olan uzantısı şeklinde tanımlamayabilirdik.

yanına ulaşan paradigma haline gelmiştir (Şan,2007: 62). Bu paradigma dünya üzerinde belirgin özellikleri ile etki bırakmıştır. Bu özellikleri “*özne-nesne ikiliğinin devam ettirilmesi, Avrupalıların fikir babası² olarak ön plana çıkarılması ve Avrupalı kategorilerin ve kavramların başatlığıdır*” . Böylesi belirgin özellikleriyle ön plana çıkan Avrupamerkezci tavır, Avrupalı olmayan tüm bilim insanlarını yok saymış ve bilimsel faaliyetlerin dışında tutulmuşlardır. Batılı olmayan düşünürlerin ortaya attığı bilimsel bilgileri kendileri için asla fikirsel kaynak olarak görmemiş, sadece tarih serüveninde ilgi duyulan düşünürler olarak ele almışlardır. Bu hususta akla ilk gelen İbn Haldun olmaktadır. İbn Haldun’un “*toplumsal düşünce tarihi içerisindeki yeri*” fikir kaynağı olarak değerlendirilmemiş; çok nadir olarak “*sosyolojik kavramların*” kaynağı olarak değerlendirilmiştir (Alatas,2016: 182). Kısacası; Avrupa merkezci ideolojiye bahsedilen bu özellikler beraberinde evrensellik anlayışı ile Avrupa’nın dışında kalan her yeri sömürme, köleleştirme kısacası edilgen hale getirmenin kapılarını açmıştır. Amin’in de belirtmiş olduğu gibi Avrupa merkezci anlayış ve evrensel anlayışın kabul görmesi ve dünyanın her yerinde yaygın hale gelmesindeki en büyük amaç; medeniyetin sadece Avrupa’ya ait olduğu algısını tüm dünyaya benimsetmektir. Bununla birlikte dünya sorunlarının da tek çözüm yolu olarak, ‘Batı’yı taklit’ anlayışına mecbur bırakmaktadır. Batı’yı taklit her daim tün sosyal alanlardaki sorunları çözmek için geçerlidir. Avrupa merkezci anlayışa göre, dünyadaki tüm sorunların cevabını Avrupa zaten bulmuştur. Bu yüzden sorunların çözümü için tek çare olarak “Batı’yı taklit” anlayışı dikte edilmiştir (Amin, 1993: 27). Böylece Avrupa merkezilikle sınırlandırılan bilim anlayışı ile dünya öylesine, dar bir perspektiften yorumlanmıştır. Batı-dışı toplumların perspektiflerinin tanınmaması veyahut ihmali Avrupa merkezci ideolojiye karşı eleştirileri beraberinde getirmiştir. En çok daha evrensel bir yaklaşım inşa etme çabası içerisinde girilmiş ve Avrupalı olmayan düşünürlerin ön plana çıkarılması sağlanmıştır. Avrupa merkezci anlayışın dışında geliştirilen kavram ve kuramlar ortaya atılarak Avrupa merkezci ideolojinin eleştirisi yapılmaya başlanmıştır. Avrupa merkezci ideoloji karşısında insan ve toplum bilimlerinde alternatif olarak yerli geleneklere, öz değerlere daha aşina bir söyleme ihtiyaç duyulmuştur. Elbette bu

² “Batı, özellikle de Amerikalılar, Britanyalılar, Fransızlar ve Almanlar sosyal bilimlerdeki düşüncelerin yegâne fikir babaları olarak görülmektedir. Sosyal bilimlerin çok kültürlü kökenleri meselesi gündeme getirilmemektedir. 19. ve erken 20. Yüzyılda Marx, Weber ve Durkheim ‘ın çağdaşları olan ve Hindistan, Çin, Japonya ve Güneydoğu Asya kökenli birçok toplum düşünürü, sosyoloji tarihi çalışmalarında ya kısaca zikredilip geçildi yâda tamamen yok sayıldı. Bu gibi düşünürlerle dair örnekler Jose Rizal (Filipinler,1861), Benoy Kumar Sakar (Hindistan, 1887-1949) ve Yanagita Kunio’dur (Japonya, 1875-1962)” (Bkz. Alatas, 2016:183)

söylemler sadece söylem olarak kalmamalı, yeni kavram ve kuramlar geliştirilmelidir. Hatta “*Alternatif veya karşı Avrupa merkezci söylem üretmeye yönelik var olan çabalara dair eleştirel bir değerlendirmede olmalıdır. Mesela, Gellner(1981) David Hume ve İbn Haldun’un fikirlerinin birleşimine dayanan bir Müslüman reformu kuramı inşa etme düzeyinde, Avrupalı olmayan fikirleri alma çabaları başkaları tarafından ciddi bir biçimde ele alınıp tartışılmamıştır*” (Alatas, 2016: 187).

Meseleyi özelde Batı sosyolojisi açısından değerlendirecek olursak, insan ve toplum bilimlerinin Avrupa merkezci ideoloji ile sınırlandırılmış bir kimliğe sahip olması, hem Batı toplumlarından hem de Batı-dışı toplumlar tarafından eleştiri almış bir konudur. Batı sosyolojisine sınırlar koyarken en büyük gayeleri Batı’nın üstünlük elde etmesi ve dünyaya egemen olma isteği en önemli faktör olmuştur. Sadece bununla da kalmamıştır. İdeolojik sınırları çizilen ve adeta bir araç olarak kullanılan Batı sosyolojisi “...endüstrileşme, modernizasyon, sekülerleşme, demokratikleşme gibi büyük anlatımların, Tonnies’in cemaat ve cemiyeti gibi veya Durkheim ‘in mekanik ve organik dayanışması ...” gibi kavramlarla dünya üzerindeki hâkimiyet gayesine ve üstün bir kimlik kazanmayı hedefleyen ideolojik kalıplarını da geliştirmiştir (Çakı,2003: 94). Ancak bu tavrıyla Batı sosyolojisi sadece kendi sorunlarına yönelik çıkış yolları inşa etmiştir. Bu durumda sadece Batı ve Batı üstünlüğünü sağlamak gibi bir amaca yönelik görev yüklenmesi, sosyolojinin Avrupa merkezci doğasına aldığı en haklı eleştiri olmuştur. Nitekim bir bilim hüviyeti kazanmış olan sosyolojinin içerik bakımından ideoloji barındırması, hem bazı Batılı sosyologlar tarafından hem de Batı-dışı toplumlar tarafından yoğun bir şekilde sorgulanmıştır.

Batı sosyolojisinin Avrupa merkezci ideolojik doğasını en iyi yansıtan olgu olan evrensellik iddiası ise hiç kuşkusuz aldığı en önemli eleştirilerin başında gelmektedir. Batı sosyolojisinin evrensel olduğu iddiası Comte’un, “sosyolojik araştırmaların belkemiği, matematiktir.” sözüyle resmiyet kazanmıştır. Bu sözle sosyoloji için matematiğin temel bir bilim oluşuna vurgu yapılmış ve sosyologlar tarafından matematiksel tekniklerle elde edilen bilgilerin ve bulguların şartsız koşulsuz kabul edilebilir, güvenilir bilgi olduğu savunulmuştur (Kızılcı, 2008: 95). Burada varılmak istenen en büyük amaç, objektif olma, değer yargılardan uzak olma ve evrensel olma gibi özelliklere kapı açmaktır. Tabi bu kapılar açılırken, Batının gayesi aynı zamanda batılı bilime karşı alternatif söylem kapılarını da kapatmaktır. Ayrıca Batı sosyolojisinin evrenselliği ile “entelektüel ve toplumsal ilericiliğin sözcülüğünü de üstlenmişlerdir.”

(Çakı,2003: 92). Kısacası Batı, evrensellik iddiasıyla kurgulamış olduğu kavramsal çerçeve ile sadece kendi sorunları ve çıkarları karşısında bir geçerli yol inşa etmeye çalışmıştır. Ancak bu durum kısa bir süre önce Batı içinde tartışılmış ardından da Batı-dışı toplumlarının sosyologlarınca eleştiri konusu haline gelmiş, alternatif arayışlar devreye sokulmaya çalışılmıştır.

Evrensel olma özelliğinin beraberinde getirdiği bir gereklilik olan objektif olma tartışmalarına da değinmek gerekmektedir. Batı'nın dünya çapında yükselişiyle birlikte Batı sosyolojinin ivme kazanması ve beraberinde objektif bir bilim olma iddiaları da peş peşe gelmektedir. Oysaki bir sosyal olay karşısında objektif olmak insanın doğası gereği mümkün görünmemektedir. Bu konuyu, akla gelen ilk soruyla en basit şekilde açıklayacak olursak *“Bir araştırmacının gözlemlemiş olduğu sosyal olaylar karşısında etkilenmemiş olması veya tarafsız bir bilgiye ulaşması mümkün müdür?”* sorusunun cevabı, ekseriyetle tüm çalışmalarda objektif olmanın teoride kısmen geçerli iken pratikte imkânsız olduğu yönündedir (Erkan, Bağlı ve Sümer, 2001: 5). Buradan hareketle Avrupa merkezci ideoloji ile sınırlandırılmış ve sadece Batı sorunları çerçevesinde tasarlanan Batı sosyolojinin objektif bir bilim olma özelliği ile Batı-dışı toplumların yaralarına merhem olamamıştır. Çünkü her toplum kendi kimliğini ve sorunlarını tarih içinde yaşamış olduğu kendi özgül koşullarına borçludur.

Batı sosyolojisinin, Avrupa merkezci doğasının bir başka özelliği de tarih ilişkisine bakış açısıdır. Bu anlamda Batı, tarihsel serüvenin başlangıcı olarak Batı tarihini kabul eder. Bu kabul ile Batı tarihini yüceltir. Buradaki amaç dünya üzerinde tek güç sahibi olduğunu hissettirmek ve üstün uygarlığa sahip olduğunu ilan etmektedir. Bu anlayış, Batı-dışı toplumların tarihlerini tanımamakla beraber, Batı-dışı tarihine yön verme isteğini de doğurmaktadır. Bu istekle sınırlandırılan Batı sosyolojisinin bu özelliği ile aslında Batı-dışı toplumları üstün olana yani Avrupa ve Kuzey Amerika'da gelişim gösteren yeni Batı uygarlığına mecbur bırakmak istenilmiştir. Batı sosyolojisinin tarihle olan bu çıkmaz ilişkisi, Avrupa merkezci bir tutum içerisinde olduğunun en büyük göstergesidir. Fahri Çakı'nın ifadeleri ile özetleyecek olursak; bu anlayış *“Batı-dışı toplumları hor gören, aşağılayan bir 'sosyal inşa' dır ve Batının modernite ve kolonizm projeleriyle doğrudan bağlantılıdır”* (Çakı,2003:93). Bu durum karşısında dünya çapında kabul görececek haklı bir eleştirel yaklaşım sergileyen Baykan Sezer, tarihe yön verme eylemini öne çıkartarak veya yücelterek olmayacağını bilakis tarihe yön vermenin öncelikle tarihi anlamak ve açıklamaktan geçeceğinin altını defalarca

çizmiştir (Sezer,1985: 37). Batı sosyolojisinin tarih ile çıkmaz ilişkisini ele alırken tek taraflı bir tarihle farklı toplumların sorunlarını çözmek ve gelecekte beklentilerini karşılamak imkânsızdır. Zira hangi toplum olursa olsun, toplumların tarihleri ve tarihte edinmiş olduğu tecrübeler, o toplumların değerlendirilmesinde ve toplum çıkarlarının oluşumunda çok önemli bir etmendir (Şan,2007: 77). Kısacası, Batı sosyolojinin Avrupa’ da ortaya çıkması, Avrupa’nın çıkarlarını gözetmek gibi gayelerinin olması ve bu bilimle evrensel bir dil, Batı uygarlığını yücelten bir tarih inşası; sosyoloji biliminin, Avrupa merkezci yapısını belirgin bir şekilde açığa çıkarmaktadır. Batı bu özelliklere vurgu yaparak kendilerine özgü olan her şeyi dünya tarihi bakımından ve Batı-dışı toplumlar tarafından en yüce şeylermişçesine göstererek değerlendirilmesini istemiştir. *“Avrupa merkezci ideoloji ile tasarlanan yenedünya düzeninde Batı dışında kalan hiçbir farklılığa yer verilmesi istenmemiştir. Batı-dışı toplumlar farklı olmakta ısrar ettikleri takdirde ya katledilmiş ya da üstün olan Batının din ve kültürüne uyum sağlamak zorunda bırakılmıştır. Batı-dışı toplumların sahip olduğu uygarlıklar yıkılmış ve tarihleri görmezden gelinmiştir”* (Şan, 2007: 63). Avrupa merkezci yaklaşımların beraberinde getirdiği tüm bu özellikler Batı’ya ait olan her şeyin üstün olduğunu empoze ederek, hızla yayılması sağlanmıştır. Ancak Batı sosyolojisinin bu sorunları arttıkça, Batı-dışı toplumların sosyologları tarafından eleştirisi kaçınılmaz bir hal almıştır. Zamanla Avrupa merkezci ideoloji ile sınırlandırılan Batı sosyolojisi, hem Batı’dan hem de Batı-dışı olarak tanımladıkları diğer farklı toplumlardan eleştiri almakla kalmayıp Batı sosyolojisi karşısında alternatif çıkış yolları aratmıştır.

1.2.2. Batı Sosyolojisinin Oryantalist Tavrı

Sosyal bilimlerde, Avrupamerkezciliğin doğasını anlamak ve Avrupamerkezci söylemlerin yerine geçmek için çalışan çeşitli alternatif söylemler olmuştur. Oryantalizm ’de söz konusu söylemlerden biridir. Oryantalizm, doğu toplumları ile ilgili çalışma alanlarında bulunan bir nevi Avrupamerkezci anlayışın dışı vurumudur. Başka bir deyişle Oryantalizm, Doğu toplumlarının tarihlerini, dinlerini, dillerini, kültürlerini inceleyen Batı merkezli araştırma alanlarının tümüne verilen bir addır. Eski tabirle “şark ilmi” olarak bilinse de bugün tam olarak “Doğu dünyası bilimi” manasına gelmektedir (Derin, 2006: 17). *“Oryantalizm kültür, bilim ve kurumlar tarafından sessizce meydana çıkarılmış basit bir tema yahut politik bir alan değildir. Doğu üzerine yazılmış eserlerin yaygın bir koleksiyonu da değildir. Batı’nın Doğu dünyasını ezmeye yönelik hain bir*

emperyalist komplosu da sayılmaz. Oryantalizm estetik, bilimsel, ekonomik, sosyolojik, tarihe ait ve filolojik metinler aracılığıyla “aktarılmaya” çalışılan bir cins jeo-ekonomik görüşler bütünüdür.” Oryantalizm coğrafi bir ayırım değil bir seri “çıkarlar” toplamıdır... Bu sistem açıkça ayrı bir dünyanın yönlendirilmesi, kullanılması, hatta eritilmesi için gösterilen gayretlerin tamamını kapsar.”(Said, 1998: 26). Eski çağlara kadar uzanan oryantalizmin dünya çapında yaygınlık kazanması, Avrupa’nın Doğuya yaptığı kesiflerle hız kazanmıştır. Vasco de Gama’nın, 1498 yılında Ümit Burnu’ndan Asya’ya giden yolları keşfetmesiyle söz konusu yayılmada önemli etkisi olmuştur (Turner, 2003: 68). Nitekim 15. ve 16. yüzyıllar, Avrupa tarafından yapılan keşiflerin ve Doğu hakkında yazılan eserlerin çoğalması sebebiyle oryantalizmin, ilmi yönden geliştirilmesinde etkin bir dönem olmuştur. Dünyada “orientalist” kelimesi, akademik camiada, 1779 yılında İngiltere’de ilk defa Edward Pococke³ tarafından kullanılmıştır. Oryantalizmin bahsedildiği ve kullanıldığı alanlar daha çok bilimsel alanlar olmuştur. Nitekim *“bu ilim dalının başlangıcı olarak; genellikle Hristiyan Batı’da 1312 Viyana Konsilinin kararları gösterilmektedir. Bu konsil sırasında Paris, Oxford, Bologne, Avignon ve Salamanque şehirlerinde Arab, Grek, İbranî ve Süryanî dillerinde eğitim yapacak bir sürü kürsü kurulması karar altına alınmış bulunuyordu”* (Said,1998:79). Sonrasında (18. yüzyılda) Oryantalizmin, Avrupa’da yaşanan radikal değişim ve dönüşümler neticesinde (Reform, Rönesans, Kopernik Devrimi gibi) modern temelleri atılmıştır. 19. Yüzyılda ise oryantalizm çalışmaları üzerine onlarca kitap, makale, dergi, akademik tezler, dersler verilmiştir (Köse, Küçük, 2015: 112) Genellikle Doğu’yu anlamaya çalışan ve Doğu toplumlarını inceleyen bu ilim, Batı’da ortaya çıktığı gibi Batı toplumlarının çıkarlarını gözetten bir anlayışla hareket etmektedir. Bu anlayışla kurulan Oryantalizm, önceleri Batı ve Doğu arasındaki sosyal ve kültürel ilişkilerin incelenmesini ifade ederken, Doğu ile ilgili tüm merakı karşılayacak ilmin adı olarak da kullanılagelmiştir. Tabi bu durum birazda Batı’nın kendisi dışında *“ötekini”* anlama merakından ileri gelmektedir. Bu merak yalnızca kendi lehine dönük cevaplar aramaya (olumsuz bir Doğu anlayışı sergilemek) yönelik olunca, oryantalizm; kabul görmeyen, olumsuzluklarla yüklü bir kavram olarak algılanmaya başlamış ve olumsuz eleştirilere kapı açmıştır (Keyman 1999: 72).

³ Edward Pococke, 1604 yılında Oxford’da dünyaya gelmiştir. Oxford Üniversitesi’nin ilk Arapça profesörü ve doğu bilimcisidir. 10 Eylül 1691yılında Oxford’da vefat etmiştir. Bkz. TDV İslâm Ansiklopedisi (2007), cilt: 34. Syf.305.

Oryantalizm kavramının Doğu toplumları üzerinde menfi tesirlerine değinen en önemli şahsiyet Edward Said⁴ olmuştur. Said bu husustaki düşüncelerini; *“Ben kendi hesabıma Oryantalizmin uzayıp giden bilimsel konu konuşmalardan çok daha ileri ölçüde Avrupa ve Atlantik güçlerinin Doğu üzerindeki bir kuvvet denemeleri olduğunu düşünüyorum”* şeklinde ifade etmiştir. Buradan hareketle Said, oryantalizmin Doğu toplumları üzerindeki menfi tesirlerini, Batının Doğu üzerinde kurmuş olduğu hegemonyayı, anlaşılır bir şekilde açığa çıkarmaktadır. Bu oryantalist anlayışın icrasında, Batının kendi lehini gözeterek uyguladığı bir stratejide vardır. *“Bu strateji eski çağlardan bu yana Batının bir üstün ‘pozisyonunu’ yumuşatarak onu, Doğuya hissettirmeden korumak olmuştur. Batı, Doğu ile sürdürdüğü tüm ilişkilerin içinde Doğu'dan el çekmemek için aşırı çaba gösterir. Bu yüzden Avrupalı, özellikle Avrupa'nın en parlak çağlarını yaşadığı Rönesans'tan günümüze kadar geçen dönemde Doğu'da bilim adamı, aydın kişi, misyoner, tüccar, asker olarak görünmüş yahut Doğu'nun üzerinde etkinlik yaratmış fakat toprağın hiçbir yöresinde hiçbir direnişle karşılaşmamıştır. Batı onsekizinci yüzyılın sonlarından itibaren ‘Doğu’yu tanımak’ amacı ile yola çıkmış ve hegemonyasının genel şemsiyesi altında tüm güçlerini kullanarak Doğu'ya dalmıştır.”* (Said, 1978: 19-20). Böylece Batı eliyle çizilen bir Doğu resmi ortaya çıkmıştır. Bu resme göre *“Doğu her zaman Batı'dan farklı bir şeyle, Batı'nın sahip olduğu varsayılan bilim, demokrasi, rasyonalite, ilerleme fikri, sivil toplum vb. olgular yoluyla kıyaslanıp tanımlanmıştır. Doğu'yu Batı'nın kültürel ve ideolojik kurumları, bu kurumların yarattığı sözcükler, imgeler ve doktrinlerle bezenmiş bir söylem yoluyla algılayan Batılı oryantalistler, bu algı doğrultusunda birçok kavramlar dizisini -Doğu despotizmi, Doğu ihtişamı, Doğu zulmü, Doğu duygusallığı vb.-söylemlerine dâhil etmişlerdir”* (Parla 1985: 11). Kavramlarla Doğuyu kafasına göre inşa eden Batı, oryantalist çalışmalardan elde etmiş olduğu bilgileri ve kavramları, emperyalist çıkarları için kullanmaktadır. Nitekim 19. yüzyıl ve sonrasında Batı'nın Doğu toplumları üzerinde gerçekleştirdiği sömürge ve işgal gayretleri, oryantalizmi; çokta masum ilim faaliyeti yapmamakla beraber söz konusu kavramlarla, işgal ve sömürgecinin temelini oluşturmakla da eleştirilerin hedefi haline getirmiştir. Batının ortaya attığı ayrıştırıcı kavramlar, aslına

⁴ Edward William Said, 1 Kasım 1935 yılında Batı Kudüs'te dünyaya geldi. 1947'de ailesiyle birlikte göçmen olarak Kahire'ye yerleşti. Liseyi ABD'deki Mount Herman'da bitirdi. Lisansını Princeton Üniversitesi'nde, master ve doktorasını Harvard Üniversitesi'nde tamamladı. 2003 yılına kadar Colombia Üniversitesi, Karşılaştırmalı Edebiyat doktora programının başkanlığını yürüttü. Edward Said, “Orinetalism” 1978 (Türkçesi: Şarkiyatçılık) adlı eseriyle dünya çapında ün kazandı. Bkz. TDV İslâm Ansiklopedisi (2008), cilt: 35. Syf.546-548.

bakılırsa Batı-Doğu ayrımının güç ilişkilerine bağlı olarak inşa edilmektedir. Edward Said'de meseleyi (işgal ve sömürgeci Batı'nın oryantalizm ilmi ile olan bağı ve güç ilişkilerini) Foucault'un "bilgi-iktidar" yöntemini kullanarak anlatmıştır. İktidar ile bilginin (Batı-oryantalizm ilmi) birbiriyle ilişki içerisinde olduğunu ve oryantalistlerin doğu toplumları üzerinden yapmış olduğu araştırmaların tamamen kendi değerleri ile donatılarak oluşturulduğuna vurgu yapmıştır. Batının, Doğu toplumları üzerinde ki güç ilişkisini ve kültürel üstünlüğünü tanımlarken Antonio Gramsci'nin "hegemonya"⁵ kavramını kullanarak meseleyi anlamakta daha açıklayıcı bir tavır takınmıştır (Said,1998: 19). Said, Foucault'un yöntemini kullanarak, bilginin aslında iktidarlar tarafından belirlendiğine de vurgu yapmıştır. Başka bir deyişle Avrupa kendi gerçeklerini, bilimin ve bilginin merkezine oturtmuştur. Böylece Doğu ve hatta Batı-dışı tüm toplumlar bilinmeyen toplumlar; Batı ise bilmeye muktedir bir toplum yapısına sahiptir. Nitekim Edward Said de, Marx'dan yapmış olduğu alıntı ile durumu çok manidar bir şekilde ifade etmiştir; "*Marks Dix-huit Brumaire de Louis Bonaparte (Louis Bonaparte'in On sekiz Brumaire'i) nde: "Sie können sich nicht vertreten, sie müssenvertreten werden" diyor. Bu şu demektir: 'Kendilerini takdim etmiyorlar, takdim edilmek zorundalar.'*"(Said,1998: 38). Marx'ın bu sözünde hareketle oryantalizm, Doğunun yalnızca Batı için tasvir edilmesinin de bir dışa vurumudur diyebiliriz. Bu tasvir ve takdim için Avrupa'nın Doğu toplumlarına sadece işgal ve sömürü anlayışıyla değil bilim, akılcılık, evrensellik gibi karşı konulamaz araçlarla ve amaçlarla girmektedir. Oryantalistler, nefret edilen bir Doğu sergilemek amacı yerine Doğunun tüm bilinmeyenini/ gizemini ifşa etmek ve kendi tahayyülündeki Doğu'yu inşa etmek anlayışını geliştirmişlerdir. Batının, Doğuyu bilmeye çalışması, inşa etmesi, yönetmesi; batıya ve batılı anlayışa, evrensel olma kimliği kazandırmıştır (Keyman,1999: 10). Bu durum sosyal bilimlerde büyük sorunlara yol açmaktadır. Çünkü Batının evrensel olandan kastı, kendi gerçeklerinin ve inşa ettiği bilginin evrensel ve genel geçer bir doğru olarak atfetmesinden ibarettir. Nitekim oryantalistler de Batı'nın ölçütleri ile Doğu'yu değerlendirmeleri ve kurguladıkları gerçekleri evrensel olarak atfetmeleri söz konusu olan durumun bizzat kendisidir. Ancak oryantalist bakış açısı sadece Batılı araştırmacılarla da sınırlı kalmamış "*kendi fikir dünyasına yabancılaşmış yerli düşünürleri*" de kapsamıştır. "*İbn Haldun ve Mukaddime örneğinde "gizli ve içselleştirilmiş oryantalist" bakış açısı, eseri ait olduğu otantik kültür-medeniyet*

⁵ "Gramsci'nin hegemonya kavramında vurgulanan, 'hafızalar üzerinde iktidar olabilme ile mümkündür'" (Bkz. Metin, 2013: 17-18).

bağlamının dışına çıkarmış ve sosyal bilimlerin inceleme nesnesi haline getirmiştir. Dolayısıyla sosyal bilimler metoduna tabi tutularak yapılan çalmamaların ortaya çıkardığı devasa literatür bize Mukaddime 'nin sorunlu bir okumasını vermektedir. Buradaki en büyük problem, İbn Haldun çalışmalarının batılı sosyal bilimlerin insana ilişkin anlama ve anlamlandırma çabalarında girdiği bir çıkmaza denk gelmesidir. Çünkü sosyal bilimler disiplinlerinin zaman içerisinde birbirine referans vermeyen kompartımanlara ayrılarak her birinin kendine özgü bir gerçeklik alanı üretmesi, ele alınan konuların parçalara ayrılmasına ve bu nedenle bütünsel bakışın yakalanamamasına sebep olmuştur. Netice itibariyle oryantalist bir çaba olarak İbn Haldun'u sosyal bilimler içinde anlamak ondaki bilginin bütünsel boyutunu kavrayabilmekten bizi mahrum bırakmayıp hatta ironik bir şekilde İbn Haldun modern disiplinlerin öncüsü ilan edilerek sosyal bilimlerin geriye dönük hem mutlaklaştırılması hem de meşrulaştırılmasında bir araç olarak kullanılmıştır.” İbn Haldun misalinden yola çıkarak, onun gibi doğulu düşünürlerin, sosyal bilimlerde “mutlaklaştırılması-meşrulaştırılması” yaklaşımının birçok sebebi vardır. Bu sebeplerden en önemlisi, modernlik projesi ile inşa edilmiş olan sosyal bilimler anlayışının hiç kimse tarafından sorgulanamaz olması, evrensellik anlayışına sahip olması, bilginin ve bilimselliğin, akılcılığın tek adresi olması; sosyal bilimlerin kusursuz olduğu algısının tüm toplum hafızasında yer etmesidir. Başka bir deyişle “Batı bilimi karşısında yaşanan komplekstir.” (Yaslıçimen, Sunar, 2006:150). Böylesi etik sorunların temel dayanaklarından biri de oryantalist tavidir. Genelde sosyal bilimler ve özelde sosyolojinin oryantalist tavrı ile farklı medeniyetlerin farklı toplumsal sorunlarına Batılı bir bakış açısıyla çözüm üretilmektedir. Çünkü “Sosyal bilimler modern dünyaya ait bir girişimdir. Kökleri, on altıncı yüzyıldan beri tam olgunluğa erişen, kuruluşunda onun da kendine düşeni yaptığı ve parçası olduğu modern dünyada, gerçeklik hakkında, bir biçimde ampirik olarak doğrulanan sistemli, dünyevi bilgi üretme çabasına dayanır.” (Wallerstein, 2000: 12). Böylesi bilimsel bir tanım baz alındığı zaman; Batı medeniyetinde neşet olan bilimsel bilgiler ve yöntemler, farklı bir medeniyette uygulandığı vakit, bilimselliğini ve açıklayıcılığını da yitirmektedir (Şentürk,1996: 33). Bu durum Doğu toplumlarının, gerçeklerine sırt dönmek manasına gelmekle beraber sorunlu bir yaklaşımdır. Böylesi sorunlu bir kavram karmaşası karşısında Doğu toplumlarının durumunu, sorunlarını ve bu kavramların toplumlar üzerindeki etkilerini anlayabilmek gerekmektedir. Meseleyi kısaca sonuçlandıracak olursak, “Oryantalizm;

Batı'nın ürettiği hayali bir Doğu'ydı bu ama uçuk bir Batı rüyası da değildi. Doğu'nun ve ona ait özelliklerin Batılı gözle yeniden kurulmasıydı. Batı'nın karşıt imgesi olarak ona göre kendini tanımladığı ve rahat bir vicdanla sömürebilmek için ``ötekileştirdiği" suskun Doğu'nun hayaletiydi." (Parla, 2001). Böylesi sorunlu bir oryantalist tavır, bugün hala Doğu toplumlarının imajını, "kendisini takdim edemeyen toplumlar" olarak (açıklanmaya mecbur kalmış toplumlar) belirlemektedir. Üstelik söz konusu bu sorunlu tavır, sadece Doğuya zarar vermemektedir. İngiliz tarihçi filozof Toynbee'de, Batının ve Batılı anlayışın (sömüren, işgal eden, yıkan) kendi manevi ve milli kültürlerine de(sadece doğu toplumlarına değil) büyük zararlarının olduğuna vurgu yapmıştır (Erkal, 1990: 153-159). Sosyal bilimlerdeki oryantalizm sorunu, bugünkü yapısı içinde de ele alınıp belirli bir bilinç düzlemine ulaştırılması gereken kritik konuların başında gelmektedir.

1.2.3. Oryantalizmin Ötekileştirici Tavrına Karşı Bir Tepki Olarak Oksidentalizm

Oksidentalizm, Arapçadan dilimize aktarılmış bir kavramdır. "Şarkiyatçılık" terimine karşılık gelen Oksidentalizm, dilimize çevrildiğinde "Batı bilimi" ya da "garbiyatçılık" olarak kullanılmaktadır. "*İnanç-ibâdet, örf-âdet, tarih, coğrafya, iktisat, siyaset açısından olduğu kadar sosyokültürel açıdan da bütün yönleriyle Batı'yı araştıran ilim dalı*" veya "*Doğu'nun Batı'yı edebî, entelektüel-akademik yazının konusu haline getirme çabası*" olarak tarif edilebilir". Dünyada "oksidentalizm" kavramını ilk kullanan Rudi Paret olmuştur. Türkiye'de ise oksidentalizm ifadesini "müstağrip" karşılığı ile Cemil Meriç kullanmıştır. Oksidentalizmin muhtevası hakkında birbirinden farklı yorumlar yapılmıştır. Örneğin Hasan Hanefi, oksidentalizm konusunu akademik bir çalışma olarak ele aldığı "*Mukaddime fi İlmi'l-istiğrâb*" (Oksidentalizm İlmine Giriş) adlı eserinde, farklı yorumlarıyla ele almış olan araştırmacılardan biridir. Hasan Hanefi, oksidentalizmi yorumlarken; Doğu'nun hegemonik yapılardan kurtulmasının ancak Batı'yı tanımasına bağlı olduğuna dair yorum yapmıştır. Hanefi, Doğu toplumlarının artık Batı'yı yegâne doğruların öğreticisi sıfatıyla görmekten vazgeçilmesi gerektiğini ifade etmiş ve Doğu'nun da artık Batı'yı incelemesi gerektiğine önemle vurgu yapmıştır. Oksidentalizm disiplini ile Batı'yı araştırmanın önemine değinmiştir (Hıdır, 2007:7-8). Oksidentalizme farklı kulvardan gelen bir diğer yorum da Bruma ve Margelit' nin yorumları olmuştur. Onlar oksidentalizmi "Batı düşmanlığı" olarak

yorumlamışlardır. Oksidentalizmi, Doğu toplumlarının Batıya olan nefretlerine dayanan bir düşünce olarak açıklamışlardır. Abdullah Metin, oksidentalizm üzerine yapmış olduğu çalışmasından yola çıkarak, oksidentalizm kavramının ne olduğu üzerine şöyle bir yorumda bulunmuştur. *“Oksidentalizm, en kaba tabiriyle oryantalizmin tersidir. Nasıl ki Oryantalizm Batı'nın Doğu üzerine düşüncelerinden ve araştırmalarından müteşekkil ise Oksidentalizm de Doğu'nun Batı üzerine düşünceleri ve araştırmalarından müteşekkildir. Bununla birlikte Oksidentalizm 'in tanımı üzerinde şimdilik bir ittifak da yok. Gerçi zaten bir husus üzerinde ittifak olmadığı için tanıma ihtiyaç duyulur ama Oksidentalizmle ilgili tanımlamalar arasında bir benzerlik de yok. Doğu'dan ve Batı'dan bazı isimler Oksidentalizm'i, 'nasıl daha iyi modern olunur, Batı'nın yani Occident'in değerleri nasıl geliştirilebilir' sorusunun cevabını arayan bir disiplin olarak tanımlarken, Avishai Margalit ve Ian Buruma ikilisi Oksidentalizm'i Batı değerlerine karşı düşmanca, yıkıcı bir tavırla özdeşleştirirler ve Batı'ya karşı nefretin bir yansıması olarak görürler”*. Kısacası oksidentalizm kavramı üzerine tüm tanım ve yorumlar çeşitlilik göstermektedir. Oksidentalizm için her ne kadar ortak bir tanım yapılamıyor ve belli bir çerçeve belirlenemiyorsa da bu alanın etkin bir şekilde varlığı kesindir. Nasıl ki oryantalizm ile Doğu-Batı ayrımından yola çıkılmış ve iki ötekinin farklı yorumu yapılmışsa, oksidentalizm denilen alanda da Doğu'nun (ben) Batı'yı (öteki) karşılaştırması ve yorumlaması gerçekleşmiştir. Oryantalizm konusunda ele almış olduğumuz “öteki”leşme sorununa sebebiyet veren etkenler, oksidentalizm alanında da ihtiva etmektedir. Bu etkenlerin temelinde, (oksidantalizm ve oryantalizm alanlarında) ben-öteki ayrımı çerçevesinde Doğu ve Batı taraflarının birbirlerine yönelik önyargı, ikili zıtlıklar, varsayımlar, kurgular yatmaktadır. Her ne kadar oksidentalizm, oryantalizm karşısında tepki olarak doğmuş olan bir alan olsa da aynı yoldan ilerlemesi “ben ve öteki” inşasını bir de Doğu cephesinden sergilemiştir. Ben ve öteki anlayışının ısrarla tasvir edilmesi, her iki tarafında varoluş kaygılarından doğmaktadır. Bu bahsi geçen varoluşsal kaygılar, yabancı olanı (ötekini) tanıma, tasvir etme, karşılaştırma ve onun (ben olandan) farklılıklarını açıklama, anlatma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu ihtiyaç hem Batı'da hem Doğu'da var olan bir durumdur. Bu ihtiyaç ve arzulardan hareketle ötekini tanımak ve beni sunmak ya da beni tasarlamak ve ötekinden ayırmak, oryantalizmin de oksidentalizmin de konusu olmuştur (Koçyiğit, 2017: 142). Ben ve ötekinin inşasını Doğu-Batı ayrımı olarak ele alıyoruz. Ancak bilmeliyiz ki bu ayrım coğrafi farklılıklarla değil tamamen ideolojik farklılıklardan

doğan bir ayrımdır. Sonuç itibarı ile oryantalizm ile Doğu, genellikle kendini tarif edemeyen toplumlar olarak Batının tarifine mecbur cephe olarak tanımlanmıştır. Diğer bir taraftan “*Doğu olmadan Batı tanımlanamaz*” anlayışı ile Doğunun tasnifi yapılmıştır. Batı elde ettiği üstünlükle Doğuyu incelenecek nesneye indirgemıştır. Bu ideolojik ve siyasi ayrımlar temel alınarak “öteki” inşa edilmiş ve bu anlayış oksidentalizm alanında da devam etmiştir (Bulut, 2004: 13-14). Oksidentalizm ile yaratılan “öteki” tanımını anlayabilmek için oryantalizmi ontolojik yönüyle ele alıp anlamalıyız. Oryantalizmin varoluşsal sebeplerinden en önemlisi Doğu’yu nesne olarak Batı’yı ise özne olarak değerlendirmesidir. Bu değerlendirme ile Doğu toplumları kendini dahi tarif edemeyen toplumlar olarak görülmüştür. Ancak Doğu’nun tarifini “Batı” yapabilir anlayışı kabul görmüştür (Yavuz, 1999: 41). Bu anlayışla hareket eden Batı’nın sürekli olarak Doğu’yu küçümseyen ve hor gören tavrı ile oluşturduğu Doğu algısı karşısında, Oksidentalizm ile ötekini (batıyı) tanımanın gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu da ancak kendini tanımakla mümkün olacaktır. “*Batı karşısında eksiklik ve eziklik hissine kapılmamak, Avrupa’nın, tarih içerisinde oluşturmuş olduğu ‘benmerkezci/Avrupamerkezci (Eurocentrism)’ tavrının farkında olmakla mümkündür*” (Hıdır, 2007: 13).

Oksidentalizmin sunduğu Batı algısında, kimliksel farklılıklar temel alınmıştır. Doğu, Batı için öteki kurgusu üzerinden “ben” inşasını güçlendirmeye gayret etmektedir. Bir başka deyişle ifade edilecek olursa, Doğu, ötekinde (Batı’da) erimeyi reddetmiştir. Ancak Doğu, ben anlayışını gösterirken, ötekini bir takım şeylere indirgemeye sebep olmaktadır. Bu indirgemeci tavrın süreklilik göstermesi ötekilik sorunun devamlılığını sağlamaktadır. Çünkü öznel varsayımların ve hükmetme arzusunun öncelendiği anlama sürecinde, birbirini inşa eden iki öteki, kendi kurguladıkları doğrularıyla hareket etmeye eğilimli olacaktır. Dolayısıyla ben’ in öteki ve kendisi hakkında ürettiği imgeler, değişmez gerçekler olamayacağı dikkatiyle irdelenmelidir (Koçyiğit, 2017: 151). Abdullah Metin’de oksidentalizm alanında yapmış olduğu çalışmalardan hareketle oksidentalizmin, ötekileştirmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Metin’in yapmış olduğu röportajda da, oryantalizm karşısında neşet olan oksidentalizmin, düşünsel boyutta Batı’yı ötekileştirmesi kaçınılmaz olacaktır. Ancak bir ilmi faaliyet olarak oksidentalizmin ötekileştirmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Buradan hareketle ötekileştirmeyen taraf her daim hayali bir öteki imajı çizmek durumunda da kalmamış olacaktır. Ayrıca “*bizler batıyı tümüyle reddetmiyor, onu bilgi kaynağı olarak*

görüyoruz çünkü insanlığın ortak düşünsel ve pratik bir mirası vardır ve tüm insanlık bu mirasa eşit derecede varistir. Batı Doğu'nun mirasını reddetmiş olsaydı bugünkü Batı olamazdı. Kendi mirasımız ve Batı'dan öğrendiklerimizi sentezleyip bize benzeyen bir üretim sürecine girmemiz gerektiğini söylüyoruz. Oksidentalizm çalışmalarından elde edilen bilgi, Batı'nın tahakkümünden kurtulmamıza ve medeniyet üretimimize katkı yaptığı sürece değerlidir. Yoksa Batı'yı övme veya kendimizi ona kabul ettirme derdinde değiliz.” (Metin,2013). Böylece söz konusu oksidentalit tavrın eleştirisi, Doğu- Batı söylem ve ilişkilerin yeniden farklı bir kulvarda şekillenmesini sağlayacaktır. Batı ve Doğu arasındaki ilişkinin daha gerçekçi ve samimi bir hal alabilmesi konusunda Kalın “öteki”ni incelenmesi gereken bir nesne olarak değil özne olarak gören bir düşünüş biçiminin benimsenmesi gerektiğine vurgu yapmıştır (Kalın,2017:461).

Sonuç olarak oksidentalit düşüncenin farklı minvalde tartışılması, bu konu üzerindeki yaklaşımları da etkilemektedir. Özellikle oksidentalizm alanında “Ben-Öteki” kavramları çerçevesinde yaşanan tartışmalar “Doğu ve Batı’nın” ontolojik mücadelelerini göstermektedir. Bu durum neticesinde Doğu ve Batı’nın birbirine yönelik önyargıları, varsayımları, bilgi üretimi, kurgulamaları da hiç durmadan ilerlemektedir. Ben-Öteki çerçevesinde sergilenen bu yaklaşım Doğu ve Batı’nın birbirini kendi gerçeklerinden hareketle diğerini “öteki” olarak nesneleştirmeye, kendini özleştirmeye devam edecektir.

1.2.4. Sosyolojide “Küresel- Yerel” Tartışması

Küreselleşme kavramının tam olarak ne zaman başladığı bilinmemekle beraber insanların bulundukları yerden başka bir yere geçişleri tarihi kadar eski bir kavramdır. Kavram olarak “küresel” sözcüğü çok eskilere dayanmış olsa da küreselleşme (globalization) kavramı ilk kez İngiliz İktisatçı W. Foter tarafından 1833 yılında, dünya üzerindeki kaynakların dağılımı ve kullanımı temalı çalışmada kullanılmıştır (Karabıçak,2002: 116). Ancak küreselleşme kavramının ne olduğu ve nerede kullanılabileceği üzerine derin tartışmalar yaşanmıştır. Kavram üzerindeki bu belirsizlik ilk olarak 1960’lı yıllarda Kanadalı sosyolog Marshall McLuhan tarafından belirlenmeye çalışılmıştır. McLuhan, küreselleşme kavramını 1962 yılında yazmış olduğu “Gutenberg Galaxy” isimli kitabında yeni dünya düzeni için kullanmış olduğu “global köy” kavramı ile açıklamaya çalışmıştır. Bu kavramla, dünyanın özellikle teknolojik gelişmelerle “küresel bir köy” haline geldiğini belirterek küreselleşmenin ne

olduğunu belirlemeye çalışmıştır (Elçin,2012:3-4). Küreselleşme kavramı 1980’li yıllara doğru özellikle ABD bilim çevrelerince yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanan bir kavram haline gelmiştir. Bu terimin ilk kez 1980 ve 1990 yılları arasında kullanımının popülize edildiğini söyleyen Anthony Giddens olmuştur. Giddens’a göre küreselleşmenin tanımı, bir toplumda meydana gelen olayların farklı olaylar üzerinde etkiye sahip olması ve bu durumdan dünya üzerindeki farklı toplulukların da etkileniyor olması şeklindedir(Gökdere, 2001: 72) 1990’lı yıllara gelindiğinde de küreselleşme, bilim adamlarının önemli olarak atfettiği bir sözcük haline gelmiştir. Her ne kadar küreselleşme kavramı üzerine akademik çalışmalarda ilgi yoğun olsa da literatür bakımından ortak bir tanım söz konusu değildir. George Ritzer, küreselleşmeyi en genel anlamıyla kültürel, siyasi, ekonomik ve teknolojik ilişkilerin ve bilincin toplumsal yaşamın her bir alanında yaygınlık göstermesi olarak tanımlamaktadır (Ritzer,2011:441). Ahmet Cevizci ise küreselleşmeyi 20. yüzyılın sonlarında Doğu Bloku’nun yıkılmasıyla, tek kutuplu kültürel sistem çevresinde dünyanın somut bir biçimde yapılaşması olarak da tanımlamıştır. Ayrıca küreselleşmeye, insanoğlunun ürettiği her şeyin yayılmasının önündeki tüm engellerin kalktığı bir durum olarak yorum getirmiştir (Cevizci, 2010: 997) Birbirinden farklı tanımlamaları yapılan küreselleşme kavramı üzerine ilk çalışma Roland Robertson tarafından yazılan “Globalization: Social Theory and Global Culture” isimli kitap olduğu iddia edilmektedir. Çünkü Robertson, eserinde küreselleşme olgusunu ele alırken, küreselleşmeyi on altıncı yüzyıldan bugüne hâkim bir anlayış olarak değerlendirmiştir. Robertson küreselleşmeyi anlamının en iyi yolunun; *“dünya da belirlenmiş sınırların kalkmış olması ve dünyanın tek mekân haline getirilmesi”* bilinci ile anlaşılacağını belirtmektedir. *“Robertson küreselleşme süreçlerini açıklamaya çalışırken, Batı merkezli dünya isteminin farklılıkları yutarak, birbiriyle aynılaştırıcı etki yaptığını iddia eden “tektipleşme” yaklaşımlarının alternatiflerini, ileri sürülenin tam tersine küreselleşmeyi, farklılıkları öne çıkararak aleniyet kazandıran ve küresel olanlarla müzakereye sokan süreçleri ifade edecek biçimde kullananların yaklaşımının oluşturduğunu söylerler. Böylelikle farklılaşma vurgusu yapanlar küreselleşme kavramını yerelleşmeyle birlikte kullanmakta ve içinde bulunduğumuz süreçlerin ancak küresel ve yerel olanların karşılıklı ilişkileri içerisinde anlaşılabilirliğini ileri sürerler. Robertson, akademik çevrelerde bu tarz karşıtlıklar kurarak yerlilik kavramına atıfta bulunanların, bu tarz ikili karşıtlıkları evrensel-yerel gibi karşıtlıklar üzerinden yapmakta olduklarını ekler”* (Aktay,2002: 20). Böylece

küreselleşme kavramının popülize edilmesiyle, toplumsal hayatta yaşanan büyük değişimlerin, evrensel olan ve yerel olan çizgisinde tektipleşme ve farklılaşma vurgusu yapılmaktadır. Bu durumda küreselleşme sürecinde yaşanan değişimler (göç, kentleşme, teknoloji, haberleşme, birleşme/ayırışma, yeni toplumsal cinsiyetler, cemaatler vb.), toplumlar üzerinde büyük dönüşümlere sebep olmuş ve krizlere yol açmıştır. *“Bu krizlerin başında; alt kültürlerin veya çeşitliliklerin yok olması tehlikesi, aidiyet bağlarının zayıflaması, yersizlik-yurtsuzluk düşüncesinin, duygusunun hâkim olması gibi olumsuzluklar akla gelmektedir.”* (Aktay, 2002; 21). Bu kadar büyük değişim ve dönüşüm karşısında aynı anda hem küresel hem de yerel olmak amaçlanmıştır. Böylece küreselleşme ile değişime/dönüşüme uğrayan yeni düzenin iki yüzü oluşmuştur: küresel ve yerel.

Küreselleşme, hem farklılıkları öz denetimi altına alarak etkisiz bırakıp hem de farklılıkların olduğu bir dünyayı inşa etmeye çalışmaktadır. Ancak küreselleşmenin bu söyleminin hiçbir problemi olmadığını söylemek ya da sanmak yanılgı olacaktır. Batı merkezli anlayışın ortaya atıldığı bu kavramla neşet olan bir süreç içerisinde, yerel olanı da incelemek gerekmektedir. Farklılıkları yaşatma söylemi ile birlikte farklılıkları bastırma ve üzerlerinde ideolojik hegemonya uygulamak, küreselleşme sürecinin gerektirdiği tavrı tutarlı kılmamaktadır. Bu tutarsız tavrın karşılığı elbette karşı çıkış olmuştur. Yerele dönüş /yerelleşme edimi de küresele olan bir karşı çıkıştır. Küreselleşme ile gerilim halinde tasarlanan yerelleşme sürecine, yerelleşmeden ne anlaşıldığına ve küreselleşme- yerelleşme ilişkisi ile ilgili görüşlere de kısaca değinelim. Küreselleşme sürecinin tamamlayıcısı olarak büyük öneme sahip olan bir diğer eğilim de yerelleşme olmuştur. Küreselleşme sürecinin, bir tarafı evrensel olanın yerelleşmesi bir tarafı da yerel olan her şeyin evrenselleşmesinden oluşmuştur. Bu karşılıklı işleyiş ile farklılaşma ve aynılaşıma meydana gelmiştir. Bu farklılaşma ve aynılaşıma anlayışı her hususta bir diğerini mümkün kılan süreci meydana getirmiştir. Nitekim Robertson 'da küreselleşme ve yerelleşmenin içiçeliğini göstermek için “küreyerelleşme” kavramını kullanmıştır. Bu kavramın üzerinde durmasının nedenini; küreselleşme kavramının kullanımında büyük zayıflıkların ve eksikliklerin olduğu düşüncesi ile açıklar. O da küreselleşme ve yerelleşme süreçlerinin birbirlerini gerekli kıldığını ifade etmektedir. Buradan hareketle küreselleşmenin en genel tanımı olarak *“dünyadaki kimliklerin, ülkelerin ufalanması”* (yerelin inşası) şeklinde tanımlamaktadır (Robertson 1999: 136). Buradan hareketle yerellik, küreselleşme sürecinin zıttı olarak değil doğal

bir gereği /sonucu olarak meydana gelmiştir. Küreselleşme toplumda ne denli hissedilirse yerelleşme eğilimi de bir o kadar derinden hissedilecektir. Küreselleşme ve yerelleşme sürecinin derinden hissedildiği dünyada bireyler; tek tip bir dünya anlayışından, çoklu kimliklerin var olduğu bir dünya anlayışına geçmişlerdir (Mahmutoğlu, 2005: 23). Küreselleşme ve yerelleşme eğilimleri bağlamında bireyler için yerellik, farklı kimlikler, şeffaflık önem kazanmaktadır.

Sonuç olarak küresel ve yerel olan üzerinden yürütülen farklı tartışmalar; küreselleşmenin farklı kültürleri zayıflatmak için önce yerel olanı ortaya çıkarıp sonra yok edeceği bir sürece yönelik olduğu noktasında toplanmaktadır. Bu manada yeni küreselleşen kültürel yapılar ile farklılıkları, yerelliği ve tikelliği yaşama geçiren kültürel pratiklerin eşzamanlı oluşu ve birbirlerini tamamlamaları, küreselleşme sürecinin bir gerekliliği olduğu yönündedir.

1.2.5. Globalleşme ve Glokalleşme

Genel anlamda globalleşme kavramının sosyal ve kültürel kuramlar açısından önemi büyüktür. Çoğunlukla akademik çevrelerde kullanılan globalleşme kavramı, bulunduğumuz dönemde yaşanan değişimler hususunda en çok tartışılan kavramdır. Globalleşme genel manada ekonomik boyutuyla kullanılan bir kavram olarak ortaya atılmış ancak zamanla, siyasal ve sosyo-kültürel boyutuyla da ele alınmaya başlanmıştır.

Globalleşmeyi; *“uluslararası ticaretin yaygınlaşması, emek ve sermaye hareketlerinin artması, ülkeler arasındaki ideolojik kutuplaşmaların sona ermesi, teknolojiye hızlı değişim sonucunda ülkelerin gerek ekonomik, gerekse siyasal ve sosyo-kültürel açıdan birbirlerine yakınlaşmaları”* olarak tanımlayabiliriz (Aktan,1998:104) Günümüzde globalleşme, rakipsiz kalan Amerikan kültürünün dünya ölçüsünde yaygınlık kazanması olarak yorumlanmaktadır. Globalleşmeyle Amerikan tüketim kültürü bütün dünyada dolaşma hakkını elde etti. Kolalı içecekler, kot giyecekler ve hamburger benzeri yiyecekler Amerikan kültürünün simgesi haline geldiler. Amerikalı George Ritzer’in kavramlaştırmasıyla globalleşme, bütün dünyanın *“McDonalddlaşma”* sürecine girmesi olarak yorumlanmıştır.

Glokalleşme *“uluslararası ilişkilerde global gerçeklerden hareket ederek global düşünmeyi, otarşizm yerine dışa açılmayı, dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi; ülke içinde ise merkezi yönetim kanalıyla ekonomiyi ve siyaseti yönlendirme yerine yerel*

yönetimleri daha fazla güçlendirmeyi” ifade etmektedir (Aktan,1998: 1-5). Globalleşmenin bir türevi olarak ortaya çıkan Glokalleşme kavramı ise “global” ve “local” terimlerinin iç içe geçirilmesiyle elde edilmiş olan bir terimdir. Bu kavramın çıkış yeri, evrensel-yerel kavramlarının ayrımına ve önemine öncelikli ilgi gösteren ülke olan Japonya olmuştur. Glokalleşme, 1970’li yıllarda Japon şirketlerin, ürünlerini dünyanın çeşitli bölgelerine uyarlayarak, geniş pazar arayışı amacı ile ortaya çıkmıştır. Nitekim “Glokalleşme, ekonomik terimlerle söylendiğinde malların ve hizmetlerin giderek farklılaşan yerel ve tikel piyasalara global ya da globale yakın bir temelde uyarlanarak reklam edilmesi olarak tanımlanabilmektedir” (Robertson, 2011: 188).

Glokalizasyon, globalizasyon sürecinin sürdürülebilir bir alternatifi olarak bilinmektedir. Özellikle global şirketler, glokalizasyonun ifadesi olan; “global düşün, yerel davran” anlayışının sürdürülebilirliğini devam ettirmişlerdir. Amaç, dünya çapında üretilen ürünlerin yerel pazarlarda da alıcı bulmasını sağlamaktır. Örneğin; McDonald’s vb. global şirketlerin farklı ülkelerde yerel özelliklere dikkat çekerek, kültürel özelliklere uygun hizmet sunuyor olması glokalleşmenin en belirgin örneklerindendir. Glokalleşme; çoğulculuğa, etnik farklılıklara, bağımsızlığa vurgu yapan postmodern bir kavramdır. Glokalleşmenin en temel amacı dünya çapında hem globalleşmenin kabulü hem de yerel olanın korunmasını sağlamaktır (Altınbaş, 2009: 91). Buradan hareketle globalleşme ve yerelleşme kavramlarının birleşiminden oluşan glokalizasyon, küresel anlayış karşısında büyüyen yerelleşme fikrinin görünürlüğünü ve önemini arttıran bir araç olarak görülmektedir.

Sonuç olarak küreselleşmenin boyutu her ne olursa olsun dünyayı tek tipleştiremeyiz. Bu durum Pazar stratejilerinin farklı kültürler üzerindeki etkisinde açık bir şekilde görülmektedir. Nitekim global şirketler, glokalleşme ile yerel farklılıklara uyum sağlayarak faaliyet göstermektedirler. Farklı kültürler, pazarlama faaliyetlerinde olduğu gibi hayatın her alanında etkili olmuştur. Bu durumda global ve glokal anlayış, yerel unsurları ve farklılıkları kullanmayı strateji haline getirmiştir. Batı temelli şirketlerin, farklılıkları ele alarak pazara çıkması, dünya çapında yaygınlık göstermesi ve tüketimi açık hale getirmesi toplumsal krizleri beraberinde getirmektedir. Küreselleşme ile beraber meydana gelen bu toplumsal krizler, “yerelleşmeyi/yerlileşmeyi” bir kurtuluş yolu (küresel olan karşısında direniş) olarak ortaya çıkarttığı söylenebilir.

1.2.6. Sosyolojinin “Yerlileştirilmesi” Meselesi

Yerel kavramı, küreselleşme süreci ile meydana gelmiş ve küresel etkileşimin hayat bulduğu ortamın bir parçası olan, sınırları çizilmiş fiziki bir bölgedir (Giddens, 1999: 460). Bu bağlamda küreselleşmenin bir ürünü olarak tanımlanan yerel kavramı, küresel olanı tanımlamak için ayırt edici özelliğe sahip bir kavram olarak tanımlanmıştır. Nitekim yerlilik kavramı, karşıt kavramı olan “yabancı” kavramı olmadan izah edilemez, edilse de tam manası ile anlaşılamaz. Yerli ve yabancı kavramları arasında ki ayırt ediciliği ve kutuplaşmayı Aktay; *“düşmanlıktan çok insanın öz benliğini ortaya koymasına imkân tanıyan⁶, farklı mekâna ait olan her şeyden ve herkesten ayırarak, yerli kimliğini tanımlamakta imkân sunan”* olarak değerlendirmiştir. Meseleyi bu bağlamda ele alacak olursak dünya da yerelleşme hareketinin küreselin tahakkümü karşısında bir direniş, bir karşı çıkış olarak neşet olduğunu görmekteyiz. *“Yerel ve küresel sorunsalı konusunda, yerellik anlayışlarının çoğunlukla küresel terimlere benzer bir şey içinde üretildikleri fakat bunun kesinlikle bütün yerellik biçimlerinin bu nedenle homojenleşmiş olduğu anlamına gelmediği görüşüne dayanır”* (Robertson,1999:121). Kısacası yerelleşme kavramı, küreselleşme düşüncesinden, yerli-yabancı, ben-öteki kavramlarından bağımsız tanımlanamamaktadır. Küreselleşme ile hızla değişen dünya düzeni/düzensizliği bağlamında yerlileşme, ihtiyaç haline gelmiştir. Yerlileşmeye iten sebeplerden ilk akla geleni ve en önemlisi *“yersiz-yurtsuzlaşma”* sorunudur. Bu duygu, bireylerde kimlik krizine ve psikolojik sıkıntılara da yol açabilmektedir (Aktay,2002: 25).

Kavram olarak tanımlamaya çalıştığımız yerlilik ve yerelleşme kavramı, bir düşünce değildir. Yerlilik meselesi bir bilim, dal/alan olarak somutlaştırılmaz. Yerlilik ancak farklılıklar karşısında bir tavidir. Bu tavır Batı değerlerinin yaygınlık kazanmasından dolayı gelişmeye başlamıştır (Çiğdem,1998). Genelde sosyal bilimlerde, özelde sosyoloji biliminde yerlileşme hareketi ve eğilimleri, Batı sosyolojisinin Avrupa merkezci yapısına karşılık bir alternatif, bir karşı duruş mahiyetinde ortaya çıkmıştır. Bu eğilimlerin ortaya çıkmasının temelinde, Batı sosyolojisine şu eleştiriler yöneltilmiştir: Batı sosyolojisinin kendisi dışında kalan toplumların sorunlarına çözüm üretememesi,

⁶ Aydın Aktay, yerli ve yabancı kavramları arasındaki kutuplaşmayı Lacan’ın “Ayna Teorisine” benzetmiştir. Bu kavramlar arası kutuplaşmayı, insanın öz benliği oluşturması hususunda elverişli bulmuştur (bkz.Aktay,2002: 24). (Lacan’ın ayna teorisine göre insan bebeklik evresinde kendisini ancak bir öteki imge üstünden bilebilir. Bu öteki imgesi bazen bir ayna bazende bir anne figürü olabilir)

Batı-dışı toplumların tarihlerini anlayamaması ve açıklayabilmekten yoksun olması, Batı değerlerinin üstün özelliklere sahip olduğu vurgusunu yaparak kendisi dışında hiçbir toplumsal değeri tanımaması ve yalnızca kendi çıkarlarına yönelik hareket ederek kendi sorunlarını çözmek adına ortaya attığı kuramların tek evrensel ölçütlere sahip olduğu üzerine sarsılmaz bir inanç sergilemesi, bu eleştiri konularının başında gelmektedir. Batı sosyolojisinin yukarıda değinmiş olduğumuz tüm bu etik sorunları karşısında dünyanın her yerinde yerli sosyoloji hareketleri baş göstermiştir. Bu hareketlilik, dünyada Batı sosyolojisinin Avrupa merkezci ideoloji anlayışı, oryantalist tavrı, küreselleşmeyle gelen kavram karmaşası ile meşruluk kazanması durumu karşısında, var olan endişenin bir dışa vurumudur.

Bilim hüviyeti kazanmış olan sosyolojinin, içerik bakımından Avrupa merkezci ideoloji ile sınırlandırılmış olması hem Batı toplumlarınca hem de Batı-dışı toplumlar tarafından eleştiri almıştır. Çünkü 19. yüzyılda Batıda yaşanan toplumsal değişim sürecini Batılı aydınlar, belli bir amaca hizmet etmek için ortaya attığı sosyoloji bilimi gibi disiplinleri kullanarak, modern toplumun temelini atmayı ve bunu yaparken Batı ve Batı-dışı gibi içeriği ayrımcılık olan kavramları da kullanıp evrensel bir bilim dili ve üstün bir uygarlık oluşturmayı amaçlamışlardır. Genel olarak Batı sosyolojisinin doğuş yıllarında klasik düşünürlerin yaklaşımlarına bakıldığı zaman, Batı sosyolojisiyle daha çok eşsiz olan bir tarihsel süreç inşa etmeye çalıştıklarını görmekteyiz. Klasik düşünürlerin bu çabaları, Batı'nın, daima ileriye giden ve modern olanı yakalayan imajını oluşturdu ve Batı-dışı olarak adlandırdıkları diğer toplumları da gelenekselliğe hapsetti (Solmaz, 2011: 40-43).

Dünyadaki Batı-Doğu çatışması, modernizm-postmodernizm tartışmaları, Batının üstünlük politikaları gibi konular, kutuplaşmaya ve yerelleşmeye sebep olan en önemli etmenler olmuştur. Söz konusu tartışmaları ve Batı uygarlığının üstünlük çabasını; Jeffrey C. Alexander'ın *“modernist sürecin getirileri için daha önce benzeri görülmemiş bir dönüşüm”* olarak tanımlamış olmasından ya da Anthony Giddens'in *“diğer kültürlerle çok az paraleli bulunan bir olgu”* olarak özel bir açıklama getirmesinden çok açık bir şekilde anlıyoruz (Bhambra, 2015: 199). Bu aydınlar, Batının eşsiz tarihe, diğerlerinden farklı ve üstün bir kültüre ve insanlığa doğru ilerlemenin yolunu gösteren bir rehber niteliğine sahip olduğunu vurgulamışlardır. Ancak bu durum zamanla eleştiri almaya başlamıştır. Çünkü modernleşme çerçevesinde oluşturulacak olan ideal toplum ve sistemi geliştirmek adına hazırlanan

politikalar olumlu sonuç vermemiştir. Buna küçük bir örnek olarak; Alman sosyolog Ulrich Beck' in toplumsal değişim üzerine yapmış olduğu çalışmasında, toplumdaki tıkanmayı, modernleşme sürecinin getirilerine bağlamış olması gösterilebilir. Modernleşme süreci içerisinde modernleşmeden beklenen beklentiler gerçekleşmemiştir. Ayrıca modernleşme kuramlarının sadece Batı sosyolojisini ve batı toplumlarını anlamak için bilinmesi gereken kuramlar olduğuna vurgu yapılmıştır (Çuhacı, 130-132). Batı sosyolojisinin sadece Batı menfaatine hizmet etmesine bir eleştiri de König 'den (König, 1994: 2) gelmiştir. O da, sosyolojinin bir bilim olarak şimdiki zaman özelliğine vurgu yapmıştır. O Sosyoloji ve geçmişi hakkında yapmış olduğu araştırmalarında, sosyolojinin doğduğu andan günümüze teşvik eden uyarıcılarının var olduğunu, her birinin birbirinden farklı olduğunu ifade etmiş ve Batı merkezci bir sosyolojinin diğer problemleri çözemeyeceği üzerinde durmuştur. Zaman içinde, modernite karşısında duran, eleştiri yapan aydınlar olmuştur. Bunlar içerisinde Alain Touren, modernizm olarak ortaya atılan bu kavramın, “*bunalım*” yaşadığını dile getirenlerden biri olmuştur. Jean Baudrillard ise “*toplumsal olanın işlevsel özelliğini yitirmiş olması durumunu, toplumsalın sonu*” olarak ele almıştır (Yıldırım, 122). Kısacası Batı sosyolojisi, kendi etik sorunları karşısında yetersiz kalması sebebiyle eleştiri almış ve dünya çapında buna alternatif yaklaşımlar üretilmeye başlanmıştır. Alternatif yaklaşım olarak; Modernizm karşısında postmodernist bir süreç başlatılmıştır. Postmodernist sürecin bir gereği olarak yerlilik/ yerelleşme kavramları kabul görmüş ve yerlilik düşüncesi gelişmeye başlamıştır. Buradan da anlaşıldığı üzere yerlilik düşüncesinin ve yahut yerlileştirme hareketlerinin aslında tarihi bakımdan çok ötelere dayanmadığı görülmektedir. Modernizm ve yerlilik kavramları birbirlerine aykırı /zıt bir ruh oluşturma çabası içerisinde. Bu bağlamda modernizmle ortaya çıkan “yerlilik” düşüncesinin aslında modernizmle ortak bir gayesinin de olmadığı anlaşılmaktadır (Çiğdem,1998). Genelde sosyal bilimlerde özelde sosyoloji biliminde yerlileşme hareketi, Batı sosyolojisinin tekelci tavrına karşılık bir alternatif, bir karşı duruş mahiyetinde ortaya çıkmıştır. Böylece dünyanın her yerinde “*yerli sosyoloji hareketleri*” baş göstermiştir. Yerli sosyoloji hareketini gereksinim haline getiren, Batılı bilime eleştirel tavır takınan aydınlardan örnek olarak, İslam dünyasından İsmail Raci El-Faruki'yi ele alabiliriz. Faruki, 1977 yılında Mekke'de konferansta ortaya atılan

“Bilginin İslamileştirilmesi”⁷ fikri üzerine tebliğ sunmuştur. Faruki, bu tebliğde batılı bilimin tekelci ve sömürgeci anlayışının karşısında, İslami değerler temelinde bir düşünce sisteminin gerekliliğinin önemine değinmiştir. Faruki, Batılı anlayış ve ideolojilerin İslam dünyasındaki değerler bütününe parçaladığını öne sürmüş ve İslam dünyasının durumunu şu şekilde izah etmiştir: *“İslâm âlemi/ümme-i milletler merdiveninin şuanda en alt basamağında bulunuyor. Yüzyılımızda, başka hiç bir millet benzeri yenilgi ve aşağılanmalara maruz kalmamıştır. Müslümanlar yenildi, kitleler halinde kıyıldı, toprak ve servetleri, hayat ve umutları çalındı, aldatıldılar, sömürgeleştirildiler ve sömürüldüler; misyonerlerin tecavüzüne uğradılar, zorla veya rüşvetle başka dinleri kabullendiler. Düşmanlarının iç ve dış ajanlarınca Batılılaştırıldılar ve İslâm’dan uzaklaştırıldılar. Bütün bunlar İslâm âleminin hemen her ülkesi ve köşesinde görüldü. Her anlamda adaletsizlik ve saldırı kurbanı olan müslümanlar iftiralara, rezilce aşağılanmalara da hedef oldular. Bugün dünyada tasavvur edilebilecek en kötü imaja müslümanlar sahiptir. Dünya iletişim araçlarında "müslüman"; saldırgan, yıkıcı, kanun tanımaz, terörist, medenileşmemiş, gözü dönmüş, tutucu, köhne ve çağdışı bir yaratık olarak gösterilmektedir. Gelişmiş-gelişmemiş, kapitalist marksist, doğulu-batılı, medenî-barbar, gayrimüslim herkesin nefret ve tiksintisine muhatap olmaktadır”* (Faruki,2016: 19). Bu bakış açısı ve yerleştirme faaliyeti, değerlere dönme çabası içerisinde ortaya konmuştur. Bu çaba, Faruki, Attas, Nasr gibi aydınlarla ya da sadece İslam dünyası ile sınırlı kalmamaktadır. Yerleştirme çağrısı Asya’da da dile gelmiştir. Asya’dan da durumu bir örnekle sınırlandıracak olursak; Sinha’nın yerlilik düşünceleri, söz konusu yerleşme tavrını anlamımızı kolaylaştıracaktır. Sinha, yerleşmeyi; Avrupa merkezci ve sömürgeci anlayışın hegemonyasından kopuşu gerçekleştirmeye yönelik bir akım olarak değerlendirmiştir. Sinha, yerleşme hareketinin sosyal bilimler açısından da harekete geçmesi için araştırma gündemi teklif etmiştir. Bu gündemi Alatas (2016: 83), dört madde ile toplamış ve şu şekilde ifade etmiştir;

“(i) ‘yerli’, ‘yerel’, ‘batı’, ‘batı-dışı’ kavramlarda dahil olmak üzere, sosyal bilim kavramlarının epistemolojik statüsünü sorgulamak,

⁷ Bilginin İslamileştirilmesi konferansında ilk olarak, İslam’da bilgi anlayışı, eğitim temalı konuları değerlendiren Syed Muhammed Naquib al-Attas olmuştur. Malezyalı filozof Syed Al-Attas, Batı’da oluşan her bilginin ideolojik kavramlarla aşılınmış olduğunu ileri sürerek, batılı bilginin, mutlak bilgiyi temsil etmediği ve bu sebeple öz değerlere (yerleşmeye) dönüşün önemine değinen aydınlardandır.

Yine aynı kulvarda değerlendirilecek olan Seyyid Huseyin Nasr, dışarıdan gelen her bilginin İslam değerleriyle bütünleşmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır (Bkz. Alatas,2016: 93-94).

- (ii) Batılı sosyal bilimi illa da reddetmeden, bir toplumsal kuramı yerel bir bölgenin sosyo-kültürel ve politik şartları içerisinde temellendirmek,
- (iii) Küresel akademya siyasetini, sosyal bilimlerde dünya çapında var olan ve batılı bilim insanlarının kuramcı ve batılı olmayanlarınsa ampirik veri toplayıcısı olduğu iş bölümü yapısının sürdürülmesindeki rolünü açığa çıkaracak bir bakış ile kuramlaştırmak,
- (iv) Toplumsal kuramın çoklu merkezlerini ve kaynaklarını kabul etmek; yani bütün medeniyetleri sosyal bilimsel kuramlaştırmının potansiyel kaynakları olarak önemsemek.”

Buradan hareketle özet bir değerlendirme yapacak olursak, yerleşme ve yerleştirme hareketi, farklı tarihsel ve kültürel deneyimlere, farklı bilgi biçimine bir dönüş olarak değerlendirilebilir. Elbette sosyal bilimlerde yerleşmeden bahsederken Batılı sosyal bilimin tamamen saf dışı bırakılması kastedilmemektedir. Yerleştirme faaliyetini tamamen Batılı sosyal bilimin dar görüşlü ve tekelci tavrına yönelik bir tepki olarak değerlendirmek çok daha yerinde olacaktır.

Meseleye özelde Türkiye bazında kısaca bakacak olursak; Doğu- Batı çatışması, modernizm- postmodernizm tartışmaları, Batı karşısında yenilgi, toplumsal krizler/ bunalımlar, siyasal ve düşünsel kutuplaşmalar vb. konuların yarattığı gerginlikler yerleşme hareketi adına önemli bir etken olarak gösterilebilir. Türkiye’de sosyolojinin yerleştirilme çalışmalarına bakıldığında, oldukça bol malzemeye ve geçmiş tarihi birikime sahip olduğumuz görülmektedir. Türkiye, yerli sosyoloji inşasında, kendine has duruşa sahiptir. Fahri Çakı, bu durumu açık bir şekilde ifade etmiştir; “Türkiye’deki sosyolojinin diğer Batı-dışı toplumlardaki hemcinslerinden önemli farklılıkları mevcuttur. Öncelikle, Türkiye’nin sosyolojiye ilgi duyması ve üniversitelerinde ona yer vermesi sadece Batı-dışı toplumlar açısından değil birçok Batılı toplumlar açısından bile daha eski bir maziye sahiptir. İkinci olarak, sosyoloji diğer Batı-dışı toplumlarda bizzat kolonistler tarafından ve özellikle decolonization ile birlikte empoze edilirken Türkiye’ye bizzat Türk aydınının kendi ilgi ve iradesiyle girmiştir. Üçüncü olarak, Türkiye’de sosyolojinin yerleştirilmesi ve “Türk sosyolojisi”nin inşası çabası da diğer Batı-dışı toplumlara nispeten daha eski bir maziye sahiptir.” (Çakı,2003: 101).

Sonuç olarak sosyal bilimlerde yerlilik hareketi; Avrupa merkezcilikle sağlanmaya çalışılan üstünlük politikaları, oryantalist tavrın yarattığı ötekileştirme ve küresel olanın yarattığı karmaşaya karşılık vermek amacıyla, gerekliliği ihtiyaç haline gelen bir

hareket/tavırdır. Yerlilik hareketi üzerine, dünyanın her tarafından (özellikle batı dışı toplumlar) çalışmalar yapılmış olup, Batı'nın tahakkümü altında inşa edilmiş sosyoloji bilimine alternatif olarak sunulmuştur.

1.3. Sosyolojide Yöntem Arayışları

Grekçe kelime olan metot, yapılan araştırmaların ve çalışmaların yapılış biçimini veya amaca yönelik neler yapacağına dair izlenmesi gereken yol manasına gelmektedir. Metot kelimesinin Türkçe karşılığı olan “yöntem” kelimesinin manası da “yönü” veya “yönelişi” ifade etmektedir. Arapça 'da metot ve yöntem manasında kullanılan kelime ise “usul”dür. Usul, bir meselenin, çalışmanın, araştırmanın asılları manasında kullanılmaktadır. (Canatan,2012: 35). Her disiplinin bilimsel bir disiplin olması için yönetime ihtiyacı vardır. Sosyoloji biliminin, insan ilişkileri ve toplumsal gerçekliklerle ilgileniyor olması, yöntem bakımından tartışmaların hedefi olmuştur.

Sosyolojinin, bilimsel bir disiplin olarak kuruluşu sürecinde Avrupa'da ortaya çıkan, aydınlanmacılık, bireycilik, akılcılık, ilerlemecilik, evrensellik vb. açılımlar, klasik sosyolojinin somutlaştırılmasında etken rol almıştır. Sosyoloji, bilimsel bir disiplin olarak var olmadan önce, toplumdaki olay ve olgulara yaklaşıırken kullanılan yöntemde, felsefi düşüncelerin tesiri büyük olmuştur. Aristoteles'in “insan, sosyal bir canlıdır.” sözü de insan ve toplum hakkında eskiden beri düşünüldüğünü göstermektedir. Ancak eski Yunan'dan beri felsefeden doğan “insan nasıl yaşamalı, nasıl yönetilmeli” gibi öğreti ve görüşler geliştirilmiş olsa da bunun adına sosyoloji denemez. Çünkü felsefe, toplumsal olay ve olguların, insan ilişkilerinin nasıl olması gerektiği üzerine sadece bir düşünüşle sınırlı kalmaktayken, sosyoloji insan toplumlarındaki ilişkileri ve bu ilişkilerden doğan sonuçları da ele almaktadır (Kuyucuoglu, 2015: 675).

Avrupa'da 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar geçen zaman içinde doğa bilimleri alanında büyük bir başarı yakalandı. Doğa bilimleri alanında başarı yakalanmış olması, deneysel çalışmaların bilimin merkezine oturtulmasında etken oldu. Bu durum, sosyal bilimlerde de doğa bilimlerinde kullanılan yöntemlerin uygulamaya koyulduğu takdirde, aynı başarının yakalanacağı düşüncesini meydana getirdi (Erkan, Bağlı, Sümer, 2006:1). Bunun sonucunda sosyoloji, toplumsal olaylara metafizik ve teolojik perspektifle yaklaşmak yerine; rasyonel ve pozitif perspektif çerçevesinde ele almaya başlamış, meşruiyet kaynağı olarak da akıl ve bilime yaslanmıştır.

Dönemin aydınlanmacı, akılcı, bireyci tutumuyla gelen Rönesans ve Reform hareketleri, kuruluş yıllarında olan sosyolojiyi, düşünüş bakımından derinden etkilemiştir (Çiğdem, 2006: 17). Fransa, İngiltere ve Almanya’da ortaya çıkan bu düşünce reformu kısa sürede Avrupa’nın her yerine yayılmış ve geleneğin gereksizliğine ve yıkımına, akıl ve bilimin, mekaniğin, bireyciliğin önemine vurgu yapılmıştır. Söz konusu dönemde, rasyonalizmin kurucu düşünürü Descartes olmuştur. Buna karşın deneye dayalı bilgi anlayışının öncüleri ise Bacon ve Hobbes’dır. Özellikle Descartes ve Bacon, Ortaçağın manevi düşünüş şekline karşı çıkmış, geleceği bilim üzerinde inşa edilmesine öncülük etmişlerdir. Onlar bilginin temeline özneyi koymakla ve bilgiyi güç olarak kullanmakla modern bilimin temelini atmışlardır.⁸ Modern dünyada inşa ettikleri bilgi anlayışı ile doğa üzerinde olduğu gibi toplum üzerinde de hâkimiyet tesis etmeye çalışmışlardır (Cevizci,2013: 279). Bir diğer isim olan Thomas Hobbes ’da rasyonalist bir bilimcidir. O da toplumsal olay ve olguları ele alırken, insan ilişkilerindeki bireyselliğin önemine değinmiştir (Marshall, 1950: 10). Modern dünyanın sorunlarını çözerken, yöntem olarak geleneği tamamen bir kenara bırakıp akıl ve bilimin ışığından faydalanılacağını ileri süren yönetimcilerdendir. Hobbes, bilimden hareketle, “*modern metafiziksel materyalizmi*” kuran bir düşünür olarak anılmaktadır. Başka bir ifade ile hakikatte var olanın yalnızca deneyimleyebileceğimiz bir madde olduğunu öne sürmektedir(Cevizci, 2013: 299). Hobbes ’un rasyonalist, maddeci, birey odaklı düşünceleri sosyolojinin kuruluş sürecinde ortaya atılan kuram çalışmalarını oldukça etkilemiş ve aydınlanmacı düşünürler arasında geniş bir taraftar bulmuştur. Kısaca izah edecek olursak, sosyoloji biliminin kuruluş aşamasında ortaya fikirlerini sunan bu filozoflar, deneyi, akıllı, matematiğin öncülüğünü, doğa bilimlerinin dili olarak kabul etmişlerdir. Bu sürecin aydınları(Descartes, Bacon, Hobbes gibi) sistematik bir modern bilim anlayışının temellerini atmışlardır. Böylece toplumsal sorunları ve insan ilişkilerini doğa bilimleri yöntemi (deney, gözlem, matematik vb.) ile denetim altına alma gücünü meşrulaştırmışlardır (Akın, 2008:106). Sosyoloji disiplininin de doğa bilimleri gibi bir bilimsel disiplin olması gerektiği yönünde düşünceler üretmişlerdir.

Pozitivizmin temellerini atan filozofların fikirlerinden esinlenen Comte, sosyolojinin temellerini atarken yöntem olarak doğa bilimlerinin yöntemlerini kullanmıştır. Comte “*gerçek bilim, türü ne olursa olsun, nedenleri ve özleri gereksiz yere araştırmaktan vazgeçerek, mümkün olan en az sayıdaki genel fenomenlerden, ikincil fenomenlerin en*

⁸ Francis Bacon’un “bilginin güç için olduğu” sloganı, söz konusu dönemde bilginin sadece hakikati öğrenmek için var olmadığını, tasavvur edilen modern dünyada güç için kullanıldığına vurgu yapılmıştır.

kapsamlı maiyetini elde etmek için gözlemlenmiş olgular arasında kurulmuş kesin ilişkilere dayanır” (Comte,2001:102) ifadesi ile bilimin pozitivist karakterli olduğunu ifade etmiştir. Comte’un sosyolojinin pozitivist yöntem ile uygulanabilirliği üzerine arayış içerisinde olmasının sebebi sosyoloji bilimini, sosyal bilimler içerisindeki diğer disiplinlerden ayırabilmektir. Çünkü *“Sosyoloji, diğer sosyal bilim dallarından farklı olduğunun savaşını ancak yeni bir yöntem geliştirmekle verebilir.”* (Kızılçelik, 2008: 93). Ancak sosyoloji disiplinin doğa bilimleri gibi gerçek bilim sayılıp sayılamayacağı ya da aynı yöntemleri kullanıp kullanamayacağı yönünde birçok tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar arasında en mühim olanı ise *“elle tutulur gözle görülür bir bilgi”* elde etmenin yalnız doğa bilimleri yöntemine has bir özellik olduğu tartışmasıdır (Aziz,2015: 1). Aslında bu tartışmaların çıkış noktası, günümüze kadar gelen ve asla dışına çıkılamayacak algısı yaratılarak dünyaya empoze edilen pozitivist anlayıştan kaynaklanmaktadır.

Sosyoloji doğa bilimlerinde olduğu gibi sosyal olayları insanın düşüncesinden bağımsız ve nesnel bir gerçeklikmiş gibi ele almıştır. Böylece sosyoloji, doğa bilimleri gibi bilimsel bir kimlik olma hedefine ulaşmıştır (Ceylan, 2007: 14). Sosyoloji bilimi, konusu olan toplumu ele alırken; bir yandan toplumsal olayları doğa bilimlerinin deney yöntemini kullanarak araştırmış bir yandan da gözlem ve deney yöntemini kullanarak sosyolojinin verilerine dayanan kuramlar ileri sürmüştür (Köseihal, 1999: 12). Deney, sosyoloji bilimi için çok önemli bir yöntem haline gelmiştir. Deney, hem bilginin doğruluğunu denetleyen bir unsur olarak hem de doğaya hâkim olabilmek gibi gayelerin aracı olarak kullanılmıştır. Bu araca sahip olabilmek için *“bilginin doğru olması ve doğru bilgiyi elde etmek için de doğru yöntemin kullanılması”* anlayışı ilke edinilmiştir. Zira bu durumun ortaya çıkma sebeplerinden bir tanesi de sosyolojinin kimlik kaygısıdır. Hal böyle olunca sosyolog çalıştığı konuyu araştırırken ya da değerlendirirken matematiği kullanmaya başlamış ve doğa bilimlerinin yöntemini kullanarak kimlik kazanmaya çalışmıştır. *“Matematiğin soyut bir düşünce olması ve sayılara yüklenen anlam sosyolojide yöntem konusunda üste çıkabileceği izlenimler vermiş, matematiksel tekniklerle elde edilen bilgilerin ve bulguların “mutlak” ve “tartışmasız” olacağı kanısı sosyologlar arasında yaygınlaşmaya ve kabul görmeye başlamıştır.”* (Kızılçelik, 2008: 95). Comte *“sosyolojik araştırmaların belkemiği, matematiktir.”* sözüyle sosyoloji için matematiğin temel bir bilim oluşuna vurgu yapmıştır. Comte ve Spencer gibi sosyolojinin kuruluşunda önem arz eden sosyologlar,

sosyolojinin tıpkı doğanın yasası gibi toplumsal yasanın da aynı olduğunu savunmuşlardır. Comte gibi Spencer 'ın da amacı; evrensel olan evrim yasasının toplumlara uygulanabilir olduğunu göstermektir. Comte'un sosyolojiyi doğa bilimlerinin yöntemleriyle inceleme yapan bir bilim olarak görmesi ve bu yöndeki görüşleri Durkheim tarafından da kabul görmüştür. Durkheim 'da Comte gibi sosyal olguları incelerken nesneler olarak ele almış ve Comte'un geliştirdiği yolda Durkheim 'da devam etmiştir. Özellikle Durkheim 'ın *“toplumsal dünya; bitki dünyası, hayvanların dünyası gibi, doğal bir dünyadır”* (Durkheim, 2005: 36) görüşü, kendisinin sosyal olguları nesneler gibi ele aldığıın nişanesidir.

Tabi 19. Yüzyılda sosyolojiyi doğa bilimleri gibi görmeyip, doğa bilimlerinin farklılıklarını ortaya koyan, bilimin pozitivist doğasından kaynaklanan sorunları, eksikleri eleştiren düşünürler de ortaya çıkmıştır. Başta Dilthey, toplumsal olayların doğa bilimlerinden farklı olduğunu ileri sürmüştür. Bir diğer isim olan Weber'de, metodolojik bakımdan kıyaslar yapmış ve doğa bilimi ile kültür bilimini kıyaslamış, sosyoloji de dâhil olmak üzere bütün sosyal bilimleri “kültürel bilimler” içerisinde ele almıştır. Hatta Weber, “hermeneutik bilimler” gibi farklı isimler ortaya atarak, onu doğa bilimlerinden ayırmıştır (Kızılçelik, 2014: 33).

Meseleyi ülkemiz bazında ele aldığımız zaman Batı sosyolojisinin doğa bilimleri yöntemlerine olan eğilimine karşı eleştiriler yapıldığı görülmektedir. Bu eleştiriler sosyoloji biliminde deney yönteminin kullanılması ve sosyal olayların tıpkı nesneler gibi ele alınamayacağı öne sürüldüğü yönündedir. Çünkü *“Öncelikle sosyolojinin kullandığı malzeme deneye elverişsizdir. Sosyoloji toplum üzerine çalışmaktadır. Toplum alanında bir deney için gerekli koşulları sağlamak ise imkânsızdır. Toplum olaylarının ve toplum olaylarıyla birlikte tarihin bu özelliği konusunda; toplum olaylarının tek ve biricik olduğu ve yeniden aynı olayı yaşamanın imkânsızlığı sık sık belirtilmiştir.”* (Sezer,1993: 39). Kısacası toplumsal olayların ve insan ilişkilerinin, daha çok anlamaya yönelik şeyler olduğunun izahı yapılırken, doğa bilimlerinin ise sadece açıklamaktan ibaret olduğu ayırımına varılmıştır. Sosyolojinin yöntem arayış sürecinde, toplumun değer yargılarından uzak bir tutumun sergileniyor olması tartışma konusu olmuştur (Keleş,1976: 6). Elbette sosyolojinin çalışma alanı insan ve toplumsal ilişkiler olunca böylesine net çizgilerin çekilmesinin anlamsız olduğu düşünülmüştür. Çünkü sosyal olayların meydana geliş nedenleri ve süreçleri çok yönlü ve karmaşıktır. Dolayısıyla tek bir nedene bağlanamaz. Sosyal olayları incelerken farklı alanlarda ve

farklı yöntemlerle değerlendirme yapmak ve bunu yaparken de farklı disiplinlerden yararlanmak gerekmektedir. Bu sebeple sosyoloji bilimi araştırma yaparken çeşitli disiplinlere, yöntemlere başvurmak zorundadır (Akın,2008:108). Sosyolojideki yöntem arayışları geniş ve ayrıntılı bir konudur. Tezimin konusu olan yerli sosyoloji tartışmaları çerçevesinde ancak pozitivism ve hermeneutik yöntemlere yer vereceğim.

1.3.1. Sosyolojide Pozitivist Hegemonya Dönemi

Pozitivism terim olarak Fransızca’ da “*gerçek, olgu, kesin, kanıtlanmış, olumlu*” manası taşıyan “positif” kelimesinden türemiştir. Bu terim manası bakımından, tarihsel kökleri itibarıyla Francis Bacon’ın⁹ (1561), düşünüş ve eserlerine kadar geri götürülebilir. Hatta bu terimin ana fikirleri Roger Bacon (1214), Ockhamlı William (1300) ve Paris nominalistleri tarafından geliştirildiğini ileri sürenler de bulunmaktadır. Ancak terimi ilk defa Claude Henri de Saint Simon kullanmıştır. Onun amacı, bilimsel bilgi yönteminin kesin ve kanıtlanabilir özellikte olması gerektiğine pozitivism ekseninde değinmek olmuştur. Bir bakıma Simon, pozitivismin temellerini atmıştır. Daha sonra Auguste Comte, pozitivismi benimseyerek bir felsefi sistemin adı haline getirmiş ve bütün Avrupa ülkelerinde popülize etmiştir (Kutluer,2007: 335). Comte, metafiziği reddetmiş, Avrupa’da yaşanan endüstrileşme ve endüstrileşmenin beraberinde getirdiği sosyal sorunlara yönelmiş ve sosyal felsefe ile ilgilenmiştir. Comte, endüstrileşmenin beraberinde getirdiği yeni sorunları çözmek için yeni bilimsel yöntemler üretmeye çalışmıştır. Pozitivist düşünce sistemi ile toplumun ve insanın gelişmesini bir temele oturtmuştur. Comte, felsefesini ve bilimsel dünya görüşünü, doğa bilimlerinin sonuçlarını ve bu sonuçlardan hareketle elde edilen teknik-endüstriyel uygulamaları gözетerek geliştirmiş ve bu düşünce sistemini “pozitif felsefe” olarak adlandırmıştır. Comte, pozitif felsefe ile insan aklının, tarih boyunca entelektüel gelişimini ele almıştır. Başka bir deyişle Comte, bilimin gelişimiyle, insan ve toplumun kendini sürekli geliştirmesi bakımından tatmin eden imkân yaratmıştır. Nitekim Comte “üç hal yasasında” insanın gelişim evresine değinmiş ve üç aşamada değerlendirme yapmıştır. Bu üç evreyi, teolojik evre, metafizik evre ve son aşamayı (mükemmel evre olarak) pozitif evre olarak adlandırmıştır. Bu durumdan hareketle Comte, teoloji ve

⁹ Francis Bacon’un düşüncelerini dile getirdiği en önemli eseri “*Novum Organum*” adlı eseridir. Bacon bu eserde, Avrupa’da yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümler sebebiyle entelektüel krizler yaşandığını ve buhranlı dönemin ancak geleneksel manevi inançların yıkılarak, geleceğin teknik ilerleme anlayışı ile inşa edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bacon geleneksel bilgileri (idolleri) çürütüp, yeni bilgi anlayışının ve yönteminin pozitif doğasına vurgu yapmıştır (Bkz.Cevizci,2012).

metafizik anlayışının sadece tarihsel bir öneme sahip olduğunu ifade ederek, bilimsel yöntemlerle ilerlemenin ve gelişim göstermenin çok daha fazla önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Burada Comte'un amacı; toplum ve insan ilişkilerinin pozitivist kurallara dayanarak rasyonalizasyonunu sağlamak ve buradan hareketle pozitivist kurallara yaslanmış, doğa bilimlerine benzer bir disiplin olan “sosyal fizik” veya “sosyolojiyi” kurmaktır (Özlem,2013:9). Ayrıca Comte, Endüstri çağıının beraberinde getirmiş olduğu bir takım sosyal sorunlar karşısında, yeni bir insan bilimi yaratmanın tutulabilecek yegâne bir yol olduğunu düşünmüştür. Nitekim Comte'un içinde bulunduğu sıkıntılı, sorunlarla dolu bir dönemde *“sosyal problemleri çözmek için pozitivist, bilimsel sosyolojiyi yaratmak oldukça kolay bir iş olmak durumundadır.”* (Cevizci, 2013: 481).

Auguste Comte, sosyolojinin bir bilim kimliği kazanmasının sosyolojik pozitivizmle mümkün olabileceğini düşünmektedir. Bu düşünceden hareketle, sosyolojinin bir pozitif bilim olduğunu ve pozitivist yöntemlerle gelişim göstermesi gerektiğini savunmuştur. Bu yüzden toplum ve insan ilişkilerini, kimya, fizik, biyoloji gibi doğa bilimlerinin yöntemleri olan gözlem, deney vb. tekniklerle ve yöntemlerle incelemiştir. Temelini atmış olduğu pozitivist sosyolojiyle, doğada bulunan tüm evrensel yasaların toplumda da bulunduğunu savunmaktadır. *“A.Comte’a göre sosyolojinin temel amacı, sosyal olayları düzenleyen bu yasaları keşfedip bulmaktır. A.Comte’un amacı ise olguların dayandığı doğadaki bu yasalar, akıl ve gözlem ile keşfedilebilir. Böylece insanlığın geçmişten geleceğe doğru yaşadığı gelişimi açıklayan toplumun bilimi de yaratılmış olacaktır.”* (Korkmaz,2012: 30)

Pozitivist paradigmanın evrensel bilgi tasarısı, sosyoloji adına büyük bir katkı niteliğinde değerlendirilmiştir. Çünkü evrensel bilgi anlayışıyla, geleneksel olanla bilimsel olan arasında mesafeler oluşturulmuştur. Bilimsel ve geleneksel olanı birbirinden ayırmanın arka planında bilimin tek ve biricikliği düşüncesi yatmaktadır. Üstelik bilimde pozitivist yöntemi kullanmanın gerekliliği ise deney ve gözlem yoluyla elde edilen bilgilerin; doğru ve tek olan bilgi olduğu manasına gelmesidir. Bu anlayışla beraber farklılık arz eden bir olguya hangi yaklaşımla yaklaşılsa yaklaşılsın aynı sonuç elde edilir mantığı ile çalışılmıştır. Nitekim pozitif bilimlerin izlemiş olduğu yolu kısaca beş aşamada sıralamak, oluşturulan pozitivist yöntemi anlamımızı kolaylaştırmaktadır. Bu beş aşama;

“ 1)bilimsel bilgi; belli metodu olan bilgidir.

2)bilimsel bilgi; genelleştirilmiş bilgidir

3)bilimsel bilgi; kesin bilgidir.

4)bilimsel bilgi; birleştirilmiş bir bilgidir.

5)bilimsel bilgi; objektif bir bilgidir. ” (Korkmaz,2012: 23-24)

Sonuç itibariyle 19. yüzyılda sosyal bilimlerde zirve dönemlerini yaşayan pozitivism, doğa bilimlerinden yararlanarak sosyal olayları ispat etmeye çalışmıştır. Doğa bilimlerinin kullanmış olduğu pozitivist yöntem, sosyal bilimlerde de yöntem olarak kullanılmıştır. Daha öncede belirtmiş olduğum gibi sosyal bilimler doğa bilimleri gibi bilim hüviyeti kazanması adına bu yöntemi benimsemiştir. Pozitivizme göre bütün doğru olan bilgi, bilimsel bilgidir. Doğru bilgiye deney ve gözlem yoluyla ulaşılabilir. Pozitivist yaklaşımın en belirgin amacı ise *“toplumun yasalarını bulmak, bilgiye objektif bir temel oluşturmaktır.”* (Sönmez,2010:161).

Pozitivist sosyolojinin evrensel olma özelliğine yapılan vurgu, pozitivist yaklaşımı ve batılı bilim anlayışını meşrulaştırmak için kullanılan bir strateji haline gelmiştir. Pozitivizme göre gerçeklikler; değerden tamamen kopmuş, doğal değerlerden yoksun ve tamamen algılanabilir, açıklanabilir fakat anlaşılmaya çalışılamaz bir özelliğe sahip olmuştur. Ancak bu durum toplumsal gerçekleri yansıtmadığı için eleştiri almıştır (Şan,2007: 76). Evrenselliğin erişimine ve sosyal bilimlerin insan ilişkilerini yansız bir şekilde yorum getirebileceği iddiası karşısında kuşkular git gide çoğalmaya başlamıştır. Bu eleştiriler sadece batı dışı toplumları tarafından olmayıp batılı aydınlar tarafından da dile gelmiştir. Böylece bu durum dönemin pozitivism anlayışını, pozitivist yöntemlerini ve bilimin pozitivist doğasını, farklı paradigmlarla karşı karşıya bırakmıştır.

1.3.1.1. Sosyolojinin Pozitivist Doğasına Eleştiri

Sosyoloji doğası gereği, toplumsal olguları ve insan ilişkilerini ele alırken çok geniş bir perspektiften (ekonomik, siyasi, dini, sosyal vb.) yaklaşarak yorumlayan bir bilim dalıdır. Ancak Batı sosyolojinin pozitivist doğası sebebiyle olay ve olguları ele alırken ki maddeci yaklaşımı, insan ve insana ait olan olay ve olguları “şey”leştirmektedir. Pozitivist yöntemin söz konusu duyarsızlığının sebebi, Batının egemen olma gayesiyle pozitivismi stratejik olarak kullanması olmuştur. Buradan hareketle sosyal bilimlerin

pozitivist doğası karşısında, sorunları çözebilen anlayışa sahip yeni bir sosyal bilim yaklaşımına ihtiyaç duyulmuştur (Şan,2007: 77).

Pozitivizme yönelik yapılan ilk eleştirilerin başında gelen düşünürler György Lukács (1885-1971) ve Karl Korsch (1886-1961) olmuştur. Bu düşünürler pozitivist yöntem ve anlayışı, toplum ve insan ilişkilerini incelemesi için uygun bulmamışlardır. En çok da pozitivistimin tarafsızlık iddialarına katılmamışlar ve eleştirmişlerdir (Varel,2017: 3). Pozitivizmin eleştirisi konusunda bilhassa Frankfurt Okulu 'nun de ön plana çıktığı görülmektedir. Okulun en önemli temsilcileri Horkheimer, Adorno, Marcuse ve Fromm 'dur. Bu temsilciler genel olarak insanların, yaşadıkları toplumun ürünü olduklarını düşünürler. Okulun temsilcileri bu düşünceden hareketle, sosyal bilimleri pozitivistimin tahakkümünden kurtarmayı hedefler. Pozitivizme yönelttikleri eleştirilerin sebebi olarak; pozitivistimin manevi değerleri görmezden gelen tavrı ile sadece varolanı ele alması ve elde ettiği verileri evrensel kılması gösterilmektedir. Pozitivizmin bu tavrı aynı zamanda, toplum içerisindeki dinamizmi engelleyeceği ve durağanlığa yol açacağı düşüncesi, eleştirilmesine etken olmuştur (Atila Demir, 2009: 64). Bu noktada Frankfurt okulunun düşünürleri, pozitivistimin toplumsal yaşamı ve insan ilişkilerini doğru okuyamadığı düşüncesi ile hareket etmiş ve pozitivistimi eleştirmişlerdir. Bu okulun temsilcileri tarafından yapılan eleştirilerin temelinde Marx'ın ekonomi politik eleştirisi yatmaktadır. Marx'ın ekonomi politik eleştirisini sosyolojik pozitivistimin eleştirine uyarlamışlardır. Okulun temsilcilerine göre ekonomi alanında nasıl ekonomik olgular gerçeklik olarak ele alınıyorsa, pozitivist sosyoloji de toplumsal olguları ve insan ilişkilerini, sadece görünen yüzü (gözleme açık olan yönüyle) ile ele alıyor ancak tarihsel süreçleri ve değerleri gerçeklik olarak değerlendirmiyor. Özellikle temsilciler arasından Adorno, pozitivist yöntem anlayışının toplumsal olguları “şeyler” olarak ele almasını, kesinlikle sorgulanması ve eleştirilmesi gereken bir ön kabul olarak görmektedir. Çünkü Adorno 'ya göre sosyal gerçeklikler üzerinde araştırma yapılırken pozitivist yöntem ile sadece verili olan(gözlemlen kadarıyla) gerçeklikle sınırlı kalınmamalıdır. Sosyal olay ve olguların tüm gerçekliği ile ortaya konulması ise ancak eleştirel bir sosyoloji geliştirmekle olur. Eleştirel yöntemler ortaya atmak, doğa bilimleri yöntemleriyle aynı değildir. Pozitivist yöntem anlayışı, gerçeklikleri “nesneleştirici” özelliğe sahipken, eleştirel teori oluşturmaının temelinde “düşünsel” özellik yatmaktadır (Balkız,2004: 137). Yine aynı şekilde Frankfurt okulunu bir diğer temsilcisi olarak tanınan Horkheimer, “*Metafizğe Son Saldırı*” adlı eseriyle pozitivist yöntem anlayışının, bilimi

nesneleştiren ve tek teorileştiren anlayışını eleştirmiştir. “*Horkheimer pozitivizm eleştirisini beş noktada özetler;*

1- *Pozitivizm insana mekanik bir belirlenimcilik taslağı çerçevesinde yaşlaır.*

2- *Pozitivizmin doğru ilkesi burjuva düşüncesiyle de yakından ilişkilidir.*

3- *Pozitivizmin algılama yoluyla doğrulama ilkesi yetersiz bir ilkedir.*

4- *Pozitivizm dünyayı şeylerin yüzeysel görünümü ve onların özleri arasında ayırım yapmaz.*

5- *Pozitivizm olguları değerden kopararak, bilgiyi insan istemlerinden ayırmaktadır* (Atila Demir, 2009: 64).

Thomas Kuhn 'da pozitivizmi eleştirmiş ve pozitivizmin “*bilim birikimli ve düzenli ilerler*” anlayışına karşı çıkmıştır. Kuhn’a göre bilim birikimli, kesintisiz ve düzenli ilerleme özelliklerinin aksine kesintilere uğrayan ve devrimsel sıçramalarla ilerleyen özelliklere sahiptir. 1962 yılında Thomas Kuhn’un yayınlamış olduğu “*Bilimsel Devrimlerin Yapısı*” isimli çalışması, pozitivizmin sonunu getirecek bir etki yaratmıştır. Çünkü Kuhn, yöntem tartışmalarına kazandırmış olduğu “*paradigma*” kavramı ile bilimde gelenek haline gelen tekdüzeliğin gereksizliğine, görelilik kavramının önemine ve gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bunun yanı sıra Kuhn, bilimin akılcı ve tarafsız bir faaliyet olmadığını dile getirerek pozitivizmin en önemli anlayışını da eleştirmiştir. Çünkü Kuhn’a göre bilimsel bulguları denetleyecek evrensel bir ölçüt yoktur. Ayrıca bilimsel yasalar bilim adamları arasındaki anlaşmalarla ortaya konmaktadır. Kuhn’un tüm bu düşüncelerini değerlendirdiğimiz zaman pozitivizmin temel varsayımları hakkında tamamen olumsuz eleştirilerde bulunduğu görülmektedir (Yanık, 2008: 2). Frankfurt okulunun son temsilcilerinden olup, “*İletişimsel Eylem Kuramı*” ile sosyal bilimler alanında ses getirmiş olan Jürgen Habermas’da, anti-pozitivizm çalışmalarıyla pozitivizme karşı eleştirel tavır almıştır. Ona göre pozitivizmin tekeli taleplerinin terk edilmesi gerekmektedir. Zira toplumlar farklılıklar arz etmektedir. Toplumsal olanın doğa yöntemleri ile çözülemeyeceğine ve toplumsal olayların insan ilişkileri ile oluşum göstermiş olduğuna vurgu yapmıştır (Taş,2011: 65-66). Pozitivizme ve pozitivist yöneme, içeriği birbirinden farklı olan konular çerçevesinde birçok eleştiri gelmiştir. ‘Geisteswissenschaften’ (Tin Bilimleri) ile ayıran Wilhelm Dilthey ve yorumsamacı yaklaşımıyla Hans George Gadamer gibi düşünürlerde de, pozitivist yöneme eleştiriler getiren önemli düşünürlerdir. Ancak Pozitivist yöntem anlayışı, tüm bunlara duyarsız kalmıştır. Daha önce de değinmiş

olduğum gibi, Batının egemen olma gayesi ile oluşturulan pozitivist bilgi anlayışı, toplumsal olguları ve farklılıkları tüm gerçekliği ile ele alıp sorunları çözmemiş olması, sosyal bilimlerde yeni yöntem arayışlarını ihtiyaç haline getirmiştir.

1.3.2. Hermenötik Yöntemle Gelen “Anlam”

Hermeneutik kavramı ilk olarak Grek mitolojisinde “yazının, dilin mucidi” olarak kutsal metinleri insanlara ileten “Tanrı Hermes’e” dayandırılmaktadır. Kavram anlam bakımından hermeneuein (yorumlamak) fiilinden ve hermeneia (yorum) isminden türemiştir. Bu kavram söz konusu teolojik manası ile ortaçağ dönemlerinde de korunmuş ve Hristiyan teolojisinde kutsal metinleri anlayıp yorumlama işinde kullanılmıştır. Böylece hermeneutik terimi “yorum teorisi”ne işaret etmektedir (Ebu Zeyd,2014: 237). Bu bağlamda felsefi hermeneutik alanında da hermeneutik terimi; *“anlam, metin ya da sanat eserini yorumlama sanatı”* olarak tanımlanmıştır. Genel manada yaygın olarak *“anlama öğretisi”* denilebilir (Topakkaya, 2013: 76).

Felsefi Hermeneutik on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra, pozitivistimin, bilim üzerindeki tahakkümüne karşı radikal bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Hermeneutik yaklaşım, pozitivistimin öne sürdüğü evrensel ve nesnel olduğu iddialarını sorgulamış ve gelenekten, değerden, dilden, tarihten uzak bir şekilde yapılan araştırmaların ve araştırma sonuçlarının tutarsız olduğunu ortaya koymuştur. Hermeneutik yaklaşım özellikle, pozitivist yöntemin, doğa yöntemlerini kullanarak evrensel akılcı tavırlarıyla, tarih ve kültür alanlarını anlayamayacağına vurgu yapmıştır. Bu vurgu ile sosyal bilimlerin yöntem anlayışı ve doğa bilimlerinin yöntem anlayışının birbirinden çok farklı olduğunu savunmuştur (Cevizci,2013:615). Hermeneutik yaklaşımın, tutumu ve gelişiminde özellikle aktif rol alan temsilciler; Friedrich Daniel Ernest Schleiermacher (1768 – 1834), Wilhelm Dilthey, (1833-1911), Hans-Georg Gadamer (1900-2002) olmuştur.

Schleiermacher; hermeneutik yöntemi, metin ve diyalogları derinlemesine incelenmesinde ve yorumlanmasında kullanmıştır. Aynı zamanda incelenen metinlerin dili ile ilişki kurmuş, gramer ve psikoloji alanlarındaki yorumlara yönelik tarifler sunarak hermeneutik teriminin gelişimine katkı sağlamıştır. 19. yüzyılda Schleiermacher tarafından kaleme alınan *“Hermeneutik Üzerine Dersler”* adlı eserinde hermeneutiği, tüm alanlarda metinlere uygulanabilecek bir anlama yöntemi olarak tanımlamıştır. Bu durumdan hareketle Schleiermacher, *“anlama eylemini”*

evrenselleştirmiştir. Schleiermacher'ın anlama kavramına verdiği önem kendisinden sonraki düşünürlerin çalışmalarına yansımıştır (Güçlü, 1995:128). Schleiermacher'den sonra hermeneutik kavramına katkıda bulunan en önemli isim Dilthey olmuştur. Yaşama felsefesi ile yakından ilgilenen Dilthey 20. Yüzyılın en büyük temsilcilerindendir. Dilthey; insan bilimlerinin, yaşantımızın en geniş bilgisine (değerlerimiz, kültürlerimiz vb.) dayanması gerektiğini savunmaktadır (Cevizci, 2013: 617). Dilthey'in temellendirdiği bu felsefe, pozitivizme karşı radikal bir eleştiri niteliğinde değerlendirilmektedir. Nitekim Dilthey, toplumsal olayların ve insan doğasının karmaşık ve değişken olma özelliği üzerinde durmaktadır. Bunun altında yatan sebebi ise tamamen insanın hür iradesi ile tarihi ve kültürel değerler inşa etmesi olarak görmektedir. Dilthey'e göre; *"İnsan için, kendi bilincinin olgusu denen şey, tinsellik oluşur, böylece de kendi olanaklarıyla bağımsız hareket eden bu tinsel dünya içinde, insan kendi eylemlerine koyduğu hedeflere göre oluşan bir değer, bir yaşama amacı ortaya çıkar. O, bununla, bir nesnel zorunluluklar alanı olarak doğa alanından ayrılıp yine bu doğa ortasında oluşan bir şey olarak tarih alanına geçer. Özgürlük, bu tinsel bütünlüğün sayısız noktalarında hep ışıldar; burada doğal değişmelerin mekanik akışına karşıt olarak, iradeye dayalı eylemler vardır. Bu bütün, insanın kendi içinde süreçleşen her şeyi, kendi emeği ve kendi anlatımlarıyla başardığı her şeyi içine alır... İşte tin bilimlerinin konusu tamamen insani / tarihsel olan bu gerçekliktir"* (Özlem, 2013:124). Gerçekten de yaşama filozofu olarak anılan Dilthey, insan bilimlerinin kendine has bir konusunun olduğunu dile getirmiş ve doğa bilimleri ile beşeri bilimleri birbirinden ayırarak iki farklı yöntem olduğunu ifade etmiştir. Doğa bilimlerinin sadece açıklama amacı güden bir amacının olduğunu ve bunun beşeri bilim için uygun bir yöntem olmadığını ifade etmiştir.

Özellikle Dilthey, "tanrının yorumcuyla ilişkisine" önem vermektedir. Bu da sosyal bilimler çalışmacısının, beşeri olaylar karşısında kendini yaratıcının yerine koymasıyla, olayları anlayabilmesi mümkün olacaktır yorumunu getirmektedir. Eğer yorumcu yaratıcının yerine kendini koyarsa gerçek bir anlama gerçekleşecektir (Fırıncioğulları,2016:288). Buradan hareketle Dilthey, anlama eylemini beşeri bilimler için önemli kavram olarak nitelemiştir. Yani sosyal bilimlere düşen görev, toplumsal olayları ve insan ilişkilerini açıklamak değil anlamaktır. Ona göre sosyal bilimlere asıl nesnellik ve evrensellik katan şey de anlamaktan geçer. Dilthey burada yaşam felsefesinden edindiği kabulleri ön plana çıkarmıştır.

Hermeneutik yöntemle katkı sağlayan bir diğerk düşünür de Gadamer olmuştur. Gadamer, Dilthey 'den etkilendiğı kadar Heidegger 'den de etkilenmiştir. Gadamer, ilk süreçte Dilthey'in romantik hermeneutik (aydınlanma düşüncesinin temsilci akılcılığına karşı geliştirilmiş) anlayışıyla yola çıkmıştır. Ancak daha sonra Heidegger'in hümanist hermeneutik anlayışı çizgisinde devam etmiştir. Ona göre; insan, içinde bulunduğu toplumun dili ile gerçekleşen varlıktır. Gadamer, anlama eyleminin, dille olan ilişkisinin önemine değinmiştir. Gördüğümüz ve anlamaya çalıştığımız dünyanın kuruluşunu dille ilişkilendirmiş ve insanın her şeyi anlaması ve yorumlaması için o şeyin dil varlığı olması gerekmektedir (Cevizci,2013:625).

Gadamer 'in kaleme aldığı "*Hakikat ve Yöntem*" adlı eserinde amacının, belirli bir yöntemi tanımlamak olmadığını belirtmiş ve gayesinin tamamen farklı bir hakikat ve bilgi anlayışına ulaşmak, bu anlayışı geliştirmek olduğuna vurgu yapmıştır. Gadamer'e göre beşeri bilimler için yöntem arayan düşünürlerin aradıkları yöntemlerin, uygulamaların üzerinde çalışılan şeyleri daha da belirsizleştirdiğine vurgu yapmıştır. Hakikate ulaşmak için bir takım yöntemle dayanmak yerine anlamayı temele almanın önemine değinmiştir (Gadamer,2002: 285).

Gadamer'e göre, anlama her zaman bir ön-anlamayı da beraberinde getirir. Burada bahsettiğı "ön anlama", yorumcunun içinde yaşadığı toplum koşullarından, ön yargılardan ve gelenekten etkilendiğine işaret eden bir kavramdır. Gadamer, herhangi bir şeyin anlamına ulaşmaya çalıştığımız her an, aslında önyargılarımızla hareket ettiğimizi savunmuştur. Buradan hareketle ele alınan her nesneye ön anlama ile yaklaştığımızı ve şekillendirdiğimizi öne sürer. "*Dolayısıyla, anlama baştan sona tarihsel etki altında bir olaydır. Anlam daima, tarihsel olarak konumlanmış yorumlayıcı bir ufku bakış açısıyla bağlantılı olarak dile getirilir ve bu tarihsellik, genişleyen bir uçurum olmanın aksine, geleneğin sürekliliğiyle dolu bir süreç olarak diyalogun oluşturunusudur.*" (Çelik,2013:131). Kısacası Gadamer'e göre gelenek, bizim için anlamayı gerektiren en önemli şeydir. Ön anlama olayı bize gelenek yoluyla kazandırılmaktadır. Buradan hareketle hakikat arayışlarında, bilinmeyene karşı tavrımız belirleyici olmakla beraber farklılık da arz etmektedir. Gadamer'in düşünceleri ile hakikate ulaşmanın farklı yollarına da kapı aralanmış olmaktadır. Geçmişten günümüze farklı boyutları ile tartışılan yorumsamacı yaklaşımın en belirgin özelliğı öznellik ve nesnellik arasındaki setleri aşmaya çalışmak olmuştur. Yorumsamacı yaklaşım insanı, insanların anlamlandırdıklarıyla, değerleriyle belirlemiş ve tanımlamıştır. Çünkü insani

gerçeklikler, insanın dışında aranamaz. İnsan, duygu ve düşünceye sahip olmakla birlikte etrafındaki her şeyi anlamlandırabilen bir varlıktır. Buradan hareketle yorumsamacı yaklaşım *“insanların amaçlarını, davranışlarını, olayları ne şekilde anlamlandırdıkları, yorumlarını ve içinde bulunduğu toplumdaki ilişkilerini anlamak esasına dayanır”* (Taş,2011: 67-68). Böylece sosyal bilimlerin yapısı gereği doğa bilimlerinden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Yorumsamacı yaklaşım bu noktada pozitivist yaklaşım gibi kesinlik düzeyinde çalışmamaktadır. İnsana özgü değerler ve semboller hakkında yapılan yorumlarla ilgilenmektedir (Göka, Topçuoğlu, Aktay, 1999: 26-27). Yorumlama yapabilmek, anlama eyleminden bağımsız gerçekleştirilemez. Bu sebeple 19. yüzyılda hermenötik yaklaşımın temelleri atılmış ve anlama kavramının kabulü, pozitivist yöntemin sunmuş olduğu nedensel yöntem karşısında bir alternatif olmuştur.

Weber 'de; “anlayarak açıklama” şeklinde bir formül geliştirerek yeni bir sentez yapmayı denemiştir. Anlayıcı sosyoloji geleneğinde Weber'in de önemli bir katkısı olmakla birlikte, Weber'in görüşlerinin temelinde ve şekillenmesinde Dilthey'in etkisi büyüktür (Taş,2011: 68). Weber, sosyal bilimlerdeki bilginin doğa bilimlerindeki bilgiden nitelik olarak farklı olduğunu ileri sürerek farklı bir yöntem anlayışıyla çalışmalarını sürdürmüştür. Weber, Dilthey ve bu tartışmalara katılan diğer düşünürler gibi, bilimin pozitivist doğasından kaynaklanan öncüller olan; nesnellik, evrensellik gibi anlayışların, sosyal bilimlerde de objektif olup olamayacağı üzerine düşünmüş ve sorgulamıştır. Weber, sosyal bilimlerde yöntem çalışmaları sonucunda bir yöntem arayışında olmaktan ziyade, beşeri olay ve olguları anlaşılabilir bir düzeyde ele alma gayreti içerisine girmiştir. Pozitivist yöntem anlayışındaki gibi özelde sosyoloji bilimine, sınırları çizili katı kurallara sahip bir yöntem dayatmasında bulunmamıştır. Weber, Rickert 'in kültür bilimlerinden etkilenmiş ve onun kültür bilminde kullanmış olduğu anlama yöntemini, sosyoloji bilminde de kullanılabilir bir şekilde uyarlamış ve bu yöntemi “sosyolojik anlama” terimi ile nitelendirmiştir. Weber'i pozitivistlerden ayıran en önemli özellik, sosyal olay ve olgularda, değer yargıların “anlama eylemine” olumlu katkı sağladığı düşüncesi olmuştur. Bu bağlamdan hareketle Weber, Fransız sosyoloji geleneğinin nesnel, akılcı, doğacı yöntemi karşısında “anlama ve kültür” kavramları üzerinde yoğunlaşmış, farklı yöntem anlayışını ortaya atmıştır. Bu farklı yöntem anlayışını ortaya atan düşünürlerle göre; *“Comte'cu bakış açısı insan eylemi ve kültürünün incelenmesi açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı. Pozitivizmin,*

öncelikle, insan toplumu sürekli yinelenen, yasa benzeri süreçler değil de belirleyici unsurları insan özerkliği ve özgürlüğü olan eşsiz bir alan oluşturduğu için; ikinci olarak da, kendi biricik insani eylemleriyle onu oluşturan bireylerden ayrı, her hangi bir anlamda toplum diye bir şey var olmadığı için iflas ettiği ileri sürülüyordu. Dolayısıyla doğa bilimlerinin yöntemleri, toplumsal ve kültürel incelemeler açısından uygun görülüyordu” (Hira,2000: 47). Nitekim bu düşünüş, Weber’in sosyoloji tanımına da yansımaktadır. Weber sosyolojinin tanımını şu şekilde yapmaktadır; “Sosyoloji toplumsal eylemi yorumlayarak anlamaya, böylece hem gerçekleşme biçiminin hem de sonuçlarının ‘nedensel’ açıklamasını vermeye yönelik bir bilimdir. Eylem kavramını bireyin öznel bir anlam atfederek yaptığı insan davranışını anlatmak üzere kullanıyoruz. ‘Toplumsal eylem’ ise onu yapan bireyin ona atfettiği öznel anlam gereğince başkalarının davranışlarını ilgilendiren ve onların yönlendirdiği eylemlerdir” (Özkiraz,2004: 260; Weber, 1978:4).

Weber’in tanımında da belirtmiş olduğu gibi sosyolojinin konusu olarak toplumsal eylemleri ele almış olup ve toplumsal eylemlerle, insanların öznel olarak anlam verdikleri davranışlarını ifade etmektedir. Nitekim Weber’e göre sosyal bilimlerde ele edilecek olan bilimsel bilgi her daim öznellik ile iç içedir. Weber bu konuda, pozitivist yöntem anlayışının, bilimsel bilgiye nesnel olma özelliği atfetmesi sebebiyle ayrı bir duruş sergilemektedir. Weber’e göre “tüm geçmişin tüm toplumun nesnel bir bilimi olamaz” (Özlem,2013: 77). O’na göre her toplum farklı değerlere sahip olmakla beraber; her bir değer yargı, bireyin öznel tutumu ile ilişkilendirilmelidir. Bu noktada Weber, pozitivist yöntem anlayışının indirgemci ve yasacı tavrıyla oluşturmuş olduğu sosyolojinin; farklı kültür ve değer yargılarını görmezden geldiğine dikkat çekerek, pozitivistimin söz konusu tavrına yönelik eleştiride bulunmuştur.

Weber’in sosyoloji biliminde kullanmış olduğu yöntemin en önemli özelliği de “nedensellik” olmuştur. Sosyal bilimlerde ele alınan olay ve olguların nedenleriyle ilgilenmiş ve nedenleri daha çok tarihsel boyutuyla ilişkilendirmiştir. Weber, sosyal olguların kendi bütünlükleri içinde ele alınmaları ve anlamlandırılmaları gerektiğini savunmuştur. Weber’in “nesnellik” üstüne yaptığı çalışmalarda da, insan davranışlarını “empati yoluyla anlama” çabasına kısaca değinmektedir. Weber, sosyal bilimlerle ilgili çalışmaların, amacını ve yöntemini salt akıl yürütmeye bağımlı olmasından ötürü eleştirmektedir. Weber’e göre yöntem arayışı, “nedensel çoğulculuk” gibi “anlama” biçimiyle mümkündür. Bu yönüyle Weber, “tek taraflı nedensellik” modelini

yetersizliği nedeniyle eleştirmiştir (Hira,2000: 50). Buradan hareketle Weber, doğa bilimlerinde olduğu gibi toplumsal olay ve olgularında nedensel açıklamalarına karşı insan davranışlarının anlaşılabilirliğini savunmaktadır. Weber, sosyal bilimlerde yöntem bakımından kendisine has, yorumlayıcı sosyoloji anlayışı sunmuştur.

Hermeneutik yaklaşıma sahip olan düşünürler, pozitivist yaklaşımın tekelciliğine eleştiri getirerek, topluma ilişkin araştırmaların ancak toplumu içerden gözlemleyerek ve anlamaya çalışarak mümkün olabileceğini öne sürmüşlerdir. Her toplumun kendine has kuralları ve değerlerinin var olduğu kabul görmüş ve bu sebeple pozitivist/açıklayıcı bir tavırla değil; yorumsamacı yaklaşımın benimsemiş olduğu anlamaya dayalı tavır, temel alınmaya başlamıştır. Kabul görmüş olan hermeneutik yaklaşımın dayandığı temel özellikleri kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

- *“Sosyal bilimin amacı, toplumsal anlamı bağlamında anlamaktadır.*
- *Gerçekliğin, toplumsal olarak yaratıldığına ilişkin inşacı bir görüş vardır*
- *İnsanlar, ortak bilgiyi oluşturan ve pekiştiren, birbiriyle etkileşim içinde olan toplumsal varlıklardır.*
- *İnsan eylemliliğine dönük olarak iradeci bir tutum benimsenir.*
- *Bilimsel bilgi, diğer bilgi biçimlerinden farklıdır ama daha iyi değildir.*
- *Açıklamalar tümevarımsal akıl yürütmeyeyle gelişir.*
- *İncelenen insanlarla yeterlilik boyutu kullanılarak açıklamalar doğrulanır*
- *Sosyal bilimsel kanıtlar olumsaldır, bağlama özgüdür ve çoğunlukla parantez açmayı gerektirir.*
- *Aşkın bir perspektiften kullanılan bilgiye dönük olarak pratik bir yöntem benimsenir.*
- *Sosyal bilimin, değer konularına karşı görece olması gerekir.” (Taş,2011: 76).*

Sonuç olarak özelde sosyoloji biliminin pozitivist yapısından doğan sorunlar karşısında farklı yaklaşımların önerilmesi, pozitivistin katı, indirgemeci ve kendini tek gerçeklik

olarak sunan dogmatik yapısının görün rl    n  daha da artırmıştır. Modern bilimlerin sınırlarını çizen ve tüm gerçeklikleri yok sayan pozitivizm, ciddi eleştirilere uğramış ve pozitivizmin, bilimsel bilgi üzerinde tahakkümü sarsılmaya başlamıştır. Buradan hareketle sosyal bilimlerde, yeni yöntemler önerilmiştir. Artık modern dünyanın sunmuş olduğu pozitivist bilim anlayışının bir türlü kabul edemediği toplumsal farklılıklar, dünyadaki değişim süreçleri içerisinde ele alınmaya başlanmıştır. Bu değişim içerisinde artık her türlü yerel ve evrensel söylemlerin, tarihsel olduğu kabul görmüştür. Geçmişteki pozitivist yapının eleştirilmiş ve çoğulcu-evrensel perspektiften bakarak araştırma yapmanın sosyal bilimler adına nesnelli inin de arttırılabilece i inancına varılmıştır. Bu inanç, gelişen hermenötik yaklaşımın kabulü ile farklılıkların, çoğulcu anlayışın ve yerelin sosyal teoride kabul edildiğinin en büyük göstergesidir.

İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SOSYOLOJİNİN GELİŞİMİ

2.1. Sosyolojinin Türkiye’ye Girişi

Sosyolojinin Türkiye’ye giriş tarihi, Batı sosyolojisinin doğuş tarihi ile aynı dönemlere denk gelmektedir. Türk sosyolojisinin, Batı sosyolojisini doğuşundan itibaren takip etmesindeki en büyük gaye; Batı sosyolojisinin toplumsal sorunlara çözüm bulma işleviyle sahneye çıkması durumundan faydalanarak, kendi sorunlarına çözüm üretme isteğidir.

Avrupa’da Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gibi çağ açıp kapayan olayların cereyan etmesi ile beraber temelleri atılan, yeni toplumsal şartların ürünü olarak ortaya çıkan Batı sosyolojisi; Türk toplumunda, Osmanlı imparatorluğunun çöküşünü hızlandıran toplumsal sorunlara çözüm üretmek umudu ile toplumsal yapımıza uygun olup olmadığı üzerinde tahkik edilmeksizin alınıp kullanılmıştır (Coşkun,1991: 13). Osmanlı İmparatorluğunun büyüyen sorunlarıyla beraber *“Osmanlıcılık düşüncesi yerini milliyetçilik ve daha geniş açılımlı Batıcılık siyasetine bırakmıştır. Ancak bu dönüşümü anlatacak ve savunacak bir bilime ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç, Batı’da ortaya çıkar çıkmaz Türkiye’ye aktarılan sosyoloji ile karşılanacaktır”* (Kaçmazoğlu, 2003: 72). Buradan hareketle, batı sosyolojisinin ithal edilmesi; Türk toplumunda ülkenin kurtuluşu için yeni açılımların anlaşılması ve açıklanması ideali ile yakından ilişkili bir durumdur. Özellikle II. Mahmut döneminde Batı ile ilişkilerimiz, söz konusu toplumsal çöküş ve sorunlara çare üretmek için daha da geliştirilmiş, Batı’nın pozitivist ve materyalist düşünüş yapısından etkilenilmiştir. Böylece Batılılaşma hareketi Osmanlı imparatorluğunun çöküş yıllarında fazlasıyla ön plana çıkmıştır. Batılılaşma hareketini, Osmanlı toplumunun ihtiyaçlarından yola çıkarak somutlaştıran Jön Türkler olmuştur. Jön Türkler, İttihat ve Terakki (birlik ve ilerleme) Fırkasını kurarak, Batılı düşünüşün Türk toplumundaki dinamizmi olmuştur (Şahin,2017:8). Söz konusu dönemde, İttihatçı kimliği ile tanınan Ziya Gökalp, Batılı düşünce sistemini Türk toplumuna uygun bulmuş ve sosyolojinin ülkedeki kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Gökalp, sosyoloji aracılığıyla Batının tanıtılmasına ve yeni sistemin yerleşmesine sistematik bir biçimde yardımcı olmuştur (Kaçmazoğlu, 2013: 71).

Ziya Gökalp gibi Prens Sabahattin’de Türkiye’de sosyolojinin gelişiminde önemli rol oynayan aydınlardan biridir. Prens Sabahattin sosyolojinin Türkiye’ye giriş koşullarında Gökalp’ten farklı olarak başka bir ekolün kurucusu olmuştur. 1906 yılında Paris’te

‘Terakki Dergisi’ni yayınlamış ve 1908 yılından sonra Türkiye’de Science Social ekolünü savunmuştur. Bu ekolün, toplumsal düzeni Batılılaştırma misyonu ön plana çıkmıştır. Prens Sabahattin, Türkiye’de bireyci toplumsal yapıyı ve merkezi dışılığı savunan bir sosyoloji anlayışı geliştirmiştir. Prens Sabahattin, toplumsal olanın üstünlük rolünün azaltılması ve bireyselliğin ön plan çıkarılmasını savunmuştur. Prens Sabahattin’in görüşleri, Cumhuriyetin kuruluşu yıllarında zayıflamış olsa da 1940’lı yıllarda sosyologlar tarafından yöntem olarak değerlendirilmiştir. “*Sabahattin Bey’in Le Play’den esinlenerek önerdiği yöntemleri izleyen sosyologların topladıkları bilgilerin neye yarayacağı ve nerede kullanılacağı tam kestirilememiştir.*” (Sezer,1989: 53). Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin gibi Batı sosyoloji ekollerini temsil eden aydınlar da Batının bilimini, terminolojisini, açıklama biçimi ve yöntemlerini kullanmışlardır. Batı sosyolojisinin ithali ve ülkemizde oluşan farklı görüş, tutumlar sosyolojinin Türkiye’de şekillenmesinde önemli etken olmuştur.

İlk başlarda İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisindeki aydınlar, Anglo Sakson anlayışının hâkimiyeti için maddi manevi çabalar sarfetmiş olsalar da, 1908 yılından itibaren cemiyet içerisinde görüş ayrılıkları yaşanmış ve batıcı, devletçi, merkeziyetçi, değişimci gruplar oluşmaya başlamıştır. Buradan hareketle Osmanlı İmparatorluğu, farklı kesim ve olaylar karşısında (Doğu sorununu çözmek için karışan büyük ülkeler, ülke içerisinde kaos yaratan Hristiyan azınlıklar, İttihat ve Terakki cemiyeti ve sosyo-ekonomik sorunlardan rahatsızlık duyan halkın isyanı vb. olaylar) daha da zor duruma girmiştir. Artık “*Osmanlı imparatorluğu batılı güçler tarafından, Doğu sorunu çerçevesinde “hasta adam” olarak ilan edilmiş ve ölümü beklenmeye başlanmıştır*” (Kaçmazoğlu, 2013: 59). Tarihsel ve toplumsal tıkanmışlıklar, sosyolojinin Türkiye’ye deki gelişim seyrini etkilemiştir. Artık Batı sosyolojisi, Türkiye için yenileşme hareketinin bir göstergesi haline gelmiştir. Aydınların bakışlarını Batı’ya yöneltmelerinde; Batının ilerleme kaydetmesiyle birlikte dünya üzerinde değişen dengeler etken olmuştur. Osmanlı aydınları, özellikle devleti ve toplumu içinde bulundukları sıkıntılardan kurtarabilmek adına yeni oluşan Batı sosyolojisi bilimini ve fikirlerini yakından takip etmiş ve sık sık Avrupa ya gitmişlerdir (Tuna, 2013: 93). Ülkemiz aydınlarının Batı’ya gitmesi ve oradan aldıklarını ülkemize getirmesi Batı’da doğan sosyolojinin ülkemizde de uyum sağlaması konusunda yardımcı olmuştur. Avrupa, Batılılaşma sürecinde sadece Türkiye değil Batı-dışı olarak tanımlanan tüm toplumlardaki aydınlar için de cazip gelmiştir. Kalın, dönemin Batı-dışı aydınlarının,

Batılılaşma sürecinde almış olduğu rolleri şu şekilde ifade etmektedir; *“Süreç içerisinde Avrupa’ya gidip eğitim gören Müslüman öğrenciler, ülkelerine pek çok yeni fikirlerle, ama çoğunlukla bulanık zihinlerle döndüler. Yaşadıkları kültür şokunu atlatamadan Avrupa’nın büyük bedeller ödeyerek formüle ettiği ve hayata geçirdiği fikirleri kendi ülkelerine transfer etmeye çalıştılar... Avrupa bir yeryüzü cenneti olarak görülmeye başlandı. Avrupa’nın ikinci sınıf edipleri, filozofları, bilim adamları en fazla tercüme edilen yazarlar haline geldiler...”* (Kılınç,2017: 155). Buradan hareketle tamamen Batılılaşma hareketi hız kazanmış ve Batı sosyolojisi, farklı toplumlarda tahkik edilmeden uyumu sağlanmaya çalışılmıştır. Bundan sebeptir ki Akpolat ’da, sosyolojinin Türkiye’ye giriş sürecinde Batılılaşma hareketini ifade ederken : *“Yüzyıllarca kefare dediğimize ve diyar-ı küffar dediğimize düvel-i muazzama demek zorunda kalışımızın ve ona benzemek ona yetişmek için çarpınışımızın ironik bilinç”* olarak tanımlamıştır (Akpolat,2016; 4). Akpolat ’ın tabiri olan bu *“ironik bilinç”*; dayanak ve temellerini yitirmiş, sorunlarına çözüm üretemeyen bir imparatorluğun devamının mümkün kılınması için biçim kazanmıştır. Sosyologların çoğu Batı’dan etkilenmiş, *“bir bölüğü Batı’dan aktardıkları kuramların yalnızca basit uygulayıcıları olarak kalsalar bile büyük çoğunluğu Türkiye’nin sorunları önünde düşünmüşler, Batı’dan aktardıkları öğretilerin sınırları içinde de olsa, sorunlarımızı açıklama ve çözüm yolları getirmeye çalışmışlardır.”* (Sezer,1989: 30). Türk toplumunda, imparatorluğun çöküşünden nükseden toplumsal sorunların çözülmesi sosyoloji aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu hususta Türkiye’nin Batı ile ilişkileri göz ardı edilemeyecek kadar önem arz etmektedir. Ancak Batı sosyolojisinden çok etkilenilmesine rağmen, Türk sosyolojisinin kurumsallaşması ve ülkemizdeki gelişim serüveninde sosyolojinin işleyiş tarzına müdahale edilememiş, her daim geçmişten gelen tecrübelerle tanımlamalar yapılmış ve durumlar değerlendirilmiştir. Bu da Türk sosyolojisini Batı-dışı toplumların sosyolojisinden de farklı bir oluşum sürecine ve anlayışına sahip olmasında en önemli etken olmuştur.

2.2. Türkiye’de Sosyolojinin Kurumsallaşması

Sosyoloji, yıkılış sürecini yaşayan bir imparatorluğun sorunlarına çare olması umudu ile Türkiye’ye aktarılmıştır. İlk olarak sosyoloji bilgisini ele alan Rıza Tevfik olmuştur. Tevfik, Herbert Spencer ’ın çalışmalarını aktarmıştır. 1905 yılından sonra Prens Sabahattin, Ahmet Şuayip, Ziya Gökalp gibi birçok isim de sosyoloji yapmaya

başlamıştır. Özellikle Ahmet Rıza'nın ülkemizde Auguste Comte'dan etkilenmesi ve pozitivistimin temsilciliğini üstlenmiş olması ya da Ziya Gökalp'in pozitivistim anlayışını Emile Durkheim ile daha da geliştirmiş olması sosyolojinin ülkemizde pozitivistimden hareketle vücut bulmasında önemli etken olmuştur (Kaçmazoğlu, 2013:229). Ülkemizde sosyoloji bilimine, tahkik edilmeksizin güven ve inanç duyulmuştur. Zor durumda olan ülke, kurtuluşu sadece sosyoloji biliminde değil hayatın her alanında Batılılaşma hareketinde aramıştır. *“Türkiye, sorunlarına çözüm yolunu Batılılaşmakla seçmiştir. Bu seçim içinde kazanacağı yeni kimliğini tanımlamak ve bu seçimin getireceği yeni sorunlara çözüm aramak için Batı sosyolojisine başvurmuştur.”* (Sezer,1989:5). Sosyoloji ülkemizde, yenileşme ile birlikte gündeme gelmiş ve okullarda ders olarak okutulması kararı ile kurumsallaşmıştır.

Sosyoloji ilk kurumsal kimliğini Darülfunun'da kazanmıştır. Türkiye'de sosyoloji ilk olarak 1912 yılında Emrullah Efendi tarafından ders olarak verilmiştir (Güngör, 1984: 36). Ancak ülkemizde sosyoloji biliminin ilk akademik kimlik kazanması, 1914 yılında Ziya Gökalp'in Darülfunun 'da sosyoloji dersi vermesi ile başlamıştır. Yüz yılı aşkın akademik kimliğe sahip olan sosyoloji bilimi, Darülfunun'da kuruluşu ile dünyanın ikinci en eski sosyoloji bölümü olma özelliği kazanmıştır (Şan, 2004:183).

1915 yılında Sosyoloji Enstitüsü'nün kurulmasıyla beraber sosyoloji biliminin sağlam temelleri oluşturulmuştur.1917 yılında sosyolojinin ilk akademik dergisi olan *“İçtimaiyat Mecmuası”* yayınlanmıştır (Tuna,2013: 104). Buradaki amaç sosyolojinin ders olarak öğretilmesi dışında, akademik bir faaliyet olarak gelecek nesillere aktarılması olmuştur. Aynı dönemlerde İttihat ve Terakki faaliyetleri gündeme gelmiş ve Ziya Gökalp Selanik'te de sosyoloji dersleri vermeye başlamıştır (Çoşkun,1991: 14-15). Böylesi faaliyetlerin yaygınlaşması, ülkemizde doğan sosyoloji biliminin sadece akademik değil siyasi yaklaşım çerçevesi içerisinde de ele alınması gereken bir bilim olmasında büyük rol oynamıştır.

Ziya Gökalp'in sosyoloji bilimi adına aktif rol oynadığı bu dönemlerde iki sosyoloji akımı ön plana çıkmış ve tartışma konusu olmuştur. Bu ekollerin sahibi Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin olmuştur. İki sosyoloğun siyasi ve toplumsal düşünceleri birbirinden farklı olsa da temel gayeleri ülkenin sorunlarına çözümler üretmek olmuştur. Ziya Gökalp, sosyoloji faaliyetleri ile hem batı sosyolojisini hem de rehber edindiği Durkheim sosyoloji ekolünü Türkiye'ye tanıtmıştır. Prens Sabahattin ise Türkiye'de Le Play akımının öncülüğünü üstlenmiş ve toplumsal sorunlar karşısında “teşebbüsü şahsi

ve adem-i merkeziyetçi” yapıyı önermiştir (Şan,2004: 185). Baktığımız zaman, sosyolojiyi bizde ilk temsil eden sosyologların derdi her ne kadar toplum içerisindeki sorunları çözmek olsa da Batı’nın kendi toplumsal özelliğine göre tasarlanan hazır çözümlerin bizde de geçerli olabileceğini düşünüp, Batı aktarmacılığı anlayışı ile çözüm üretmeye çalışmışlardır. Neticesinde ülkemizdeki bakışlar daha da Batı’ya kaymış ve Osmanlı aydınlarının, imparatorluğu çöküşten kurtarabilmek adına sosyoloji bilimini ve farklı fikirleri yakından takip edebilmek için Avrupa’ya giderek dış konjonktürün etkisi altında kalmışlardır. Bu husus üzerine; *“Beşeri ekoloji tetkikleri memleketimizde tanınmamıştır. Buna mukabil, Durkheim ve Le Play mektepleri sosyolojik an’anemize yerleştirilmiştir”* (Boran,1940: 35).

Birinci dünya savaşının bitiminden sonra Gökalp, bir takım siyasi sebeplerden dolayı Malta’ya sürgün edilmiştir. Böylece Gökalp’ in üniversitedeki yerini Necmettin Sadık alınmıştır. Kadronun değişmiş olmasıyla beraber, sosyoloji eski canlılığını yitirmiş ve önceki yapılanlar çerçevesinde eskinin tekrarı kolaylığına kaçılmıştır (Sezer,1989: 33).

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmuş olduğu yıllarda ise siyasetçiler de sosyoloji yapmaya başlamışlardır. Bu durum ülkemizde git gide sosyolojiyi, her vatandaşın bildiği üzerinde yorum yaptığı bir bilgi bütünü haline getirmiştir (Çoşkun,1991: 17).

1930’lu yıllarda Hilmi Ziya Ülken ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, sosyoloji derslerini vermeye başlamışlardır. Sosyoloji bölümünün eski canlılığını yeniden kazanmaya başladığı bir dönem olmuştur (Çoşkun,1991: 17). Bahsi geçen canlılığı Hilmi Ziya Ülken’in (Ülken,2008: 50), *“Dünya’da ve Türkiye’de Sosyoloji Öğretim ve Araştırmaları”* adlı eserinden diğer ülkeler karşısında Türkiye’de sosyolojik faaliyetlerdeki gelişmeleri kaleme alışımdan anlıyoruz; *“İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde sosyoloji öğretiminin 45 senelik bir tarihi vardır. İlk önce ‘ilm-i içtimai’ sonra ‘içtimaiyat’ adlarıyla başlayan bu öğretimin temelleri Z.Gökalp tarafından atılmış ve N.Sadak, M.İzzet, İ.H.Baltacıoğlu tarafından devam ettirilmiş, üniversite reformundan sonra da devam etmiştir. 1935’ten sonra Hukuk Fakültesi’ne ve daha sonra İktisat Fakültesi’ne sosyoloji dersleri ilave edilmiş, aynı tarihlerde Mülkiye Mektebi’ne bir sosyoloji dersi konmuştur. Henüz bu nazari ve tecrübi çalışmalar, enstitü şekline konulmuş değildir. Memleketimizde sosyolojinin hakiki inkişafının ancak bu tarzda enstitüler ve araştırma bürolarıyla mümkün olacağına kaniyiz.”*

Sözü geçen yıllarda canlılığını kazanan sosyoloji bilminde, toplumsal sorunların hızlı değişime uğraması sebebiyle farklı farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Özellikle 1950

yılında ülkede yapılan seçim, sosyoloji bölümünde yeniden durgunluğa sebep olmuştur. Dönemi temsil eden partinin seçimlerde kaybetmesi sonucu, devlet ideolojisini savunan sosyologların artık toplumsal problemleri izahta güçlük çekmeye başlamalarına sebep olmuştur (Çoşkun,1991: 18-19). Bu durum özelde sosyoloji bilimini etkilemiş ve Türk sosyolojisinde yapılan çalışmalar daha çok teorik -felsefi ve soyut bir çeviri anlayışına sahip olmaya başlamıştır. Zira, *“Hilmi Ziya Ülken eklektik eğilimler taşıırken, bu dönemde Marksizm’i de hatırlatmadan geçemez. Fındıkoğlu’na gelince, oda eklektik, fakat alman sosyolojisinden kaynaklanan ‘sosyal siyaset’ anlayışını ülkemize yerleştirme çabasındadır. Kösemihal, Le Play’in devamcılarınca geliştirilen tecrübî sosyoloji anlayışını üniversitedeki temsilcisi izlenimi verir. Fakat bu üç sosyoloğumuz da Gökalp’in devamcıları olma özelliklerini devam ettirirler. Fındıkoğlu’nun doktora tezi Gökalp; Kösemihal’in ise Durkheim üzerinedir. Hilmi Ziya Ülken’in kaleme aldığı konuların çoğu zaten Gökalp’in ele aldığı konuların devamı gibidir. Felsefe eğitimi gördükleri için de felsefeye dayalı bir sosyoloji anlayışına sahiptirler. Hatta daha ileriye giderek diyebiliriz ki sosyologdan çok felsefi ağırlıklı düşünceleri ileriye süren filozof tipli bilim adamlarıdır.”* (Kaçmazoğlu,2013: 13).

1940 yıllarında, Türk sosyolojisi inşasında Avrupa’dan etkilenip hayata geçirilen bu gelişmeler sonucunda ele alınan konularda somut ve toplumun çıkarlarını düşünmek yerine, genellikle teorik ve tarihi gelişimler gözetlenmiştir. Türkiye’de bir taraftan tarihi ve teorik gelişimler, çeviri ve aktarmalar söz konusu iken diğer taraftan da Amerikan sosyal bilimcilerinin kullanmış olduğu metotlar ele alınarak çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Amerikan sosyoloji anlayışı Türkiye’de Ankara Üniversitesi’nde, Niyazi Berkes, Behice Boran, Mediha Berkes öncülüğünde “Ankara ekolü” adıyla ortaya atılmış ve savunulmuştur. Bu anlayışla ilk defa saha araştırmaları yaygınlık göstermiştir. Bu çabalar İstanbul’da sosyoloji adına uğraşılan çabaların dışında farklı bir çaba niteliğinde değerlendirilmelidir. Bu ekole göre; Batılılaşma ile evrensellik aynı manalara gelmektedir. Batının kendi gelişimi için ortaya attığı her konunun evrensel olduğunu iddia eden bir ekoldür. Bu ekolün savunucu aydınları ise batılılaşmayı bilimin merkezine koymuş ve bunu her alanda uygulamış olanlardır. Bu dönemde alan çalışması ile ön plana çıkan Mübeccel Kıray, Amerikan sosyal bilimcilerin kullanmış olduğu yöntem ile bazı bölgeler hakkında belli konularda bilgi toplamaya yönelmiştir. Ancak bilgi toplama işini hipotezlere ve tekniklere önem vermeden gerçekleştirmiştir

(Şener,1996: 47). Bu da bazı alanlarda tam manasıyla istenilen başarının yakalanamadığının resmidir.

1950’li yıllarda Türk sosyolojisi farklı özellikler benimsemiş ve yapısal- fonksiyonalist sosyoloji paradigması ile saha çalışmaları yapılmıştır. O dönemde Balkan ülkelerinden Türkiye’ye gelen göç hareketliliği ya da Türkiye’de yaşanan modernleşme süreci ve sürecin etkileri gibi olgular üzerinde çalışmalar yapılmıştır (Şahin,2017: 16)

1960 ve 1980 yılları arasında Türkiye’de yaşanan ekonomik ve politik dönüşümler üzerinde çalışılmıştır. O dönemde Türkiye’de farklı iki sosyoloji anlayışı doğmuştur. Bunlardan birincisi, pozitivist sosyoloji anlayışı taşıyan Amerikan sosyolojisinin yapmış olduğu küçük sosyal gruplar üzerinde çalışmalar yapmaktadır. Bir diğer sosyoloji anlayışı ise tarihsel sosyoloji anlayışı olup, Türkiye’de yaşanan değişimleri hareket ettiren olgular üzerinde çalışmalar yapılmıştır (Şahin,2017: 20). Ekseriyetle belirtmeliyim ki, İstanbul’da 60’lı yılların ikinci yarısında kendi değerlerimiz konusu üzerinde de önemli tartışmalar başlamıştır. Ve hatta yerli bakış açısı taşıyan görüşlerin yeni yeni ağır bastığı bir dönem olmuştur diyebiliriz. Bu sebeple 1980 yılında ise “yerli sosyolojinin” temelleri ekseriyetle atılmıştır. *“1982 yılının sonrasında Baykan Sezer’in İstanbul Üniversitesi’nde bölüm başkanı olması ile beraber yerli bakışın ağırlık kazanmış olması ve batı sosyolojisine karşı yöneltilen eleştiriler neticesinde ülkemizde yerli sosyoloji öncülüğü gerçekleşmiş ve yerli sosyoloji adeta bir çağrı haline gelmiştir”* (Çoşkun,1991: 21). Çünkü 1980 yıllarından sonra Türk sosyolojisi literatüründe önceki dönemlerde kullanılan kavramların artık terkedildiğini görüyoruz. Artık pozitivistlik yönelik eleştirel yaklaşımlar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Tarihsel, çoğulcu ve yerel sosyolojik paradigmlar benimsenmeye başlanmıştır. Artık pozitivist yöntem yerini hermenötik yönteme bırakmıştır (Özcan,2013:145-146). Nitekim Batı sosyolojisinin Avrupa merkezci anlayışı karşısında alternatif olarak “yerli sosyoloji” arayışı içerisine giren Türkiye, Batı sosyolojisinin içinde bulunduğu dönemde kendine has bir kimliğini oluşturmakta da hiçbir sakınca görmemiştir. Türkiye yerli sosyoloji arayışı içerisinde dönemin sorunları karşısında, dünyada yaşanan olaylara hem dünya çapında hem de kendi içerisinde kendine has açıklamalar getirebilecek başarıyı da göstermiştir.

Sonuç olarak; Türkiye’de sosyoloji hazır bir bilim olarak girmiş ve kabul edilmiştir. Sosyolojinin kurumsallaşması bu süreç içerisinde olmuştur. Hatta ülkemizde sosyolojinin doğuş şartları altında sorunların çözümü için tamamen Batı sosyolojisini taklide gitmekten başka çare bulanamamıştır. Kendi düşünce geleneğimizden uzak bir

sosyoloji inşası süreci elbette inkâr edilemez. Ancak şu da unutulmamalıdır ki; Türk sosyolojisi her ne kadar Batı sosyolojisini aktarmış olsa da sosyolojinin gelişimi ve işleyişi sürecinde kendi tarihi tecrübelerimize ve toplumsal yapımıza özgü açıklama getirmenin önemine her fırsatta vurgu yapmıştır.

2.3. Türk Sosyolojisinin Temel Konuları Sorunları Ve İşlevi

Sosyoloji bilimi her ne kadar aktarmacılık faaliyeti ile Türkiye' ye girmiş olsa da Türk sosyolojisi ülkemizin sorunlarına kayıtsız kalamamıştır. Sorunlarımız karşısında yeni kimlik arayışımızın Türk sosyolojisinin kendine has temel oluşturma konusunda büyük katkısı olmuştur. Ayrıca sosyolojinin doğası gereği toplumsal çözümler ürettiği olması sosyolojinin geleneğimize ters düşmemesini sağlamış ve Türkiye'de kendi temellerini oluşturma çabası kazanmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış olduğu sorunlar sebebiyle sosyoloji, Türkiye'de özgün bir aidiyet kazanmıştır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yeni bir devlet kuruluyor olması ve ülkece yeni bir kimlik arayışı içerisine girmemiz farklı eleştirileri de beraberinde getirmiştir (Coşkun,1991:141). Böylece Türk sosyolojisinin ülkemizde doğuşu esnasında temel konusu kimliğimizin inşası üzerine olmuştur. Bu konu üzerine ülkemizde en belirgin tartışma “Üç Tarzı Siyaset” (Osmanlılık- Türkçülük- İslamcılık) tartışmaları olmuştur. Bu söylemler nezdinde ağırlıklı olarak “*Osmanlı İmparatorluğunun eskide kaldığı ve yeni kurulacak olan Türk Cumhuriyeti'nin daha modern bir devlet olduğuna*” vurgu yapılmıştır (Kızılçelik,2008: 155). Bu konuda “*Osmanlı'nın teorik yapısı eleştirilip, gündeme Cumhuriyetin laik kavramı oturtulmuştur.*” Böylece Osmanlı'yı yeniden tanımlama girişimleri ile Batılı olanın tercihinin meşrulaştırma faaliyeti gündeme getirilmeye çalışılmıştır. Buradaki amaç ise Osmanlı İmparatorluğunun tamamen yok sayılması ve dünya üzerindeki egemenliğin, uygarlığın artık Batı üzerinden tanımlanmasıdır (Coşkun,1991: 142).

Nitekim kültür ve uygarlık kavramları, Türk sosyolojisinin temel konuları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Birçok sosyolog bu kavramlar üzerinde durmuştur. Ancak Ziya Gökalp, bu kavramlar üzerinde durmakla kalmamış, bu kavramların sorunlarımızı çözeceği üzerinde açıklamalar da getirmiştir (Kızılçelik,2008: 158). Bu hususta ilk olarak Gökalp'in “*Kültür ulusaldır, uygarlık uluslararasıdır*” tanımlaması akla gelmektedir. Gökalp, bu tanımla Türk milletinin kimliğini Osmanlı üzerinden tanımlayabileceğini ifade etmekle beraber Osmanlı imparatorluğunun yıkıldığına vurgu

yapmıştır. Yıkılan gücün yerini Batının aldığını ve uygarlık noktasında Batıya uymanın bir sakıncasının olmadığını izah etmiştir (Coşkun,1991: 142). Gökalp'in bu Batı temelli yaklaşımları Türk sosyolojisinin temel konularının sınırlarını belirlemiş ve uzun yıllar ele alınmış önemli konulardan olmuştur. Tabi Türk sosyolojisinin konularını belirlerken, tarihsel süreç içerisinde bütün boyutu ile eksiksiz ele almak mümkün değildir. Ancak genel çerçevede Osmanlıcılık tartışmalarının yaşanıp bittiği ve Türk sosyolojisinin en önemli konularından olan “Batılılaşmanın” ön plana çıkması söz konusu olmuştur. Batı Sosyolojisi üzerinden yükselen çalışmalar devam etmiştir. 1960'lı yıllarda Türkiye’de yaşanan sosyal değişim süreci ekseriyetle ele alınan konulardan olmuştur. Özellikle Amerikan sosyoloji öğretisinden etkilenen sosyologların en temel konusu “sosyolojik yöntem” olmuştur. Hem kuramsal hem de saha araştırmaları yaparak Türkiye’deki değişim ve dönüşümün nedenlerini ele alan çalışmalar yapılmıştır. Bu hususta akıllara Mübeccel Belik Kıray gelmektedir. O; *“Amerikan sosyolojisini iyi öğrenmiş, öğrendiklerini Türkiye’ye tatbik etmiştir. Kıray, Amerikan sosyolojisinin tipik bir temsilcisi”* olarak Türk sosyolojisine farklı katkılarda bulunmuştur (Kızılçelik, 2008: 209). Kıray ve daha nicelerinin uygulamalı sosyolojiye ağırlık vermeye başlamalarıyla birlikte, Türk sosyolojisinin temel konularında da değişim meydana gelmiştir. Nitekim ikinci dünya savaşı sonrası Türkiye’de yaşanan değişim sosyolojinin konusunda farklılıklara yol açmıştır. Türk sosyolojisi özellikle çok partili sisteme geçiş, kırdan kente göç ve neticesinde gecekondulaşma olgusu, hızla kentleşme faaliyetlerinin başlaması, kent ortamlarında çoğulcu yapıların inşası ve ilişkileri vb. konuları ele almaya başlamıştır. Bu durum, Türkiye’de sosyoloji anlayışında değişime yol açmıştır. 1970’li yıllardan sonra Türkiye’de öğrenci hareketliliğinin artması ve siyasetlerde aktif rol alınması, siyasi kutuplaşmanın artması, siyasi ve ekonomik faaliyetlerin artış göstermesi ve gelişmesi durumu sosyolojinin üzerinde çalışmaya başladığı konular haline gelmiştir ve akabinde Türk sosyolojisinde metodolojik yayınlar artmaya başlamıştır (Köktürk, 2015: 183-185).

1980’li yıllarda sosyolojik söylemlerin değişimi ve Batı sosyolojisinin Avrupa merkezci doğasına yönelik karşı söylemlerin geliştiğini görmekteyiz. “yerli sosyoloji” söylemlerinin Türk sosyolojisinin üzerinde en çok tartışılan konu olduğunu görmekteyiz. Ancak Türk sosyologları bunu yaparken daha çok sorunlarımızı açıklayıp çözme eğilimde bulunmuşlardır. *Fildişi kulelerine çekilen düşünürlerden olmamışlardır”* (Sezer,1989:8). Sadece kendini düşünen batı sosyolojisi karşısında,

Batı- dışı toplumlar içinde adeta bir çağrı haline gelmiş olan bu konu, günümüze kadar Türk sosyolojinin, Batı sosyolojisi karşısında kendi sorunlarına cevap veren bir anlayış olduğuna dair belirli bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır. Nitekim bir ihtiyaç halinde ortaya atılan yerli sosyoloji konusunda başarı elde edilmiş ve Türk sosyolojisinin gelişimine zengin bir bilgi birikimi kazandırılmıştır.

Ancak yerli sosyolojide diğer tüm konular gibi; Batının tekelci ve benmerkezci anlayışının Batı tarafından da eleştiri aldığı postmodernist süreç içerisinde yerliliğin ve yerelleşmenin kabul görmesi dahilinde artık konumuz olmaktan çıkmaktadır. Zira yerli sosyoloji anlayışının kabulü artık arayış içerisinde olmamıza gerek kalmadığı anlamına da gelmektedir. Türk sosyolojisinin konusu olarak yerli sosyoloji arayışı, Batı sosyolojisinin pozitivist doğası ve tekelci tavrı karşısında çok büyük anlam ve tecrübe niteliği kazanmıştır.

Bugün sosyoloji biliminin konusu bakımından tek taraflı bir sosyoloji anlayışından bahsedemeyiz. Sosyoloji bilimi konu bakımından alt birimlere ayrılmış olup, “*aile sosyolojisi, eğitim sosyolojisi, ekonomik sosyoloji, din sosyolojisi, kurumlar sosyolojisi, hukuk sosyolojisi, suç sosyolojisi, kent sosyolojisi, köy sosyolojisi, sağlık sosyolojisi, örgüt sosyolojisi, bilgi sosyolojisi, bilim sosyolojisi, değişim sosyolojisi, siyaset sosyolojisi, tüketim sosyolojisi, çevre sosyolojisi, spor sosyolojisi, yönetim sosyolojisi, dil sosyolojisi, duygu sosyolojisi, küçük gruplar sosyolojisi, boş zamanlar sosyolojisi, ...*” gibi alt konulara sahip olmuştur (Kızılçelik, 2001: 3). Kısaca toparlayacak olursak Türk sosyolojisinin geçmişten günümüze ana hatlarıyla işlemiş olduğu konular üzerinde durduk. Türk sosyolojisinin bu konulardan ya da farklı sebeplerden doğan bir takım sorunları da vardır. Elimizden geldiği kadarıyla sorunlarına değinmek, Türk sosyolojisinin günümüz durumunu daha sağlıklı incelenmesine fayda sağlayacaktır.

Türkiye’deki sosyoloji çalışmalarına genel manada baktığımız zaman, Batı sosyolojisinin öğrenilmesi ve öğretilmesi ile sınırlı kalındığı görülmektedir. Bu durum, Türk sosyolojisinin doğuş yıllarından beri en temel sorunlarından olagelmıştır (Sezer,1993: 72). Zamanla Batı aktarmacılığı Türk sosyolojisinin en büyük özelliği haline gelmiştir. Bu nedenle dünyada sosyolojiye olan katkımız sınırlı olmuştur. Batı sosyolojisinin kendi sorunlarını çözmek için ortaya attığı sosyolojinin dışına çıkamayışımız, bizim kendi sorunlarımızın çözümünü gerçekleştiremememize sebep olmuştur. Türk sosyolojisinin tüm bu sorunlarından yola çıkarak, kendi toplumumuza ait sorunları kendi içinde incelememiz ve değerlendirme yapmamız gerektiği kanısına

varılmıştır. Nitekim Baykan Sezer'in de söylemiş olduğu gibi *“Türk sosyolojisi için ayrı bir kişilik ve kimlikten söz ediyoruz. Bu yalnızca biçimsel, duygusal bir sorun değildir. Bizim bir Türk sosyolojisinden söz etmemiz ve sosyolojimizin de kendi söyleyecek bir sözü bulunabilmesi için bunu başarabilmemiz gerekmektedir. Bunun kolay olmadığını, büyük çaba ve zahmet gerektiğini biliyoruz.”* (Sezer,1993: 21).

Türk sosyolojisi kendi özelliklerine kavuşamamış olması, en büyük sorun olarak görülmüştür. Burada en büyük görev sosyologlara düşmektedir. Bu manada Türkiye'ye hem Batı değerleriyle bakmak hem de sosyal olayları Batı sosyolojisinin yöntemleriyle çözmek/çözmeye çalışmak, Türk sosyolojisinin sorunları adına ortaya koymuş olduğu çözüm yolu olmuştur.

Türk Sosyolojisinin bir diğer önemli sorunu da kendini üniversitelerimizde sadece bir bilgi olarak tanımlanıyor olmasıdır (Sezer,1988: 151). Daha önce de belirttiğim üzere Türkiye'de İstanbul Üniversitesi'nde kurulan sosyoloji kürsüsü, en eski kürsülerden birisidir. Ancak sorun şudur ki; biz böylesi bir geçmişe sahipken ilk olarak Batı sosyolojisinin savunuculuğunu yapmış olmamız bir sürü çelişkiler doğurmuştur. Batı ve Batılılaşma emeli sosyolojinin yanlış anlaşılmasına ve Türk sosyolojisinin kullanılamamasına, sadece bir bilgi birikimi olarak kalmasına zemin hazırlamıştır. Türk sosyolojisinin günümüzdeki sorunlarını Hacı Bayram Kaçmazoğlu çalışmasında (Kaçmazoğlu,2013:257) şu şekilde sıralamaktadır:

- *“Sosyoloji ve sosyologların sürekli saygınlık kaybetmeleri*
- *Üniversitelerde sosyoloji öğrencilerinin artması ve bu öğrencilerin istihdam sıkıntıları*
- *Düzensiz ve yetersiz eğitim*
- *Hocaların ve doktorasını bitirmemiş asistanların çok ders yükü ile bunalmaları ve yeterli araştırma yapamamaları*
- *Sosyoloji bölümlerin de yan yana oturan hocaların birbirinin çalışmalarından haberdar olmamaları*
- *Türkiye’de tüm sosyologların ortaklaşa bir dergi çıkarmayışları*
- *Merkezi sistemin sosyoloji eğitiminde kaliteyi ve özel çalışmayı zayıflatmasıdır.”*

Buradan anlaşılan o ki; sosyologlarımız sorunlarımıza çözüm bulduğu ve kendi değerlerimizin bilincinde hareket ettiği takdirde, Türk sosyolojisi sorunlarını aşacak ve gelişme sağlayacaktır.

Türk sosyolojisinin işlevine değinecek olursak; sosyoloji tüm aktarmacılığa rağmen, Türkiye’de büyük önem kazanmıştır. Sosyolojiye bu denli bel bağlanması, sosyolojinin olaylara yaklaşım biçiminin bireysel değil toplumsal düzeyde olması ve bizim geleneğimize uygun bir işlevinin olmasından ileri gelmektedir. Sosyoloji bilimi, Batıda meydana gelmiş bir bilim olmasına rağmen işlev olarak baktığımız zaman Batı geleneğine ters düşmektedir. Bu hususta dikkat çeken durum, sosyoloji biliminin Batıda işlevsel bakımdan sınırlı kalmış olmasıdır. Sosyolojiye işlevi bakımından bakıldığında zaman Türk düşünce geleneğine uygun bir bilim olma özelliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Fakat realitede durum tam anlamıyla böyle olamamıştır. Bunun sebebi daha öncede açıklamış olduğum gibi Türk sosyolojisinde Batı aktarmacılığının en belirgin özelliği olmasıdır (Coşkun,1991:143).

Sosyolojinin gerek konusu gerek işlevi bakımından verilen her türlü emekler bugün postmodernlik sürecinin bir getirisi olan ve kabul gören çoğulcu ilişkilerle karşılığını bulmaya başlamıştır. Batı sosyolojisi karşısında Türk sosyolojisini oluştururken yaptığımız eleştiriler (sorunları, işlevleri konusunda) artık sosyoloji biliminde tekeli anlaşıyor karşısında büyük bir bilimsel katkı niteliği taşıyan bir konu olarak değerlendirilmektedir. Nitekim bugün Tuna’nın (Tuna: 2011) “*çoğulcu ilişkilerin, çoğulcu bilgi modelinin kabul gördüğünü ve artık Türk sosyoloji içerisinde yeniliğe gidilmesi gerektiği...*” söyleminin bu katkıya örnek teşkil ettiği görülmekle beraber, Türk sosyolojisinin yeni bir işlevine de zemin hazırladığı anlaşılmaktadır.

2.4. Türk Sosyolojisinin Batı Sosyolojisi İle İlişkisi

Türk sosyolojisinin doğuşunu ve geçirdiği tarihsel süreci izah edilirken Batı sosyolojisinden bağımsız kalınması mümkün değildir. Zira Batı’da yaşanan toplumsal değişim ve değişimin yarattığı sorunlar sadece Batı’yı değil bütün dünyayı etkilemiştir (Tuna,2013: 119). Dünya üzerinde siyasi dengeler değişmiş ve gelişmeler Batının lehine olmuştur. Yeni dengelerin kabul ettirmiş olduğu sistemde ise kendi yerimizi edinebilmek adına Batı, çok yakından takip ve taklit edilmiştir. Özellikle Batı’nın sorunlarına çözüm üretmek için ortaya atmış olduğu sosyoloji biliminin; toplumsal sorunları çözebiliyor olması, Osmanlı aydınları tarafından sosyolojiye güven

duyulmasını sağlamıştır. *“Batı’nın Osmanlı’yı düzeltmek/kendisine göre tanzim etmek istemesinin uzantısı olan Tanzimat ile birlikte bizde sosyoloji yaygınlaşmıştır.”* (Kızılçelik,2014:189). Oysa Batı’nın amacı; 19.yüzyıldan bu yana kendi sistemini en iyi ve en üstün göstererek bunu kendisi dışında kalan toplumlara kabul ettirmektir. Nitekim Türkiye’nin sorunlar karşısında bu durumu kabul etmekten başka alternatifini olmamakla beraber Türkiye’de Batı sosyolojisinin temellerinin atılması mecbur kılınmıştır. Başta Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin olmak üzere birçok aydın, Batı eksenli sosyolojik yaklaşımlarıyla ön plana çıkmışlardır. Gökalp’in Batı sosyolojisinden etkilendiğini ve ne denli bir Durkheim savunuculuğu yaptığını Kızılçelik, Gökalp’in *“Türk Terbiyesi”* adlı eserinden aktarmıştır; *“Sosyolojiyi, bütünüyle bilimsel bir şekilde kurmaya başlayan kişi Durkheim’dir. Durkheim’dan önce sosyoloji, ya felsefenin, ya da biyoloji ve psikoloji gibi bilimlerin birer dalı sayılıyordu. Çünkü sosyoloji gerçeği, diğer bilimsel gerçeklerden tam anlamıyla ayırt edilemiyor, sosyoloji metodunun özelliği dikkate alınmıyordu. Durkheim, sosyolojiyi diğer pozitif ilimler gibi objektif bir metot ile incelemekle beraber, toplumsal gerçekleri diğer gerçeklerden açık ve kesin olarak ayırdı. Bugün bilim dünyasında sosyoloji denildiği zaman akla yalnız Durkheim okulunun sosyolojisi gelir.”* (Kızılçelik,2014:193-194,Gökalp,2005: 64-65). Sosyolojinin Türkiye’ye girmiş olduğu dönemlerde batı sosyolojisi ile ilişkiler daha derindir. Ülkemizde Batı sosyolojisinin zeminini oluşturan diğer düşünürümüz ise Prens Sabahattin demiştir. Prens Sabahattin, Ziya Gökalp’ten çok zıt bir yaklaşımla Türkiye’ye farklı bir perspektif sunmuştur. Tek ortak yanları Fransız sosyolojisinden etkilenmiş olmalarıdır. Neticede Prens Sabahattin de Batı çizgisinin dışına çıkmamış olmakla beraber Batı sosyolojisi ile ilişkilerin temellerini atan düşünür olmuştur. Le Play okulunun etkisinde kalmıştır. Söz konusu dönemde Türkiye’de inşa edilen sosyolojinin temellerinde ağırlıklı olarak Batı sosyolojisi ile ilişkilerin sonucunu görmekteyiz. Bu ilişkinin Türk sosyolojisine getirilerini, Prens Sabahattin açık bir şekilde ortaya koymaktadır; *“Gerçekten de, Doğu bu kadar bilgisizken, Batı niçin bu kadar aydın? Hangi sebepten dolayı Doğu bu kadar kötü yönetilirken Batı bu kadar iyi bir yönetime kavuşmuş? Niçin Doğu geçici bir parlıttan sonra bu kadar yoksul ve bu kadar geri bir durumda kalmışken, Batı o kadar zengin ve gelişmiş? İşte bu soruların cevabını sadece Science Sociale veriyor: çünkü ‘Doğu tamamen Kamucu Yapı’nın, Batı ise özellikle Ferdiyetçi Yapı’nın etkisi altında!’ diyor.”* (Kızılçelik,2014:202, Sabahaddin, 2013: 57).

Bu aydınların ortaya attığı fikirlerden anlıyoruz ki; Türkiye’de Batı sosyolojisi adına Batı ile ilişkimiz sadece Batı değerleri üzerinden gerçekleşmiştir. Batı sosyolojisinin temelini atan Ziya Gökalp ve Prens Sabahaddin’in dışında birçok düşünür de Batı ideolojisinden etkilenmiş ve savunucusu olmuşlardır. Her ne kadar Batı’nın taklidi yapılmış olsa da Batı sosyolojisi sorunlara çare bulamamış ve bu durum dönemin kimi aydınları tarafından Batılı düşünce karşısında oluşturulan eleştirel yaklaşımı da beraberinde getirmiştir. Nihayetinde sorunlarımıza çözüm üretemeyen Batı değerleriyle şekillenmiş bir sosyolojiden vazgeçmenin bir gereklilik olduğu anlaşılmıştır. Çünkü temelde Batı sosyolojisi sadece kendi sorunlarını çözmek için oluşturulan bir bilim statüsüne sahip olarak doğmuş ve kabul görmüştür. Batı, kendisi dışında kalan toplumların sorununu ise antropoloji ile çözmeye başlamış ve Batı-dışı olan toplulukları, ‘ilkel topluluklar’ olarak algılamış ve adlandırmıştır. Zaten Batı için mühim olan tek şey kendi sorunları olmuştur. Batı kendi değerlerini evrenselleştirerek, kendi dışında kalan dünyayı tanımak istememiştir. Batının kendi görüşünü oluşturup kendisi dışındaki toplumları yok sayması, aslında kendi görüşlerini sınırlandırdığı anlamına gelmektedir. Batının, Batı eksenli düşünceleri her zaman kendilerini ve sorunlarını bir bütün olarak anlamalarına engel olmuştur (Coşkun,1991: 43- 47). Dünyadaki siyasi egemenliğin değişmesi ile bilginin de değişim gösterdiğini anlayan Batı, bugün kendisini ve sorunlarını bir bütün olarak anlama ve çözmeye çalışma eylemlerinden vazgeçmiştir. Hal böyle olunca Türk sosyolojisinin gelişiminde farklı eleştiriler başlamış, Batıya yönelik eleştirilerde bulunulmuş ve Türk sosyolojisinin kendi geleneklerimize özgün inşasının gerekliliği savunulmaya başlanmıştır.

Türk sosyolojisi ile Batı sosyolojisi arasındaki ilişkileri inceleyen aydınlar, başta Batı sosyolojisinin temelinde yatan ideolojiyi açıklamakla başlamışlardır. Bunun en önemli sebebi Batının dünya egemenliğini ele geçirmesi ve 19. yüzyılda Batının sorunlarına karşılık oluşturulan sosyoloji biliminin Avrupa merkezci ideoloji ile yaygınlık kazanmasıdır (Sezer 1981; 14). Bu durumun sadece sosyologlar tarafından değil, edebiyat camiasında da belli bir perspektif oluşturmuş olduğunu görmekteyiz. Nitekim Batı üzerine düşüncelerde bulunan Kemal Tahir, sadece romanlarıyla değil önemli bir tarihçi kimliği ile de karşımıza çıkmaktadır. O, Osmanlı siyaset anlayışını bilen ve Doğu- Batı farklılığı üzerinde çalışmalar yapan birisi olarak Batının Avrupa merkezci ideoloji ile ortaya attığı dünya görüşüne çok zıt karakterde toplumsal yapımız olduğunu ifade eden ve farklılıkları ortaya koyan bir düşündürdür. Batı taklitçiliğinin başlaması

üzerine, Batının bizden kendi kimliğimizi bırakmamızı istemesi karşında eleştirilerde bulunmuştur (Kaçmazoğlu, 2012: 5-16). Avrupa merkezci ve oryantalist tavrın ağır bastığı bir dönem olarak değerlendirildiği vakit haklılık payı yüksektir. Nitekim ülke olarak Batı sosyolojisini kayıtsız şartsız kabul etmiş olmamız, kendi Türk düşünce geleneğimizle olan ilişkilerimizi de ekseriyetle engellemiştir (Şener,1996: 42). Tüm bunlara rağmen Türk sosyolojisinde; Batı sosyolojisinin, benmerkezci, oryantalist tavrının benimsenmiş olmasına, Batının evrensellik vurgusuna, objektif olduğu iddiasına ve siyasi-ekonomik üstünlük yaftasına karşılık farklı yaklaşımlar aranmıştır.

Batının dünya üzerindeki tahakkümü, Batı sosyolojisini; sadece kendi tarihine vurgu yapan ve tüm toplumların farklılıklarını görmezden gelen bir anlayışla kuşatmıştır (Akpolat, 2007:254).Batının bu tavrı, dünya gerçekliklerini yansıtmamaktadır. Toplumlar arası ilişkilerin tarih ile yakından ilişkisi vardır. Toplumsal olayları kavrayabilmek ve açıklayabilmek için tarihten özellikle faydalanılmalıdır. *“Sosyoloji, tarih içinde ortaya çıkan toplum sorunlarına en üst düzeyde ve bilinçli çözümler üretme çabasıdır. Dolayısıyla sosyoloji, tarihten çıkarılan derslerin uygulamaya dönük, siyasi biçimidir”* (Sezer,1993: 39). Farklı toplumların tarihini bilmeden toplumu anlamak ve açıklamak çok güç olmakla beraber neredeyse imkânsızdır denebilir. Bu imkansızlıklar dahilinde oluşturulan Batı sosyolojisinin tek taraflı tarih anlayışı ile Türk sosyolojisi inşası mümkün değildir ve bu tarihsel perspektifle Türk toplumunun sorunları sağlıklı bir şekilde de ele alınamaz. Bu durum sadece Türk toplumu ile de sınırlandırılmaz. Aynı şekilde Batı toplumları için de olumsuz bir tavidir. Hiçbir toplum bütünsel bir tarih anlayışı olmadan, ilişkilerini yok sayarak kendi tarihini inşa edemez. Ancak Batı , ‘Avrupamerkezci, oryantalist, global’ vb. gibi sömürgeyi hedef edinmiş bir takım kavramlarla, farklı toplumlarda sosyo-kültürel ve ekonomik boyutuyla kendi tarihini inşa etmeye çalışmıştır. Buradaki amacı kendi değerlerini evrenselleştirmek ve kendi dışında kalan dünyayı geleceğine ortak etmek olmuştur(Coşkun,1991: 47). Batı’nın tarihsel ilişkiler gerçeğini göz ardı etmesi, bugünden de anlaşıldığı gibi kendi üstünlüğünü kaybetmesi sonucunu doğurmuştur.

Batının evrensel bir dil evrensel bir bilim tasarısı da Türk sosyolojisi ile ilişkisi bakımından eleştiri alacak en önemli konulardan biridir. Çünkü *“Batı sosyolojisinin evrensel bilgiye varmada kullanmış olduğu yol yeterli ve tutarlı bir yol değildir”* (Kaçmazoğlu,2013:255). Ayrıca herhangi bir araştırmayı gerçekleştiren sosyoloğun,

araştırdığı toplumun bir üyesi olması ile bilginin evrenselliği konusunda kuşku barındırmaktadır. Ayrıca “*sosyolojinin yönteminin toplumları anlamak için değil sosyolojinin geçerliliği, evrenselliği, objektifliği üzerine kurulmuş olduğu*” düşüncesi evrensel bilgiye olan güveni de sarsmaktadır (Sezer, 1993: 17). Türk sosyolojisinin bu durum karşısında en büyük emeli; gerçekleri ölçebilecek ve toplumsal özelliklere uygun bir yöntem inşa etmek olmuştur. Çünkü sıkça evrensellikten bahsedip yaşanan olayların ve yapılan çalışmaların sadece Batı toplumları ile sınırlı tutulması, bilimin genel geçerliği özelliğine kuşku duyulmasına sebep olmuştur.

Kısacası, başlangıçta Batı sosyolojisi ile toplumsal sorunlarımızın çözebileceğine yönelik duyulan güven, kurulan ilişkiler neticesinde zamanla yerini güvensizliğe bırakmıştır ve Batı sosyolojisinin içinde barındırdığı ideolojik gayeler, bizim toplumsal sorunlarımızı çözmeye yetmediği görülmüştür. Batı sosyolojisinin sorunlarımızı çözemeyişi ve toplumsal özelliklerimize uyum sağlayamaması, Tuna’ya göre bizi iki ihtimalle baş başa bırakmıştır;

“1. Ya biz sosyolojiyi iyi anlayamadık, iyi izleyemedik

2. Ya da yanlış bir bilimin peşine düştük” (Tuna, 2013:120)

Birinci ihtimale bakacak olursak, bizim Batıdaki gelişmeleri iyi izleyememiş olma ihtimalimiz çok zayıftır. Bilhassa, Osmanlı’nın çöküş sürecinde aydınların özellikle Avrupa’ya çıkmış ve oradaki çalışmaları yakından inceleyip, gelişmelerden an be an haberdar olmuş olmaları, bu ihtimali köreltmektedir. Nitekim Ahmet Rıza’nın Auguste Comte’dan etkilenmesi ve ülkemizde pozitivizmi temsil etmesi, Ahmet Şuayip’in Herbert Spencer ’in çalışmalarını yakından takip edip uyarlaması, Ziya Gökalp’in Durkheim’dan etkilenmesi, Prens Sabahattin’in Le Play Okulunun etkisinde kalması, Hilmi Ziya Ülken’in Dünyadaki sosyolojik gelişmeleri, konferansları takip edip Türk sosyolojisini mukayese etmiş olduğu çalışmaları ve daha nicesinden de anlaşılmaktadır ki Batı ile ilişkimiz hiçbir zaman kesilmemiştir.

İkinci ihtimali ele alacak olursak, sosyolojinin yanlış bir bilim olup olmadığı hususunda yaşanan en önemli problemin sosyolojinin kimlik sorunu olduğu görülmektedir. Sosyoloji, Batı sosyolojisi adıyla içeriğinde Avrupa merkezci, oryantalist, küresel/global bir tavır ile Avrupa’yı üstün kılacak bir yöntem teşkil etmesi karşısında, sosyoloji biliminin değil Batı sosyolojisinin yanlış olduğuna vurgu yapılmalıdır. Çünkü bir bilimin, belli bir toplum için veya belli bir toplumun çıkarları için, ideolojik sınırlılıkları olamaz ve bu, bir bilim niteliği taşımadığı anlamına gelmektedir. Bu

durumda sosyolojinin kimlik sorunu için; “*sosyoloji yanlış bir bilim değildir*” yorumu getirilebilir. Ancak Batı sosyolojisi gibi kendi değer ve kavramlarıyla oluşturulmuş bir disiplinin peşine düşmenin yanlış olduğundan bahsedilebilir. Biz bu durumun yanlış olduğunu, Batı sosyolojisinin bir takım ideolojik tavrına ve pozitivist doğasına yönelik aldığı eleştirilerden de anlamaktayız.

Türk sosyologları böylesi eleştiriler üzerinde durmuş ve geçmiş tecrübelerimizden dersler çıkarmayı; Türk sosyolojisinin gelişimi için ön koşul olarak görmüşlerdir. Ve buradan hareketle dünyadaki değişimin gerçekleşmesi ve sorunlarımızın artık farklılık arz etmesi karşısında sosyolojiye yeni görevlerin yüklenmesi gerektiği ve farklı perspektifler kazandırılmasının elzem olduğu düşünülmüştür (Coşkun,1991: 38). Nitekim “yerli sosyoloji” arayışları, söz konusu Batı sosyolojisinin etik sorunları dahilinde ortaya çıkmıştır. Bu alternatif arayışlar sadece Batı-dışı toplumlardan değil Batı toplumlarında da başlamıştır. Pozitivizmin salt akılcı tavrı ve bilime Batı kimliği addedilmesi gibi sorun teşkil eden çıkışlar reddedilmiştir. İlk bölümde de bahsetmiş olduğum gibi Batı toplumları tarafından bilimsel bir yöntem olarak hermenötik yöntemin kabul edilmesi, toplumların farklılıklarını, yerli perspektif anlayışını ve çoğulculuğun öneminin ön plana çıkarılması, pozitivist yaklaşımın yıkımını beraberinde getirmiştir. Bu durum, batı çıkarlarını temel alarak oluşturmuş olduğu batı sosyolojisi biliminin Batılı kimliğine daha da zarar vermiştir. Bu durumu Türk sosyolojisinin, Batı sosyolojisi ile ilişkisi çerçevesinde değerlendirecek olursak; Türk sosyolojisinde 1980’li yıllarda Batı sosyolojisinin pozitivist doğasına yönelik eleştirilerin çoğalması ve “yerli sosyoloji” arayışlarının başlaması, araştırma konularının farklılık (kadın, toplumsal cinsiyet, din, etnisite vb. konular) arz etmesi gibi yaşanan değişimi, Batı sosyolojisi ile karşılıklı ilişkilerin neticesi olarak değerlendirebiliriz.

2.5. Türkiye’de “Yerli Sosyoloji” Çağrısı

Türkiye’de bilimsel anlamda sosyolojiyi diğer ülkelerden daha önemli kılan özelliği; tarihi uzantısının eskiye dayanması, sosyoloji üzerinde yapılan çeşitli tartışmalardan ve önemli değişimlerden geçmiş olmasıdır. Sosyolojinin Batı’da doğuşunun üzerinden çok geçmeden düşünce hayatımızda yerini almış olması ve çok kısa bir süre içerisinde düşün çevrelerinde yer edinmiş olmasının sebebi Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde yaşamış olduğu sıkıntılar, sorunlar ve bu sorunlara çözüm arayışları olmuştur (Coşkun,1993: 13). Ancak sosyolojinin, ortaya çıktığı dönemin ve koşulların

ürünü olarak doğması ve bize sunulan çözüm önerilerini ciddi bir tetkik ve irdeleme süzgecinden geçirmeden kısa süre de sorunlarımıza çözüm olarak kabul etmemiz, bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunun kaynağı sosyolojiden beklentilerin de farklı olması olarak yorumlanabilir. Çünkü Batı, dünya üzerindeki egemenliğinden faydalanarak kendi iç sorunlarına sosyoloji bilimi ile çare aramak istemiştir. Ancak Türkiye’de oluşturulan sosyoloji bilimi, Batının aksine dünya üzerindeki egemenliği zayıflamış ve içine düşülmüş bir yığın sorunlardan çıkış yolu ararken gelişim göstermiştir (Şan,2004: 183).

Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi Türkiye’de sosyoloji doğduğu ilk günden beri ilgi gören bir disiplin olagelmıştır. Ancak bu durum nasıl tarihi itibariyle bizi diğer toplumlardan farklı kılıyorsa aynı zamanda bizi diğer toplumların düştüğü hataya düşmekten de kurtaramamıştır. Çünkü Batı-dışı toplumlarda olduğu gibi Batı sosyolojisini, Batı öğretileri ve metotlarıyla olduğu gibi almak hatasına düşülmüştür: *“Türk sosyologları da Arap sosyolojisinde olduğu gibi entelektüel/ideolojik kabilecilik eğiliminden kendini kurtaramamıştır”* (Çakı,2003: 101).

Batılılaşmanın tercih edilmesi sadece ilişkilerde değil toplumların bilinçlerinde de farklılığa sebebiyet verdi. Batının bu şekilde dünya egemenliğini ele geçirmesi ve toplumsal kargaşaya sebebiyet vermesi sosyolojinin Batılı ideolojisi ile yaygınlık kazanmasını sağlamıştır. Ancak kendi özgül çıkarlarına yönelik hareket eden Batı sosyolojisi karşısında Türk sosyolojisi de bütünüyle sessiz kalmamıştır. Batı sosyolojisine alternatif olarak “yerli sosyoloji” konusunda net sınırlar çizilmiş ve farklılıklarımız ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu hususta en büyük çaba, Baykan Sezer’e aittir. Onun ortaya attığı düşünceler, ülkemizde yerli sosyoloji fikrinin en anlamlı çağrıları haline gelmiştir. Sezer, yerli sosyoloji fikrinin temelini atarken ülkemizin şimdiye kadar izlediği Batıcı çizginin ve Batılı sosyolojinin bizim içinde bulunduğumuz durumu açıklamakta başarısız olması üzerine yoğunlaşmaktadır. Zira sosyoloji, Batılılaşma hareketinin hızlılık kazanması sebebiyle üzerinde fazla düşünülmeden Türkiye’ye getirilmiş ve Türk toplumunun sorunlarını çözmede bu nedenden ötürü de başarılı olamamıştır (Sezer,1985). Kısacası sosyolojinin hazır çözüm reçetesi olarak kabul edilmesi kendi tarihimize ve geleneklerimize karşı yabancılaşmamıza ve Batı sosyolojisini taklide gitmemize neden olmuştur (Şener,1996: 42). Ancak tüm bu gerçeklere rağmen neticede tüm bu kabullerin sorunlarımızı çözmediği ve çıkarlarımızı gözetmeden toplumumuzu hareket ettirmesi kabul

edilememiş ve karşı çıkılmıştır. Bu durum “Yerli sosyoloji” fikriyatında aksiyon almaya zemin hazırlamıştır.

Ülkemizde yerli sosyoloji hareketi ile Batı tarafından inşa edilen tek taraflı, Avrupa merkezli bir Batı tarihine de karşı çıkılmıştır. Bu haklı karşı çıkışı, tüm toplumların farklı olmasına ve toplumların çıkarlarındaki farklılıklara bağlamak doğru olacaktır (Akpolat, 2007: 254). Toplumlar arası büyük farklılıkların var olduğu kabulü ile toplumların sorunlarına yaklaşıırken tarihsel ilişkilerin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Neticede sosyoloji ve tarih bilimi arasındaki ilişkinin öneminin kavranması ve farklı toplumların tarihlerinin kendilerine has bir gelişim çizgisinde ilerlediğinin kabulü “yerli sosyolojinin” gelişimi açısından çok önemli bir çıkış ve paradigma olmuştur. Zira farklı toplumların tarihini bilmeden bir toplumu anlamak ve açıklamak çok güç bir iştir. Bu durum alternatif olarak ortaya çıkan “yerli sosyoloji” oluşturma fikrini kaçınılmaz kılan en önemli mihenk taşı oluşturmaktadır (Sezer,1993; 21).

Türkiye’de yerli sosyoloji oluşturma iddiasını besleyen bir diğer önemli husus Batının üstünlüğü elde etmesi ve bu üstünlüğün altında yatan sebeplerdir. Sezer, Batının üstünlük çabası karşısında Doğuyu ve Batıyı tanımlarken “çatışma” kavramını temel almıştır. Batı ve Doğu arasında var olan bu çatışma ile beraber Batının kendini tanımlayabiliyor oluşunu da bu ilişkilere bağlamıştır. Sezer’in bu konuda öne çıkmasının sebebi Marksist literatürden etkilenmesi ve Batı’yı (Fransa) ve Batı literatürlerini fazlasıyla iyi tanımış olmasından ileri gelmektedir (Köktürk, 2002: 2). Sezer’in Batı ve Doğu ilişkilerini Marx’çı sosyolojiden etkilenecek bu çerçevede yeniden değerlendirdiği açıktır. Ancak Doğu- Batı çatışması teorisiyle hedeflenen, Doğu ile Batının tamamen birbirinden habersiz olduğu, çatışma dışında hiçbir ilişki kurmadığı manasına gelmemektedir. Ayrıca Doğu- Batı çatışması sadece teori olarak ortaya atıldığı döneme ait olmamakla beraber insanlık tarihi kadar eski bir durumdur. Nitekim Baykan Sezer de (Sezer,1968:107) tezinde Yunanlılığa vurgu yapmıştır. Batı uygarlığının temelini atan Yunanlılığın tanımını yaparken tezinde daha çok Doğu ile Batı arasında yaşanan çatışmalar (Truva savaşı) üzerinde durmuştur. Batı bu farklılıklar üzerinden, sosyoloji bilimini ve tarih ilişkilerini kendi lehine kullanmış ve üstün olduğu bir dünya yaratmaya çalışmıştır. Bu durum hâlâ aynıdır. Bugün bu hedefler doğrultusunda dünyada var olan tüm toplumları, ortaya attıkları kavramlarla (azgelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeler vb.) farklı kategorilerle tanımlama

gayretindedirler. İnsanlık tarihi kadar eski olan Doğu -Batı ilişkileri hangi konuda olursa olsun farklı zamanlarda aynı taraflarla çok farklı kavramlarla karşımıza çıkmaktadır. Bu durum hâlâ kendi değerlerinin, Doğu üzerine kurduğu üstünlük konumunu sürdürmek ve Doğu üzerinden kendi aidiyetlerinin temellerini atma gayretinden ileri gelmektedir. Bu Doğu-Batı çatışma teorisi bugün hızla değişen dünyada sorunlara açıklık getirirken, Türk toplumuna da geçmişte kim olduğunu ve gelecekte kim olacağını açıklama imkânı vermiştir. Burada Türk sosyologlarından beklenen Türk sosyolojisine yüklenen en önemli görevin, dünyayı tanımak ve dünya içerisinde kendi tarihsel sürecimizin ve fikirlerimizin bize has olduğunun bilincine varmaktır. Ancak tüm bunları gerçekleştirirken yapmamız gereken ilk şey kendi toplumsal çıkarlarımızı çok iyi bir şekilde belirleyebilmemizdir. Bu konuda başarılı olmanın yolu tarihimiz üzerine odaklanmaktır. Kendi toplumumuzun kaderini başka toplumlara bırakmak istemiyorsak, tarih üzerinde çalışmak ve geçmiş tecrübelerimizden faydalanarak çıkarlarımızı doğru bir şekilde tespit etmemiz gerekmektedir. Bu nedenle sosyoloji, toplumsal olanı açıklamak için tarihle ilgilenmek durumundadır.

Bu sebeple Türk sosyolojisi, Batı sosyolojisini ve Batı sorunlarını çok yakından takip etmelidir. Aksi takdirde sorunlarımızın benzerliklerine ve farklılıklarına değinemeyecek ve toplumsal sorunlarımızın hepsini Batı sosyolojisi öğretilerine bırakarak, sorunlarımıza yanlış çözüm önerileri ile yetinilmiş olacaktır (Şan, 2004: 193).

Batı sosyolojisinin kendisi dışındaki toplumlarla yaşadığı en büyük karşıtlıklardan biri de Batı sosyolojisinin evrensellik vurgusudur. Batı sosyolojisinin kullanmış olduğu literatür ve metodolojik yöntemlerin tüm dünyada geçerli olduğu anlayışı, farklı toplumların sorunlarına çözüm getirme hususunda yetersiz kalmıştır. Ayrıca sorunlar üzerinde çalışma yapan sosyologların, araştırma yaptıkları toplumun birer üyesi olması, onlar tarafından ortaya konacak gerçekleri de tarafsız olmaktan çıkarmaktadır. Bu durum Batı sosyolojisinin objektifliğini de sorgulanır hale getirmektedir. Oysa sosyoloji biliminin yöntemleri toplumlara yönelik kurulmuş olsaydı bu tür eleştirilerden kendini soyutlayabilirdi. Ancak bu durumda tam tersine yöntemler, sosyolojinin evrenselliği üzerine tasarlanmıştır (Sezer, 1993: 17). Bu da gerçeklerle uyum sağlayamayan ancak evrensel kabul edilmesi sebebiyle eleştiri alan yöntemlerdeki kusurların nüksetmesine sebep olmuştur. Bu kusurlar karşısında *“tarafsızlık ve objektiflik safsataları terk edilerek, değerler dünyasının yeniden seküler temele sahip günümüz dünyasında ortaya çıkarılması ile sosyoloji hapsoldüğü kısır döngüden kurtulacaktır.”* (Aktay,1998:6).

Türkiye’de bu çizgide gelişim gösteren yerli sosyoloji iddialarına değinildiğinde, salt kendi sınırları içerisinde ilgi duyan ve buna bağlı olarak da sadece kendisiyle var olabilen, sınırları dışına ilgi duymayan bir yerli sosyoloji inşası akla gelmemelidir.

Kısaca özetlemek gerekirse, Türkiye’de Baykan Sezer tarafından en açık şekilde ifade edilebilen yerli sosyoloji anlayışı ve ideali, Türkiye’nin dünyada kendi kimliğini açıklayabilmesiyle beraber diğer toplumlar arasındaki konumunu da belirlemesine imkân tanımaktadır. Böylece yerli sosyoloji, Türkiye’nin sorunlarını çözmenin ve çıkarlarını doğru bir şekilde belirlemenin önemine değinmek amacıyla adeta bir çağrı niteliği kazanmıştır. Böylelikle Türkiye’de yerli sosyoloji üzerinde düşünen, yerli sosyolojinin sınırlarını belirlemek isteyen ve kendi kimliğimizle toplumumuza fayda sağlayabilecek bir bilim teşkil etmeyi kendine dert edinmiş aydınlara da ilham olmuştur. Nitekim Türk sosyolojisinin artık kendine has bir kimliğinin oluşmuş olduğunu ifade etmekte hiçbir sakınca yoktur. Zira Türkiye dünyada yaşanan olaylara hem dünya çapında hem de kendi içerisinde kendine has açıklamalar getirebilmektedir. Ancak günümüz dünyasında değişimin çok hızlı yaşanması, ihtiyaçların hızla değişimi ve ihtiyaçlarla beraber nükseden sorunlarımızın da hızla farklılaşması karşısında yerli sosyolojinin gerekliliğinin yeniden gözden geçirilmesi kaçınılmaz bir hal almıştır. *“Bizler geçmişte kim olduğumuzun, güçlü bir tarihe sahip olduğumuzun bilincinde olarak bugünkü dünyayı ve yeni kılıflarla yaptırım uygulamak isteyen Batıyı iyi tanımalıyız.”* (Tuna,2013: 128). Aksi takdirde Batı sosyolojisinin yanlışları karşısında alternatif olarak ürettiğimiz yerli sosyoloji, bugünkü Türkiye şartları karşısında aynı yanlışları tekrar etmekten başka bir işe yaramayacaktır.

2.6. Türk Sosyolojisinin Bugünkü Durumu

Türk sosyolojisinin bugünkü durumunu anlatmak için, ilk olarak Türk sosyolojisinin 1960’lı yıllardan bugüne kadar gelmiş olduğu süreci, tezin çerçevesi içerisinde ana hatlarıyla incelememiz gerekmektedir. 1960’lı yılların öncesinde Türk sosyolojisi, daha çok teorik -felsefi ve soyut bir çeviri anlayışına sahipti. 1961’ de ise artık sosyoloji ülkemizde kesinkes bağımsız bir bilim hüviyeti olma özelliği kazanmıştır. O dönemler ülkemizde sosyoloji genelden ayrılmış, uzmanlaşmaya/ bölünmeye başlamıştır. Bu ayrışma, Türk sosyolojisinin yararına olmuştur ve felsefeden ayrılmıştır. Böylece artık Türk sosyolojisi tamamen teorik boyutlardan; saha araştırmalarına ve araştırma metotlarını uygulamaya geçiş yapmıştır (Kaçmazoğlu,2013: 253). Önceden merkeze

bağlı (Batıya) olan ve Batıdan aktarılan sosyoloji metotlarına güven tam iken bu sefer de Batıdan aktarılan metotlar kanıtlanmaya çalışılmıştır (Coşkun,1991:146).

Sosyolojinin geçmişinden bugününe genel olarak baktığımız zaman; Ziya Gökalp'le başlayan Fransız sosyolojisi etkisi, 1960'lı yıllardan sonra yerini Amerikan sosyolojisi etkisine bırakmıştır. Amerikan sosyolojisinin ülkemize girişi ise; Batıda ve Amerika'da geçerli olan teori ve varsayımları toplumumuzun da araştırmaya başlamasıyla gerçekleşmiştir. 1965-1980'li yıllar döneminde ise Türk sosyolojisi tamamen Amerikan sosyolojisinin etkisi altında kalmıştır. Bunun üzerine sosyologlar teorileri kanıtlamak üzere sahaya inmiş ve elde etmiş oldukları verilerle teorileri kanıtlayamayınca geri kalmışlıkla suçlanan yine Türk toplumu olmuştur. Ancak unutulmamalıdır ki; Amerikan toplumu kısa bir sürede kurulmuş olan bir toplumdur. Ayrıca Amerikan sosyolojisi hiçbir zaman sorunlarına teorik yaklaşmamış her zaman pratik-saha araştırmalarına yönelerek çözümler bulmuştur. Amerikan sosyolojisi çalışmalarında bir müddet matematik, istatistik vb. yöntemleri ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Böylece sosyoloji matematikle, testlerle eşdeğer görülmüştür. Matematik ve istatistik ile formüle etmeyen araştırmacılar, sosyolojinin dışına itilme tehlikesi ile karşı karşıya gelmişlerdir. Sosyolojinin anket ve test düzeyine indirgendiğinde teorik çalışmalar havadan bir çalışma olmakla suçlanmıştır.

Türkiye'de modernleşme sürecinin sonucunda yaşanan değişim ile birlikte araştırma konularının çerçevesi de genişletilmiştir. Türkiye'de toplumu açıklama çabalarında köylülük, milliyetçilik ve Türkçülük kavramları ön plana çıkmış ve Osmanlının yıkılışı ile beraber kimlik arayışlarımız, toplumu ele alırkenki açıklamalarda da önemli yer tutmuştur. Ancak postmodern kavramının ortaya atılması, postmodernlik sürecinin başlamasıyla, modernleşme sürecinin beraberinde getirdiği anlatılar eleştiri almış ve bilimsel paradigmlar değişime uğramıştır. Tarihsel, yerel ve çoğulcu perspektif sosyal teoride kabul bulmuştur (Şan,2018:325). Bu durum neticesinde 1990 ve 2000'li yıllarda sosyolojik çalışmaların konularında farklılaşma gözlenmiştir. İlerleyen süreç içerisinde göç, kentlileşme ve gecekondu kavramları kullanılmaya başlanmıştır. Ve unutulmamalıdır ki bu olgular her toplumda farklılık arz etmektedir. Bu konuları Batı sosyolojisinin kavramlarıyla ya da yaklaşım biçimiyle açılmaya çalışmak, ülkemizdeki durumu izah etmekte büyük yanılgılara sebep olmuştur. Zira *“Batıda kentleşmenin gelişim sürecinin uzun yıllara dayanması ve genellikle sanayileşmeye paralel olması*

Türkiye gibi ülkelerdeki kentleşme süreciyle farklılık göstermektedir” (Erkan, Bağlı, Sümer, 2001:9).

Türk sosyolojisinin günümüz durumuna göre sadece araştırılması gereken bölgenin ele alınıp incelenmesi, evrensel bilgiye varmada kullanılmak için yeterli ve tutarlı bir yol değildir. Yapılan araştırmanın teorik bilgiyle de donatılması gerekmektedir. Bir sosyolojik bilgi, toplumun sorunlarını belli bir bakış açısı ile toplumlararası tartışmayı ve sorunları açıklamalıdır (Kaçmazoğlu,2013: 255-256). Bu durum, Türk sosyolojisini şekillendiren, yerli sosyoloji anlayışı ile ileri sürülmüş ve üzerine birçok tartışma yapılmıştır. Türkiye’de sosyolojinin durumunun değerlendirilmesi hususunda; Batı sosyolojisinin hala kendi değerleriyle sorunları ele alışını ve açıklamalarının yetersiz olduğunun altını çizip, sorunlarımızı çözmede zayıf noktaların var olduğuna dair açıklamalar yapılmıştır (Tuna, 2013: 132). Çünkü dönem içerisinde Batı sosyolojisinin tekelci tavrı, bilimi belli bir aidiyete mensup edişi ve farklılıkları kabul etmeyip evrensellik iddiaları gibi etik sorunlar karşısında yerli sosyoloji arayışı şarttı. Nitekim bu arayış sosyoloji bilimine büyükçe bir katma değer sağlamıştır.

Günümüzde ise dünyada yaşanan radikal değişim süreciyle beraber bilimin pozitivist doğasının eleştirisi alması, yorumsamacı perspektifin kabulü ile farklılıkların ve çoğulcu anlayışın ön plana çıkması sonucu sosyolojinin gerek konusu gerek yöntemi, değişime uğramıştır. Bu değişimler neticesinde Türk sosyolojisinin yöntemi üzerine iki farklı anlayıştan bahsedilebilir. İlk anlayışta daha çok nitel verilerin önemine değinilmektedir. İkinci anlayış ise; farklı, yeni yaklaşımların kullanılması gerekliliğidir (Köktürk, 2010: 346). Söz konusu olan Türk sosyolojisinin yöntemsel değişimini, yerli sosyoloji arayışları açısından ele alırsak; dünyada Batının tekelci sosyoloji dayatmasının, yerini çoğulcu bir sosyoloji anlayışına bırakmış olduğu yorumu getirilebilir. Nitekim Türk sosyologları da “yerli sosyoloji” çalışmaları ile çabaları hiçbir şekilde boşa çıkarmamış ve sosyoloji bilim tarihine büyük katkı sağlamışlardır. Türk sosyolojisi ve sosyologları, yerliliğin ve çoğulcu perspektifin dünya çapında kabulünün ekseninde ve inşa edilen bu paradigmanın çerçevesinde edindiği tecrübelerle birlikte daha da kendinden emin, çoğulcu ilişkilere, değişimlere ayak uyduran, kuşatıcı ve sürekli gelişen bir sosyolojiyi yaşatma gayreti içerisindeyler.

BÖLÜM 3: İSTANBUL SOSYOLOJİ EKOLÜ BAĞLAMINDA “YERLİ SOSYOLOJİ” ARAYIŞLARI: BAYKAN SEZER KORKUT TUNA

3.1. İstanbul Sosyoloji Ekolünün Kısa Tarihi

Sosyolojinin Türkiye’de geliştiği ilk dönemlerde Fransız sosyolojisi geleneğinden etkileneilmiş ve Fransız sosyolojisi yakından takip edilmiştir. Türkiye’de sosyolojinin gelişiminde İstanbul’un önemi de büyüktür. Nitekim Türk sosyolojisinin gelişim serüveninde öncü isim olan Ziya Gökalp, 1914 yılında ilk sosyoloji kürsüsünü İstanbul’da kurmuştur. 1933 yılında Darülfünun yerine İstanbul Üniversitesi’nin kurulmasıyla birlikte sosyoloji kürsüsü yenilenmiştir. Bundan sebeptir ki 1933 yılından 1940’lı yıllara kadar¹⁰ İstanbul, sosyolojinin merkezi olma özelliği ile anılmıştır. İstanbul Sosyoloji Ekolünün kurulmuş olduğu ilk dönemlerde özellikle Gerhard Kessler, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Şazi Kösemihal’in çalışmaları fazlaca ön plana çıkmış ve ekolün özelliklerini inşa eden sosyologlar olmuşlardır (Alan, 2015: 31). Ancak genel olarak ele alacak olursak; birkaç yenilikler dışında Ziya Gökalp’in inşa ettiği sosyoloji geleneğinin (Fransız sosyolojisi kaynaklı, felsefe temelli) devamı olmanın dışına çıkılamamıştır. Kaçmazoğlu bu durumu şu şekilde ifade etmektedir; *“İstanbul ekolü, Ziya Gökalp’in etkisi altındadır. Tarihi bir geçmişi, geleneği ve içeriği-boyutları vardır. Fransız sosyolojisini takip eder ve ondan beslenir. Aynı zamanda Le Play mektebinin ağırlığı ile Alman sosyolojisinin etkisi de zaman zaman sezilir. Bunun yanında ele aldığımız dönem sınırları içerisinde Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nurettin Şazi Kösemihal tek tek ele aldığımızda, ayrı ayrı sosyoloji anlayışlarına sahip oldukları görülür. Hilmi Ziya Ülken eklektik eğilimler taşıırken, bu dönemde Marksizm’i hatırlatmadan da geçemez. Fındıkoğlu’na gelince oda eklektik, fakat Alman sosyolojisinden kaynaklanan “sosyal siyaset” anlayışını ülkemize yerleştirme çabasındadır. Kösemihal, Le Play’in devamcılarınca geliştirilen tecrübi sosyoloji anlayışının üniversitedeki temsilcisi izlenimini verir. Fakat bu üç sosyoloğumuz da Gökalp’in devamcıları olma özelliklerini devam ettirler. Fındıkoğlu’nun doktora tezi Gökalp; Kösemihal’in Durkheim üzerinedir.*

¹⁰ 1940’lı yıllardan sonra Ankara Üniversitesi DTCF’de, Amerikan sosyoloji anlayışı ön plana çıkmıştır. Söz konusu dönemde İstanbul sosyoloji ekolünün çalışmalarından farklı olarak Ankara sosyoloji ekolünün sosyolojik çalışmalarından söz edilmiştir. Amerikan sosyoloji geleneğinin, Türkiye’deki temsili olan Ankara sosyoloji ekolünün sosyolojik anlayışını temsil eden öncüler; Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Behice Boran olmuştur. İstanbul sosyoloji ekolünden sonra 1940’lı yıllarda Ankara sosyoloji ekolü çalışmaları damgasını vurmuştur.

Hilmi Ziya Ülken'in kaleme aldığı konuların çoğu zaten Gökalp'in ele aldığı konuların devamı gibidir. Felsefe eğitimi gördükleri için de felsefeye dayalı bir sosyoloji anlayışına sahiptirler. Hatta daha ileriye giderek diyebiliriz ki, sosyologtan çok felsefi ağırlıklı düşünceler ileriye süren filozof tipli bilim adamlarıdır." (Kaçmazoğlu, 2013: 49). Buradan hareketle İstanbul sosyoloji ekolünün temsilcileri ilk yıllarında kendilerine özgü bir bakış açısı sergilemekten ziyade Batı sosyolojisine mensup, çeşitli düşüncüler arasında dağılmış bir vaziyettedirler. Özellikle ekolün kuruluş yıllarında (1933), Almanya'da Nazi yönetiminden kaçan akademisyenler, Türkiye'ye sığınmış ve Alman sosyoloji geleneğinin benimsenmesinde önemli rol oynamışlardır. Batıdan gelen akademisyenlerin farklı sosyoloji anlayışları, Türkiye'ye yerleşmiş ve uygulamaya dönük, toplumsal sorunların çözümüne eğilmiş yeni anlayışların görülmesini/işlenmesini sağlamıştır. İstanbul sosyoloji ekolünün kurucularından olan Gerhard Kessler; Nazi Yönetiminin Almanya'da yarattığı sorunlardan dolayı Türkiye'ye sığınmış bir akademisyen temsilidir. Almanya'da Jena ve Leipzig üniversitesinde " *Sosyal Politika ve Ekonomi*" profesörü olarak çalışmıştır. Kessler, Türkiye'de Alman sosyoloji ekolünün etkisi konusunda önemli rol almıştır. Kessler 1934 yılında İstanbul Üniversitesi, İktisat ve İktisadiyat enstitüsünü kurmuştur. Kessler'in asistanlığını Sabri Ülgener yapmıştır. Ülgener sosyoloji alanında yapmış olduğu çalışmalarla, "toplum merkezli" bir sosyoloji geliştirme çabası içerisine girmiştir (Çelebi,2010: 58-59).

İstanbul sosyoloji ekolünün kurulduğu dönemde bir diğer önemli isimde; Hilmi Ziya Ülken'dir. Hilmi Ziya Ülken, 1933 yılında Darülfünun'un, İstanbul Üniversitesi olarak yenilenmesi ile görev almış ve 1936 yılında doçent olarak tayin edilmiştir. Ülken, 1937 yılında " *İnsan Dergisinin*" kuruluşunda etkin rol almış ve aynı yıl içerisinde sosyoloji ve ahlak profesörü olarak tayin edilmiştir (Vergili, 2008: 599). Hilmi Ziya Ülken, İstanbul Üniversitesinde, akademik hayatı boyunca, " *İktisadi Doktrinler Tarihi ve Umumi Sosyoloji*" dersleri vermiştir. Aynı yıllarda (1948-1940), İstanbul Üniversitesinde, Mehmet Ali Şevki'de öğretim görevlisi olarak çalışmış ve çalışmalarıyla ekole katkı sağlamıştır. Mehmet Ali Şevki, çalışmalarında Prens Sabahattin'i yakından takip etmiş, Le Play Okulundan etkilenmiş ve Türkiye'de ki temsilcisi olarak değerlendirilmiştir. 1940'lı yıllarda Türkiye'de İstanbul sosyoloji ekolü karşısında ikinci bir ekol olarak Ankara sosyoloji ekolünün damgasını vurmasıyla beraber, farklı çalışmalar ve perspektifler sunulmuştur. Buradan hareketle, 1941 yılında

Hilmi Ziya Ülken, Hasan Ali Yücel ile birlikte sosyoloji kürsüsünde yeniliğe ihtiyaç duymuş ve kürsüde yeniliğe gitmiştir. Kürsüde yaşanan değişimle birlikte, Batılı kaynaklardan etkilenmek hususunda mesafeli davranış sergilenmiş ve Amerikan sosyoloji geleneğiyle temellendirilmiş olan Ankara sosyoloji ekolünün karşısında durulmuştur. Hilmi Ziya Ülken, kürsüyü yenilemekle beraber, Ziya Gökalp'in “*İçtimaiyat Mecmuasını*” yeniden “*Sosyoloji Dergisi*” adını vererek yayınlamıştır. Ülken, bu dergide her konuya yer vermiş, uluslararası kongrelere katılmış ve dünyadaki tüm gelişmelerden de haberdar olmuştur (Alan, 2015: 34-35). Hilmi Ziya Ülken, sosyolojik düşün bakımından Ankara sosyoloji ekolü ile ters düşmüş olsa da, Ankara ekolünün çalışmalarını yakından takip etmiş ve ekolün temsilcileriyle bilimsel etkileşimde bulunmuştur. Ülken akademik hayatı boyunca, İstanbul sosyoloji ekolüne düşün bakımından önemli katkılarda bulunmuştur. Ülken, her ne kadar belli başlı kendine has bir bilimsel çizgisi olsa da farklı perspektiflerden de zaman zaman faydalanmıştır. O'na göre toplumsal olaylar özü itibari ile karmaşıktır ve olaylar çoklu nedenlerle açıklanmalıdır. Ülken, bu görüşü ile çoğulcu bir bilim anlayışını savunmuş ve ekole farklı katma değer sağlamıştır (Kaçmazoğlu, 2013: 141-145).

Hilmi Ziya Ülken dışında Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu 'da, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde sosyoloji dersleri veren ve İstanbul Sosyoloji Ekolüne katkı sağlayan bir diğer düşündürdür (Coşkun, 1991: 17). Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, 1934 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine “*İçtimaiyat ve Ahlak*” doçenti olarak tayin edildi. 1937 yılına kadar akademik çalışmalarını devam ettirmiş ve 1944 yılına kadar ders vermiştir. Fındıkoğlu çalışma hayatı boyunca sosyoloji anlayışında yeniliğe gitmiştir. Alan, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun sosyoloji anlayışını çalışmasında şu şekilde değerlendirmiştir; “*Sosyal siyaset anlayışına dayalı; bütüncü, milliyetçi, anti-Marksist, sosyolojist, Science Sociale’ci, yapısal-fonksiyonalist yaklaşımların iç içe kullanıldığı bir yaklaşıma sahiptir. Bu sosyoloji anlayışını, Fındıkoğlu’nun öğrencileri Amiran Kurtkan Bilgeseven, Mehmet Eröz, Orhan Türkdoğan ve Mustafa Erkal sürdürmüşlerdir. Bunların yanında Mümtaz Turhan ve Erol Güngör gibi isimler de bu anlayışı benimsemişlerdir.*” (Alan, 2015: 33).

1940'lı yıllardan sonra farklı akademisyenlerin tayin edilmesi ile İstanbul Üniversitesinde farklı konulara da yer verilmeye başlanmış ve ekole farklılıklar kazandırılmıştır. Söz konusu değişimin temsil misali olarak; 1945 yılında İstanbul Üniversitesine, “*Durkheim Sosyolojisi Üzerine Kritik Bir Deneme*” adlı tezi ile

sosyoloji ve ahlak doçenti olarak tayin edilen Nurettin Şazi Kösemihal'dir. Kösemihal'in Le Play'e olan ilgisi, dönemin en popüler çalışma alanı olan köy araştırmalarına ilgi duyulmasına olanak sağlamış ve Le Play'in tecrübi sosyoloji anlayışı ekolde etkisini göstermiştir.

1940'lı yıllardan sonra İstanbul sosyoloji ekolüne sağladığı katkılarıyla ön plana çıkan bir diğer sosyolog ise Cahit Tanyol olmuştur. Cahit Tanyol, 1940 yılında, İstanbul Üniversitesinde Felsefe Bölümünde eğitime başlamıştır. 1946 yılında Felsefe Kürsüsünde asistan olarak atanmış ve 1949 yılında “ *Ahlakta Haz ve Elemin Rolü*” başlıklı tezi ile doktorasını tamamlamıştır. 1951-1982 yılları arasında Sosyoloji Bölümü'nde çalışmıştır. Tanyol, bu süre zarfında 1954 yılında doçent, 1962 yılında profesör olmuştur. Kösemihal 'den sonra Sosyoloji Bölümünde başkanlık yapmıştır.

Türkiye'de 1950'li yılları; genelde Türk sosyolojisi açısından özelde ise İstanbul sosyoloji ekolünün gelişimi açısından, Emre Kongar, “ *kısırlık dönemi*” olarak değerlendirmiştir. Kongar'a göre; 1950 yılının diğer yıllara nazaran durgun olduğunu belirtmiştir. Kongar bu durgunluğun sebebinin; Türkiye'deki Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle hissedilen baskıcı tavrın, akademisyenleri etkilemesinden kaynaklanan bir durum olarak değerlendirmiştir (Kongar, 2012: 16). Kaçmazoğlu ise 1950 yılını, sosyoloji bilimi bakımından “ *fetret dönemi*” olarak değerlendirilmiştir. O'na göre ekolün temsilcileri çoğunlukla felsefe yapmaya yönelmişler ve sosyolojik çalışma alanlarından uzaklaşmışlardır.

Sosyal psikolog Mümtaz Turhan, 1950 ve 1951 yıllarında çalışmalarıyla ekole katkı sağlayan bir diğer isim olmuştur. Turhan, psikoloji üzerinde tahsil etmiş olmasına rağmen Türk sosyolojinin en temel konuları olan “ *batılılaşma ve toplumsal değişme*” konuları üzerinde durmuştur. Siyasi sorunları ele almış ve yeni iktidarla yakınlık kuran Turhan, eski yönetimi eleştirmiş ve yeni yönetim için Ziya Gökalp'in görüşlerinden faydalanarak sosyoloji alanında rehberlik etmiştir. Turhan daha çok sosyoloji alanlarında ve sosyal siyaset alanlarında çalışmalar yapmıştır. Genellikle batılılaşma konularıyla yakından ilgilenmiştir (Kaçmazoğlu,2013: 94).

1950-1960'lı yılları kapsayan dilimde, Türkiye'de en çok üzerinde çalışılan konu köy sosyolojisi olmuştur. Sosyoloji dergilerinde ve akademik camiada, köy sosyolojisiyle ilgili araştırmalar teorik makaleler yayınlanmıştır. Bu çalışmalar konusunda Ankara sosyoloji ekolü çevresinde; Niyazi Berkes 'in “ *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Araştırma*” , Behice Boran'ın “ *Toplumsal Yapı Araştırmaları*” adlı eserler örnek teşkil

etmektedir. İstanbul sosyoloji ekolü temsilcileri tarafından da sosyoloji dergisinde köy sosyolojisi ile ilgili pek çok monografi ve teorik makaleler yayınlanmıştır. İlk monografi örneği ise Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Cahit Tanyol tarafından ortak çalışma olan “ *Antalya’nın Karataş Köyü Monografisi*” olmuştur (Kaçmazoğlu, 2013:102). Yine aynı dönemlerde, Bulgaristan’dan Türkiye’ye yapılan göçler, İstanbul sosyoloji ekolü temsilcilerinin çalışma konularından olmuştur. “Özellikle Göç sosyolojisini ön plana çıkaran başta Oğuz Arı ile beraber Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Hilmi Ziya Ülken, Cahit Tanyol, Cavit Orhan Tütengil, Amiran Kurtkan olmuştur.” (Kaçmazoğlu,2013:120).

1960’lı yıllarda Türkiye’de iki farklı ekol (İstanbul ekolü- Ankara ekolü) tarafından farklı çalışma alanlarına eğilim gösterilmiştir. İstanbul sosyoloji ekolü temsilcileri tarafından, Türkiye’nin tarihsel özelliklerine değinilmiş, toplumsal yapı ve sorunlarına eğilim gösterilmiş, sorunları çözümleme gayreti içerisine girilmiştir. Diğer taraftan Ankara ekolü temsilcileri, Amerikan sosyoloji geleneğinden hareketle, yapısal işlevselci ve davranışçı sosyoloji eğilimleri üzerinde çalışmalar yapmış ve Türkiye’deki mevcut olay ve olgular üzerinde uygulamaya dönük yöntemlere zemin hazırlamışlardır. Özellikle söz konusu ekollerin dönem içerisindeki örnek temsilcileri; İstanbul sosyoloji ekolünde, Karl Marx’ın Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) kavramı ile tarihsel özelliklere ve toplumsal yapı farklılıkları üzerinde duran Baykan Sezer, ATÜT kavramını Türkiye’ye en iyi şekilde uyarlayan sosyolog olmuştur. Ankara sosyoloji ekolünde ise yapısal işlevsel ve davranışçı yaklaşımıyla dönemin ön plana çıkan sosyoloğu, Mübeccel Kıray olmuştur. Kıray, özellikle çalışmalarında toplumsal yapı ve değişme konularını ele almıştır. Toplumsal yapı ve değişim konuları üzerine “ *tampon mekanizmalar*” kavramı sayesinde toplumsal yapının farklı yönlerini birbiri ile ilişkilendirmiş ve bütünün parçası olmayan tarafların yok olacağı anlayışını savunmuştur (Alan,2015: 49-50).

1970 yılından sonra Türkiye’de sosyoloji alanında ve dahi İstanbul Üniversitesi Sosyoloji kürsüsünde önemli değişimler yaşanmıştır. Dönemin kürsü başkanı olan Kösemihal’in 1972 yılında vefat etmesiyle Cahit Tanyol başkanlık yapmıştır. Yine aynı yıl içerisinde Baykan Sezer, Asistan Dr. olarak bölümde çalışmaya başlamıştır. Tanyol’un emekliliğinden hemen sonra, Sosyoloji Bölümü’nün başına Baykan Sezer geçmiştir. Baykan Sezer, Türk sosyoloji tarihinde bir dönüm noktasını temsil eden isim olmuştur. “*Baykan Sezer, ATÜT kavramının yanında, çağdaşlaşma-az gelişmişlik,*

feodalizm gibi kavramları da detaylı bir şekilde tartışmıştır. Sezer'i Türk sosyolojisi açısından önemli kılan husus bu kavramları tartışmanın yanında yeni bir sosyoloji anlayışını dile getirmiş olmasıdır. Bu sosyoloji anlayışı "Türk sosyolojisi" diye nitelendirilmektedir: 'Doğulu olan Türk toplumunu Batı sosyolojisinden hareketle açıklamak olanağı yoktur. Türk toplumunu ve gerçeğini araştırmak için yeni bir sosyolojiye, yani Türk sosyolojisine gereksinim vardır' ifadeleri Sezer'in sosyoloji anlayışını özetlemektedir." (Alan,2015: 55).

1980'li yıllarda, sosyolojinin şekillenmesinde 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin önemli bir etkisi olmuştur. 1980 askeri darbesi, sosyolojiyi yakından ilgilendiren gelişmelere imkân sağlamış ve bu gelişmenin yanı sıra sosyolojinin ilgi alanlarının değişimine neden olmuştur. *"1980'li yılların ilgi çeken konuları; laiklik, İslami yaşayış, örtünme, demokratikleşme, devlet-toplum ilişkisi, devlet-din ilişkisi, tüketim, boş zaman, demokrasi, özgürleşme, sivilleşme, çok kültürlülük, küreselleşme, yerelleşme gibi konular olmuştur"* (Özcan, 2010: 137–138). 1980'li yıllarda Türk sosyolojisi, söz konusu konuları incelerken, tamamen Amerikan sosyoloji geleneğinin etkisi altında kalmış ve Amerikan sosyolojisinden alınan teoriler ve varsayımlar uygulanarak, Türk toplum yapısı araştırılmaya başlanmıştır. Söz konusu elde edilen teoriler ve varsayımların Türk toplumu ile örtüşmemesi durumu, Türk toplumunun *"geri kalmışlığı"* olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Kaçmazoğlu'na göre, Türk sosyolojisine kesilen *"geri kalmışlık"* faturasının en büyük müsebbibi; *"kendi toplumları için geçerli olabilecek teoriler üreterek bu teorileri kanıtlamak yerine; merkez kabul ettikleri Batılı sosyologların anketörlüğünü yapan sosyologlardan kaynaklanmaktadır"*. Dönemin bir diğer sorunu da sosyoloji ile evrensele ulaşma çabasıdır. Hâlbuki hiçbir sosyolojik kuram evrensel olana ulaşamamıştır. *"Ta ki dünya tek bir ülke haline gelmiş ve sınıflar arası çekişmeler, çıkar ilişkiler ortadan kalkmış olsun."* (Kaçmazoğlu,2013:254).

1990'lı yılların başında Türkiye'deki sosyoloji tarihine yönelik teorik çalışmalar yoğunluk kazanmıştır. *"Bu yönde çalışmalar yapan isimler arasında, Doğan Ergun, Korkut Tuna, Ümit Meriç, Hasan Ünal Nalbantoğlu, Kadir Cangızbay, Beylül Dikeçligil, H. Bayram Kaçmazoğlu, Mehmet Karakaş, Nevin Güngör Ergun, İsmail Coşkun, Ertan Eğribel, Elif Kuş, Hüsamettin Arslan, Himmet Hüler, Yasin Aktay ve Nilgün Çelebi yer almaktadır"* (Alan,2015: 59).

1996 yılında İstanbul Üniversitesi Bölüm başkanlığına atanan Korkut Tuna, 2001 yılında sosyoloji bölüm başkanlığına tayin edilmiştir. Tuna, İÜEF Sosyoloji Bölüm Başkanlığı görevi 2011 yılında emekliliği ile son bulmuştur (Coşkun, 2011: 27). Tuna, Sezer'den sonra İstanbul sosyoloji ekolüne eleştirel anlayış kazandıran bir temsilci olmuştur. Sezer'in özellikle toplumsal olaylara Doğu-Batı çatışması ekseninde yaklaşması ve Batılı aklın kalıplarını sorgulayan sosyolojik anlayışı Korkut Tuna'da benimsemiş ve geliştirmiştir.

Kısaca sonuçlandıracak, “ *Ziya Gökalp tarafından kurulan ve Hilmi Ziya Ülken ile ikinci kuruluşunu yaşayan kürsü, Baykan Sezer ile yeni bir anlayışa kavuşmuş ve bu anlayışı Korkut Tuna da sürdürmüştür.*”. Böylece, 1914 yılında kurulan ve bugüne kadar büyük bir tarihi birikim ve tecrübelerle dolu bir gelenek (İstanbul sosyoloji ekolü) oluşturulmuştur.

3.2. İstanbul Sosyoloji Ekolünde “Yerli Sosyoloji” Arayışları: Baykan Sezer Korkut Tuna

Ziya Gökalp'in 1900'lü yılların başında, İstanbul Üniversitesinde sosyoloji kürsüsünü kurmasıyla beraber sosyoloji akademik bir kimlik kazanmış ve İstanbul sosyoloji ekolünün temelleri atılmıştır. Ekolün temellerinin atıldığı dönem; Osmanlı İmparatorluğu çökmüş, ülkenin kurtuluşu ise ancak Batılaşma ile mümkün olabileceği düşünülmektedir. Gökalp, bu dönemde aktif rol almış, bir yandan milli sosyoloji inşası ile topluma kimlik kazandırılması gayreti içerisine girmiş diğer yandan da sosyoloji vasıtasıyla Batılaşmayı sistematize etmeye çalışmaktadır. Bu sosyolojik anlayış ve çabalar, Türk sosyolojisinin ve İstanbul sosyoloji ekolünün başlangıçta Batı eksenli karakteristik özelliğini inşa etmiştir (Çağan,2017: 71). Ziya Gökalp'ten sonra İstanbul Üniversitesinde Sosyoloji disiplini üzerine aktif rol alan diğer sosyologlar (Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nurettin Şazi Kösemihal dönemleri), Ziya Gökalp'in attığı temellerden hareketle gelenekselleşen sosyoloji anlayışını (Fransız kaynaklı ve felsefe ağırlıklı) devam ettirmişlerdir. Buradan hareketle ekolün temellerinin atıldığı dönemde, toplumun sorunlarının ve çıkarlarının sosyolojik boyutlarıyla pek ilgilenilmemiştir. Diğer bir ifade ile “*yerli ve kendine özgü*” bir bakış açısının olmadığı yönündedir. Batı ve Batılaşma hususunda, İstanbul sosyoloji ekolünü değerlendiren Kaçmazoğlu meseleyi şu şekilde ifade etmektedir: “ *Batı ile evrensellik özdeşdir. Dünyada geçerli olan tek medeniyet, Batı medeniyetidir ve bizimde en kısa*

zamanda bu medeniyete katılmamız gereklidir. O nedenle de ekol, Batı medeniyetinin kaynağı saydığı Fransız devrimi ile hümanizma konularının tarihi kökenlerini vererek, bizim de bu kaynakları iyi değerlendirmemiz gerektiği imasında bulunmak istemektedir. Fransız devrimini evrimci bir gelişmenin ürünü sayan ekol, buradan hareketle bizdeki Batılılaşmanın da evrimci bir yol izlemesi gerektiğini dile getirmiştir.” (Kaçmazoğlu, 2013: 53). Bu anlamda ekol, Batı medeniyetini tek medeniyet olarak kabul etmiş ve gelişmenin tek yolunu Batılılaşmada bulunmuştur. Ekolün aktif temsilciliğini üstlenmiş olan Ülken’in (Ülken,1946): “*Garplılaşmak demek kapalı medeniyetten açık medeniyete geçmek demektir. Biz garplyız ve garplı olacağız demek rasyonel ve üniversal dünya medeniyetine katıldık ve katılacağız demektir.*”. Ekolün temellerinin atıldığı dönemde Batılı olmanın ne denli önemsendiğini açıkça göstermektedir. Türk sosyolojisinde katma değer sağlamış olan İstanbul sosyoloji ekolünün temellerinin atıldığı ve gelişim göstermiş olduğu tarihler arası (1933-1970’li yıllar arası) ana varyasyonlarının genellikle Batı sosyolojisi çizgisinde temellendirilmiş olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Ancak İstanbul sosyoloji ekolünün içerisinde aktarmacı ve uyarlamacı gelenek anlayışı, özellikle 1980’li yıllarda Baykan Sezer’in Batı sosyolojisine yönelttiği eleştiriler ile kırılma yaşamıştır. Ekolün temsilcileri bakımından, Sezer’in Batı sosyolojisini eleştirmiş olması ve yerli bir sosyoloji anlayışının mümkün olup olmayacağı üzerine çalışmalar yapması, Sezer’e; “*yerli sosyoloji arayışları*” çerçevesinde büyük bir önem bahsetmektedir. Ayrıca Sezer’in tarihsel sosyoloji yapma tarzı O’nu İstanbul sosyoloji ekolünün en önemli temsilcisi yapmaktadır. Aynı dönem içerisinde İÜEF’de Sosyoloji bölümünde göreve başlayan Korkut Tuna’da Batılı bilgi şeklini irdelemiş ve Batıya eleştiri getirerek kendine has çalışmalarıyla ekolün içerisinde yerli sosyoloji arayışlarına temel atmış olması sebebiyle ekolün son halkasını oluşturan isim olmuştur. Kısacası ekole yeni anlayış kazandıran Baykan Sezer ve Korkut Tuna tek tip Avrupamerkezci anlayışı ve tavrı eleştirmiş, evrensel olanın yalnızca insanlığa hizmet eden bir özelliğe sahip olduğunun vurgusunu yaparak İstanbul sosyoloji ekolünün içerisinde bambaşka farklılıklara imza atmışlardır. Buradan hareketle; tezin çerçevesini, İstanbul sosyolojisi ekolü bağlamında; ülkemizde “yerli sosyoloji” arayışlarını daha iyi anlamak ve değerlendirmek için Baykan Sezer (1939-2002) ve Korkut Tuna (1944-) ile sınırlandırmanın daha doğru olacağı kanısına varılmaktadır.

3.2.1. Baykan Sezer ve İstanbul Sosyoloji Ekolündeki Yeri

Baykan Sezer'in, İstanbul sosyoloji ekolündeki yeri ele alınırken, sosyolojik yaklaşımlarına önemli ölçekte değinilecektir. Sezer'in İstanbul sosyoloji ekolüne yeni anlayışlar kazandırması ve bir gelenek olarak varlığını sürdürmesi açısından önemli bir etkiye sahiptir.

Bu bölümde, Baykan Sezer'in İstanbul sosyoloji ekolüne olan katkıları ve ekole kazandırdığı yeni bakış açısı etraflıca ele alınacaktır. Baykan Sezer'in Türk sosyoloji tarihindeki yeri ele alınırken ekseriyetle; sosyoloji anlayışı, yöntem arayışları, sosyolojik yaklaşımları ve bu yaklaşımların tarih, Doğu Batı Çatışması, yerli sosyoloji anlayışı ve arayışı bağlamında değerlendirilecektir.

3.2.1.1. Baykan Sezer'in Sosyolojik Yaklaşımları

Baykan Sezer'in sosyolojik yaklaşımlarıyla ve bu yaklaşımlar çerçevesinde temel sosyolojik konulardaki görüşleriyle, oldukça özgün fikirleri olan bir sosyoloğumuzdur. Türkiye'nin toplumsal sorunları bağlamında gerek sosyolojik çıkarımları gerek çözüm önerileri konusunda oldukça önemli ve isabetli görüşler ileri sürmüştür. Baykan Sezer'in temel yaklaşımlarını ele alırken ilk etapta sosyoloji ile ilgili yapılan tanımlamalara değinmiş olup Sezer'e göre sosyolojinin ne olduğu, neyi amaçladığı, nasıl bir yöntem anlayışla hareket etmesi gerektiği noktasında görüşlerine yer verilmiştir.

3.2.1.1.1. Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı

Baykan Sezer'e göre; sosyoloji bilimini anlamak için, öncelikle 19. Yüzyıla, Fransız devrimi ve Sanayi devriminin yaşandığı döneme gitmemiz gerekmektedir. Söz konusu radikal değişim ve dönüşümün yaşandığı bir dönemde, Batı'nın dünya egemenliğini ele geçirmiş olması ve bu egemenliği elinde tutabilmek için sosyoloji bilimine ihtiyaç duymuş olması; sosyolojinin yeni toplumsal düzen içerisinde meydana gelen sorunların çözümü için kurulmasına ve araç olarak kullanılmasına sebep olmuştur (Sezer, 2006: 35-40). Sezer, buradan hareketle sosyoloji biliminin doğuşunu, Batı/Batılılık kulvarında ele almış ve irdelemiştir. Yalnızca sosyolojiyi değil sosyoloji ile ilişkilendirilen antropoloji, etnoloji vb. bilim dallarını da Batının, Batı-dışı toplumlarla olan ilişkisi ve "egemen olma" anlayışı çizgisinde ele almıştır (Sezer, 2006: 54). Sezer'in, bu hususta sosyoloji ve sosyoloji ile ilişkili diğer bilim dallarını ontolojik bakımdan irdelemekteki

amacı bir anlamda “ *sosyoloji ile hesaplaşmaktır*” (Şan,2004:188). Sezer, sosyoloji bilimin tamamen Batı toplumlarının menfaati için kurulduğunu belirterek, Batı üstünlüğünün, Batı-dışı toplumlar tarafından kabul edilmesi için araç olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Sezer; Batı’nın sosyoloji bilimini kullanarak otaya atmış olduğu her bir kavram ve her bir yöntem ile Batı-dışı toplumlarına “*Avrupamerkezci, oryantalist, etnosentrik tavırla*” yaklaştığını ve bu koşullarda egemenliğini popülize ettiğini ifade etmektedir (Sezer, 2006:157). Oysa Sezer, her toplumun farklılık arz ettiğini, doğal olarak farklı çıkarlarının olduğunu ve bu çıkarlar bağlamında çözümlerinin, önerilerinin de farklılık arz edeceğini ileri sürmektedir. Sezer, buradan hareketle tek bir sosyolojiden bahsedilemeyeceğini söylemektedir. Nitekim sosyoloji bilimini tanımlarken; toplumların toplumsal sorunlarını açıklama ve çözmeye dayalı bir bilim dalı olarak tanımlamakta ve objektif bir bilim olmadığına vurgu yapmaktadır. Sosyolojiyi tanımlarken, objektif olmadığına vurgu yapan Sezer, toplumsal olay ve olguların incelenmesi sırasında sosyoloğun tarafsız kalamayacağına dayandırmaktadır. Buradan hareketle sosyolojinin; toplumsal gerçeklere eğilen farklı ve özel bir disiplin olduğu görüşüne sahip olduğunu belirtmektedir (Sezer,1985:9).

Sezer’e göre sosyoloji biliminin bir diğer önemli özelliği de sosyolojinin bir tarih ürünü olmasıdır. Sezer’e göre toplumsal olay ve olgular tarihin içinde meydana gelir. Bu olay ve olgulardan doğan ilişkiler sosyolojinin konusunu oluşturur. Sezer’e göre tarih ve sosyolojinin ortak yönleri ise toplum olaylarını bir bütün içinde ele almaktır: “*Sosyoloji, tarih içinde ortaya çıkan toplum sorunlarına en üst düzeyde ve bilinçli çözümler üretme çabasıdır. Dolayısıyla sosyoloji, tarihten çıkarılan derslerin uygulamaya dönük, siyasi biçimidir*” (Sezer,1993: 39). Sezer’in sosyoloji tanımından hareketle tarihsiz bir sosyoloji olamayacağını anlaşılmaktadır. Sezer bu ilişkinin sebebini şu şekilde ifade etmektedir: “*Sosyolojinin tarihe duyduğu ilgi, tarihle olan ilişkisine verdiği önem rasgele bir olay olmaktan uzaktır. Bu ilgi ve önem, doğrudan sosyolojinin amacı ve toplum içinde yüklendiği görev ile bağlantılıdır. Sosyoloji, toplum olaylarını açıklamak ve yine toplum sorunlarına bir çözüm önermek görevini yüklenmiş, saygınlığını bu nedenle kazanmıştır.*” (Sezer, 1991:1). Sezer’in kendine has yeni bir sosyoloji açılımı yapmıştır. Bu açılımda önceliği; toplumun tarihsel gelişimine, sorunların çıkarların temel alınması gerektiğine vermiştir. “*Türkiye’de sosyoloji yapmanın, Batı sosyolojisini nakletmekten öte bir anlam taşıması gerektiğini ısrarla vurgulayan Baykan Sezer, toplumun anlaşılması noktasında ve toplumsal sorunların çözümünde sağlıklı bir hedefe*

ulaşmak için toplumsal tarihin doğru okunması ve değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizer” (Parin, 2011, s. 51). Çünkü sosyolojinin Türkiye’de doğuşu sırasında, toplumsal ve siyasi sorunlar ve değişimler karşısında kimlik karmaşası yaşanmıştır. Bu dönemde sosyolojinin toplum için ilk işlevi yeni kimlik arayışı konusu olmuştur.

Ülkemizde yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm neticesinde yaşanan sorunlar, bizleri Batının hazır sunmuş olduğu sosyoloji anlayışının olduğu gibi benimsenmesine neden olmuştur. Böylesi bir durum ülkemizde uzun bir dönem etkili olmuştur. Sezer ise bu durum karşısında, Batı sosyolojisinin hazır bir şekilde benimsenmesi üzerine eleştirel yaklaşımlar sergilemiş, kendi sorunlarımızı kendi çıkarlarımızla çözmemiz gerektiğini ileri sürmüştür. Sadece kendimizi değil, dünyayı tanımlarken kendimize ait bir sosyoloji anlayışının geliştirilmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır.

3.2.1.1.2.Sosyolojide Yöntem Tartışmaları

19. yüzyılda Batı Avrupa’da, sosyoloji biliminin yöntem bakımından gelişimi konusunda; hem doğa ve dünya üstünde tahakküm kurması hem de kendi toplumları içinde daha önce karşılaşmadıkları ölçekte problemlerin çözümü konusunda vurgu yapılması gerektiği üzerinde düşünülmüştür (Sezer, 1993: 13). Bu bağlamdan hareketle Baykan Sezer’e göre; Batı sosyolojisinde ortaya konan yöntem, salt bilgi toplama yolu değildir. Çünkü bilgiyi elde edinmeden önce nasıl ve ne amaçla bilgiye erişeceğimizin önceden belirlenmesi durumu, yöntemle olan güveni boşa çıkarmaktadır. Elde edindiğimiz bilgiler ön yargılarımızdan bağımsız da değildir. Sezer’ e göre mutlak ve objektif bir sosyolojik bilimden bahsedilemez. Tüm bunlardan hareketle sosyolojide elde edilen bilgilerin niteliği ve sınırlılıkları sorgulanmalıdır. Ayrıca Sezer için; her toplumun farklılık arz ediyor olmasından hareketle, Batı sosyolojisinin ortaya koymuş olduğu yöntemin, Türk toplumu için geçerli olması gibi bir durumu söz konusu bile değildir (Sezer: 1985: 4-5).

Toplumsal olay ve olguların belirlenmesi ve araştırmacının nasıl tavır takınacağı konusu sosyoloji de yöntem anlayışına bağlıdır. Sezer bu noktada yöntem sorununu tamamen, içinde yer aldığımız ideolojimize bağlı olarak hareket etmiş olmaya bağlamaktadır ve olması gerekeni; *“gerçekler yöntemle uyarlandığında değil, yöntemler gerçeklere uygun olduğu takdirde sosyolojik anlamda doğruyu yakalayabiliriz”* sözü ile ifade etmektedir. Nitekim Sezer’e göre sosyolojide yöntem; mutlak doğrulara ulaşılmasıyla değil, gerçekler üzerinde etkiye sahip olmasıyla değerlendirilir (Sezer,1985: 29-30). Sezer,

sosyolojide nesnelliğin Doğa bilimlerinden farklılığına da dikkat çekmiştir. Sezer, buradan hareketle toplumsal farklılıklara ve toplumların olgularına bağlı kalınmak koşuluyla, pozitifliğin yakalanabileceğini ve bu şekilde evrensel bir bilim olabileceğini ifade etmiştir. Sezer, her fırsatta, Batı sosyolojisinin kendi kriterleriyle ortaya koymuş olduğu yöntem bilimle, kendi dışındaki toplumları da açıklayabileceği ve sorunlarını çözebileceği yaklaşımını tartışmalı bulmuş ve her fırsatta ifade etmeye çalışmıştır. Bu hususta her daim Batı sosyoloji karşısında alternatif “*yerli sosyoloji*” oluşturma çabası içeresine girmiştir. Sezer için temel önerme, sosyolojik yöntemlerin her zaman, her toplumun içinde bulunduğu koşulların ürünü olarak anlaşılması ve açıklanması gerektiğidir (Sezer,1985).

3.2.1.1.3. Tarih ve Sosyoloji İlişkisi Bağlamında “Feodalizm ve ATÜT” Değerlendirmesi

Sosyoloji biliminin doğuşu ve gelişiminde; farklı dönemlerde farklı sosyolojik düşünme tarzlarının ortaya çıkması, tarihsel süreç ve malzemelerin etkisi büyüktür. Tarihe ve tarihi koşullara dayanmayan bir sosyolojik gelişmeden bahsedilemez. Buradan hareketle Sezer’in : “*Sosyolojinin tarihe duyduğu ilgi, tarihle olan ilişkisine verdiği önem rasgele bir olay olmaktan uzaktır. Bu ilgi ve önem, doğrudan sosyolojinin amacı ve toplum içinde yüklendiği görev ile bağlantılıdır. Sosyoloji, toplum olaylarını açıklamak ve yine toplum sorunlarına bir çözüm önermek görevini yüklenmiş, saygınlığını bu nedenle kazanmıştır. Sosyoloji, bu temel iki amaca bağlı olarak iki açıdan tarihle ilgilenmek durumunda ve zorundadır*” ifadesi dikkat çekicidir (Sezer, 1991:1). Bu ifadesinden de anlaşıldığı üzere Sezer’e göre tarihsiz bir sosyoloji ya da sosyolojisiz bir tarihten söz edilemez. Nitekim Sezer, sosyoloji tanımında da sosyolojinin tarih ile bağına şu şekilde tarif etmiştir: “*sosyoloji, tarih içinde ortaya çıkan toplum sorunlarına en üst düzeyde ve bilinçli çözümler üretme çabasıdır*” (Sezer,1993: 39). Sezer’e göre insanoğlu tarihsel süreçten bağımsız değerlendirilemez. Çünkü sosyoloji ve tarih biliminin ele almış olduğu konuyu toplum olayları ve ilişkileri oluşturmaktadır. Her iki bilimde yöntem bakımından toplumu bir bütün olarak ele almakta ve değerlendirmektedir. Sezer (1993: 89), bu hususta bir tarihçinin de bir sosyolog gibi çalışma şeklinin olduğunu ve düşünsel boyutlarının benzerliklerini şu şekilde ifade etmektedir: “*tarihçi de, sosyolog gibi, doğrudan malzemesi üzerinde*

çalışarak sonuç alamamaktadır. Belli bir sonuç elde edebilmesi için malzeme ile ilgili kendi eleştirisini geliştirmek zorundadır. Tarihçi de, konu üzerinde çalışmanın kendisine kazandırdığı deneylere dayanarak toplum olaylarını bir bütün olarak kavramaya izin verecek açıklamalara ulaşmak çabasıdadır. Bu açıklamalarını bir yerde elde edeceği yeni bilgiler ve üzerinde çalışacağı yeni malzemeler önünde sinayabileceği gibi üzerinde çalıştığı malzemeyi de açıklamalarının ışığı altında bir eleştiriden geçirebilmek olanağını bulacaktır. Amaçlanan toplum olaylarını ya da tarihi açıklamaktır”.

Tarih ve sosyoloji biliminin ilişkileri bağlamında açıklama getiren Baykan Sezer, Türk toplumunun sorunlarına değinirken öncelikle Türk toplumunun tarihine değinmiş ve tarihsel gerçeklerle sorunlara çözüm önerisi getirmeye gayret göstermiştir. Türk toplum sorunlarını ele alan Sezer, öncelikle Osmanlı İmparatorluğundan başlamış, Türk toplumunun tarihsel gerçeklerini ele almıştır. Buradan hareketle, Osmanlıyı feodalizm ve ATÜT kavramlarıyla değerlendirmiş ve kendine has görüşlerini ortaya koymuştur.

İstanbul sosyoloji ekolünde; Sezer’in Türk toplumunu tarihsel bağlamda ele alıp kendi argümanlarıyla değerlendirmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda feodalizm ve ATÜT kavramları üzerine değerlendirmelerini ele alacağız.

Sezer; Türk toplumunun, Batı toplumlarında ortaya çıkan kapitalist üretim tarzı ile şekillendirildiğini ve her toplumsal olayın temellerinin, Batı toplumlarının ürettiği kavramlarla açıklanmaya başlanıldığını ifade etmiş ve bunun bir zorunluluk gibi algılandığını belirtmiştir. Sezer için bu algılanan durumun göstergesi ise Osmanlı İmparatorluğunun “feodal” olarak değerlendirilmesi olmuştur. Sezer, bu etnosantrik kavramlarla sorunlara açıklama getirmekten kurtulmak ve “feodalizmin” ne olduğu, Batıda hangi koşullarda ortaya çıktığı sorunsalına açıklama getirmek istemiştir. Bu doğrultuda Sezer, feodalizmi “ *tarihin ve tarihte belli olayların ürünü*” olarak değerlendirmiştir (Sezer, 1988: 48). Burada Sezer, Batı toplumlarında belli koşulun ürünü olarak çıkan feodalizmi, tüm toplumlara uygulayan anlayışın temelinde kapitalizm olduğunu ileri sürmekte ve bu anlayışı eleştirmektedir. Aynı zamanda Sezer, Osmanlı toplum yapısını ele almış ve feodal sistemle açıklanamayacağını dile getirmiştir. Sezer bu bağlamdan hareketle; “*Osmanlı İmparatorluğu, düzen açısından, feodal olsaydı döneminin en güçlü devleti olması durumunda kapitalizme geç kalmazdı ya da feodal düzenin olması için kölelik sisteminin de olması gerekirdi*” gibi bir takım sorular sorarak bu durumun Osmanlı ile hiçbir ilgisinin olmadığını, feodal sistemin

sadece belirli bir tarihsel olgu olduğunu ve yalnızca belirli bir bölge koşulunun ürünü olduğunu savunmuştur (Sezer, 1988: 52). Sezer burada hem bir toplumun tarihsel gerçeği ile tüm toplumları açıklamaktaki imkânsızlığın hem de bir toplumu anlamada kendi tarihsel gelişimini ele almanın önemine değinmiştir. Bazı tarihi gelişmelerin yalnızca o toplumu analiz ederken ele alınması gerektiğine vurgu yapan Sezer, ATÜT kavramı üzerinden değerlendirme yapmış ve bu değerlendirmelerini “*Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*” adlı çalışmasında ortaya koymaktadır. Baykan Sezer’den çok önceleri bu kavramı kullanan ve geliştiren Karl Marx olmuştur. Marx ATÜT modelini kullanırken, Doğu toplumlarının Batıdan ayıran özelliklerini ortaya oymak maksadıyla; özel mülkiyetin olmadığı ve sulama ve üretimin büyük çoğunluğuna sahip olan merkezi sistem/ devlet olarak tanımlamaktadır. Marx için bu model, bize bu devletlerin ve yahut medeniyetlerin(eski Çin, Mezopotamya, Mısır, Hindistan gibi medeniyetler) özelliklerini ve genel bilgilerini vermektedir. Bu bağlamda ATÜT modelini ele almak söz konusu toplumların geçmişi hakkında neyin önemli olduğu bilgisini elde etmek için önem taşır (Sezer, 1988: 56). Ancak Sezer (1979), “*Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*” adlı çalışmasında Asya toplumlarının tarihini ele alır ve ATÜT modelinin tüm Asya toplumları için geçerli olmadığına önemle vurgu yapmaktadır (Sezer, 1979: 23). Sezer bu çalışmasında Asya bölgesini, fiziksel ve iklimsel koşulları bakımından ikiye ayırmıştır. Birincisi; bozkır ya da çöllerden oluşan kısım olarak ayırmış göçebe tarzı yaşam şekillerine olanak sağlayan bir bölge olarak tanımlarken, ikincisini: su boyu ovaları, verimli tarım alanları olarak tanımlayıp, yerleşik hayat tarzına müsait bölgeler olarak tarif ve tasnif etmiştir. Buradan hareketle Sezer, ATÜT modeli ile bozkır alanlarında ki göçebe hayatı yaşayan toplumların anlaşılmasının imkânsız olduğunun altını çizerek; su boyu ovalarında yerleşik hayata geçmiş olan toplumları anlayabileceğimizi söylemiştir (Sezer, 1979: 5-28). Kısacası ATÜT modeli belli bir toplumun tarihsel gerçeği manasına gelmemektedir. ATÜT modeli ile elde edilen bilgi, Doğu toplumlarının geneli hakkında bize bilgi veremediği gibi genel olarak Doğu toplumlarının sorunlarına çözüm üretme imkânı da sunmamaktadır.

Sonuç olarak Sezer, ATÜT modelinin izahı ile belli bir toplumun ve koşulun ürünü ile tüm toplumların izah edilemeyeceğini ileri sürmektedir. Buradan hareketle Sezer, Türk toplumunu değerlendirirken kendi tarihsel gerçeklerinden ve kendi dönemsel koşullarından hareket ederek, değerlendirmelerin yapılması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Türk toplumunun ATÜT modeli ile ya da feodal düzen sistemi ile açıklanıyor olmasının doğru olmadığını eleştirel bir tavırla ortaya koymaktadır.

3.2.1.1.4. Batı Egemenliği Bağlamında Doğu-Batı Çatışması

Doğu- Batı ayrımı insanlık tarihi kadar eski ve gerçektir. Söz konusu ayrım tarih öncesi dönemlerden, insanların topluluk halinde yaşamaya başlamalarından, bu yana devam etmektedir. Bu ayrım her bir topluluğun kendi varlıklarını koruma ve devam ettirme isteğiyle gelişmiş ve medeniyetler inşa edilmiştir (Sezer,2005: 54). Tarihte topluluklar arasındaki ilk ayrım Doğu toplumlarında tarım faaliyetlerinin başlaması üzerine yerleşik hayata geçilmesiyle gerçekleşmiştir. Doğu toplumlarında, tarımla ilgilenen toplulukların, yerleşik hayata geçmesi ve zenginlik elde edilmesi toplumlar arası farklılık yaratmış ve ilişkilere yön vermiştir (Sezer, 1990: 8). Bu bağlamda Doğu ve Batı arasındaki ilişkiler farklı bir boyutta seyretmiştir. Doğu toplumları, Batı toplumlarından hem tarihsel bakımdan hem sosyal bakımdan farklılık arz ettiği gibi dünü ve bugünü açısından da aynı değildir. Kızılçelik bir çalışmasında bu farklılıklara şu şekilde örnek vermiştir: “ *Doğulu toplumlar, sınıfsal yapıların gelişmediği ‘devlet merkezli’ toplumlardır. Batılı toplumlar ise ‘sınıflı toplumlar’dır. Doğu toplumlarının temelini devlet, adalete dayanır. Batı toplumlarında devlet sınıfların temsilcisi ve savunma aracıdır. Doğu toplumlarında devletin görevi toplumu ihya etmek... Batı toplumlarında devlet insanlara bir şey vermez, onlardan bir şey alır*” (Kızılçelik,2012: 156).

Sezer, ilk olarak Doğu-Batı farklılıklarını coğrafik konumla değerlendirmiştir. Sezer’e göre Doğu ve Batı toplumlarının farklı oluşlarının temelinde Asya ve Avrupa topraklarının farklılığı yatmaktadır. Avrupa’da topraklar eşdeğer verimliliğe sahip olması sebebiyle yerleşik hayata geçen toplulukların, topraktan verim alamadığı vakit daha verimli topraklara geçişleri mümkün olmuştur. Ancak Asya’da verimli topraklar ve verimsiz topraklar arası mesafenin bölge olarak uzak olması, yer değişimini engellemiştir (Sezer, 1990: 110). Söz konusu bu gibi farklılıklar, insanlığa farklı gelişim seyri kazandırmış, Doğu-Batı ilişkisi ve çatışması durumunu ortaya çıkarmıştır. Tarım hem Asya’daki toplumlar için hem de Avrupa için son derece değerli olmuştur. Bu sebeple iki uygarlık için de birbirleri ile olan ilişki ve çatışmaları önem kazanmıştır (Sezer, 1988:161). Sezer, bu farklılıklardan doğan ilişki ve çatışma konusunun; coğrafi farklılıklarla birlikte savaş ve ticaret ilişkileriyle de bağlantılı olduğunu dile getirir.

Sezer (1968), “ *Doğu-Batı Çatışmasında Yunanlılığın Yeri*” adlı tezinde, Doğu-Batı çatışmasının ilk örneği olarak, Truva savaşlarını ele almaktadır. Batı uygarlığının inşasında Yunanlılığın önemine vurgu yapan Sezer, devamında Roma İmparatorluğunu ve Bizans’ı Doğu üzerinde tahakküm kuran, Batı uygarlığının temsilcileri olarak görmektedir. Batının ihtişamı ve gücü her daim Doğu üzerinde tahakkümünü arttırmasına sebep olmuştur. Sezer’ e göre Türklerin tarihte İstanbul’u ele geçirmekle beraber ticaret yollarını da ele geçirmesi, Batı’nın ticari üstünlüğünü kaybetmesine sebep olmuştur. Bu durum Batı’yı yeni keşiflere ve yeni ticaret yolları keşfetmeye teşvik etmiştir. Batı’nın, Osmanlı İmparatorluğu denetiminden uzak ticaret yolları keşfetmesi ve sömürgeci anlayışla hareket etmesi, Doğu karşısında yeniden üstünlük kazanmasını gerçekleştirmiştir. Buradan hareketle izlenen siyasi ve ahlaki yollarda ki farklılıkları yine iki uygarlık arasındaki farklılıkları, çatışmalar bazında açıklanmasına yol açmıştır (Sezer, 1981:139). Sezer için Osmanlı; Doğu-Batı ilişkilerinde Doğu bloğunu temsil etmiştir. Bu bağlamda Sezer, Doğu-Batı çatışmasını ele alırken Osmanlı İmparatorluğuna ayrı bir önem vermiştir. Sezer Osmanlının önemini şu şekilde ifade etmektedir: “ *Dünya siyaseti tarihe yön veren gelişmelerde, tarihte temel ilişki niteliği kazanan Doğu batı Çatışmasında etkili bir rol oynamaktan ve bu çatışmayı yönlendirmekten geçmektedir. Osmanlı devleti bu çatışma içinde rol oynamaya ve çatışmayı yönlendirmeye başladığı zaman tarih sahnesine bir imparatorluk olarak çıkmıştır*” (Sezer,2012: 193). Sezer Doğu-Batı çatışma teorisi ile Osmanlılığa vurgu yapmış, Türk toplumunun aidiyetinin korunması bakımından önemli olduğunu savunmuştur. Sezer, Türk toplumunun kimlik tanımında Osmanlılığın önemini; Doğu-Batı çatışması içerisinde; Osmanlının bir zamanlar dünya egemenliğini elde etmesi ile temellendirmiştir. Doğu-Batı çatışması sadece Türk toplumu için değil aynı zamanda Doğu toplumlarının ve Batı toplumlarının kimlik tanımında da kullanmıştır. Sezer, Doğu-Batı çatışma teorisi ekseninde; insanlık tarihinin gelişimini ve ilişkilerini ele almış ve özellikle Türk toplumunun dünya üzerindeki yerini, önemini bu teori bağlamında değerlendirmiştir. Sezer, Doğu-Batı çatışma teorisi ile ortaya koymuş olduğu özgün açılımlar sayesinde, İstanbul sosyoloji ekolünün yerli sosyoloğu olarak anılmaktadır. Sezer; Doğu-Batı ilişkilerinde, tarihsel ve toplumsal karşıtlıkları ele almayan sosyolojik yaklaşımlara karşı çıkmış, Batı değerlerinin ve sorgulanmadan kabul edilen kuramlarının toplumu anlama ve açıklamadaki yetersizliklerini gözler önüne sermiştir. Toplumun tarihini, ilişkilerini, sorunlarını kendi koşulları bağlamında

ele almış ve Batılı kuramları sorgulamış bir yerli sosyolog olan Sezer, İstanbul sosyoloji ekolü temsilcileri arasında ve Türk sosyoloji tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir.

3.2.1.1.5. Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi

Baykan Sezer'in tüm çalışmalarında, sosyoloji kavramı kullanmak yerine Türk sosyolojisi kavramını kullanıyor olması, Batı sosyolojisinin öğretilerinin Türk toplumunun sorunlarına çözüm üretmediğini, sorunlarımıza getirdiği açıklamaların yetersizliğine yaptığı vurgu olarak değerlendirilmektedir (Şan,2004: 184).Nitekim Sezer, Türk sosyolojisi hakkında görüşlerini belirtirken, Türk toplumunun tarihsel gerçeklerinin ve çıkarlarının önemine vurgu yapmış; Batı öğretileri ile sınırlandırılmış bir sosyoloji kavramını kullanmak yerine “Türk sosyolojisi” kavramını kullanmıştır: *“Biz kimliğimizi ve tarih içindeki yerimizi Batı ile boğuşmalarımız sırasında kazandık. Kiminle boğuştuğumuzu, niçin boğuştuğumuzu bilmeden kendimizi tanımlamamız, sorunlarımızı anlamamız olanağı yoktur. Biz bir yerde bunun için Batı'yı da açıklamak bize düşüyor diyoruz, ayrıca hemen belirtelim, bizi doğru açıklamayan Batı sosyolojisi gerçekte hiçbir şeyi bu arada Batı'nın kendisini de açıklamaktan uzaktır.”* (Sezer, 1992: 14). Sezer için Türk sosyolojisi için ancak Türk toplumunun gerçeklerini kendi koşulları içerisinde ele almak gerekmektedir. Çünkü Batı, sosyolojisini oluştururken yalnızca kendi çıkarlarını göz önünde bulundurarak temellendirmiştir. Buradan hareketle Batı, Doğu toplumlarını değerlendirirken, Doğunun değerlerini yok sayarak, Avrupamerkezci, oryantalist tavır takınmaktan öteye geçememiştir. Bu tavır karşısında Sezer, söz konusu farklılıkların açıklanacağı bir yerli sosyolojiye ihtiyaç duyulduğunu savunmuştur (Sezer, 1985:152). Bu ihtiyaç doğrultusunda Sezer ilk olarak tarihi iyi bilmek gerektiğine vurgu yapmıştır. Sezer'e göre toplumsal sorunları belirleyip, çıkarlarımız doğrultusunda hareket edebilmenin temelinde sosyoloji ile tarih ilişkisinin önemi yatmaktadır. Söz konusu önem, sosyolojinin toplumsal olayları ele alması ve açıklama getirmesi özelliğine sahip olmasından doğmaktadır. Sezer için Türk sosyolojisi, Batı tarihi ve ilişkileri ile tek taraflı oluşturulmuş sosyoloji anlayışı ile yetinmeyip; kendi tarihi tecrübelerinden faydalananarak, kendi sorunlarını ele alan ve kendi toplumsal özellikleriyle örtüşen çözmeler üretmelidir. Ancak Sezer, kendi gerçeklerimizi ele almanın önemine vurgu yaparken, yerli sosyolojinin sınırlarını yalnızca kendimizle sınırlandırmak ve ya kendimiz dışında her şeye yüz çevirmek manasında açıklama getirmemektedir. Sezer bu hususu şu şekilde ifade etmektedir:

“Batı sosyolojisiyle belli bir işbölümüne girip Batı toplumlarını, endüstri toplumlarını incelemeyi Batı sosyolojisine bırakıp kendimizi de Türk toplumu uzmanı saymak peşinde değiliz. Konunun uzmanı olarak Türk toplumu ile ilgili dünya sosyolojisi karşısında turist rehberliği benzeri bir görev üstlenmek amacımız bulunmamaktadır. Bu tür benzeri bir uzmanlık ayırımını Batı da önermekte, kendi dışı toplumlarda ayrı insanlar olduğunu, ayrı yasaların geçerli olduğunu savunmaktadır. Bu toplumların incelenmesi de sosyolojinin konusu dışına itilmiş, söz konusu toplumlar için sosyal antropoloji bilimi icat edilmiştir. Bugün Türkiye’de de sosyal antropoloji yapmaya koşulan insanlarımız bulunmaktadır. O açıdan bize pek iş düşmemektedir. Bize söz düşmez ya, yine de belirtelim. Bizim hiçbir biçimde Anadolu köyünde çeşmenin toplumsal işlevleri konusunda ders ya da konferans verme tekelini alacağız diye dünya tarihi konusunda söz söylemek, Batı ile ilgili yargıda bulunmak hakkımızdan vazgeçmek isteğimiz bulunmamaktadır” (Sezer,1992: 14). Sezer, yerli sosyoloji arayışında dünya ile ilişkisini kesmiş bir sosyoloji anlayışı benimsememiştir. Bilakis yerli sosyoloji konusuna önem vermiş, Batı ile farklılıklarımızı ortaya koymak ve Batı öğretilerinin toplumsal sorunlarımızı çözmede tek başına yeterli olmadığına vurgu yapmıştır.

Bu konu üzerine Sezer, yerli sosyoloji arayışında üç yaklaşım üzerinde durulabileceğini ifade etmektedir. Bu yaklaşımlardan ilki, Batı öğretilerini evrensel kabul edip, Türk toplumunun gerçeklerine yüz çevirmek, ikincisi; Batı kuramlarını evrensel kabul edip bu kuramlarla Türk toplumunu ele almak ve değerlendirmek, üçüncüsü ise Türk toplumunun sorunlarını yine kuramlarla çözebileceği görüşünü ifade etmektedir. Ancak Sezer, bu konuda Türk sosyolojisinin, kendi sorunlarını her zaman kendi gelenek ve yöntem anlayışı ile kendi bütünlüğü içerisinde çözmekle gerçekleştirileceğini savunmuştur (Sezer, 1979: 13). Türk sosyolojisi ile farklılıklarımızı ortaya koyan Sezer: *“Türk halkına yeryüzünde kendine düşen onurlu yeri kazanmasına destek ve yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Yoksa Türk sosyolojisi adı altında taşra sosyolojisi olarak ifade edilebilecek bir perspektifi kendisine benimseyen, sınırlı konularla yetinen ve böylece Türk halkının toplumlar arası düzeyde sınırlılığını daha baştan benimsemiş bir tutum anlaşılmamaktadır”* (Şan,2004: 198).

3.2.2. Korkut Tuna ve İstanbul Sosyoloji Ekolündeki Yeri

Korkut Tuna'nın İstanbul sosyoloji ekolündeki yeri ele alınırken, Tuna'nın sosyolojik yaklaşımlarına önemli ölçekte değinilecektir. Tuna, İstanbul ekolünün bir gelenek olarak varlığını sürdürmesinde ve yeni anlayışlar kazanmasında önemli bir etkiye sahiptir.

Bu bölümde, Tuna'nın bu ekole katkıları ve ekole kazandırdığı yeni bakış açıları etraflıca ele alınacaktır. Tuna'nın Türk sosyoloji tarihindeki yeri ele alınırken ekseriyetle; sosyoloji anlayışı, sosyolojik yaklaşımları ve bu yaklaşımların tarih, Doğu-Batı çatışması, küreselleşme ve yerelleşme bağlamında sunduğu sosyoloji anlayışı ve arayışı değerlendirilecektir.

3.2.2.1. Korkut Tuna'nın Sosyolojik Yaklaşımları

Korkut Tuna, akademik çalışmalarıyla İstanbul sosyoloji ekolünün önemli temsilcilerinden biri olmuştur. *“1989 yılından itibaren, dergiye Baykan Sezer ile birlikte önemli katkılarda bulunmuş ve 2003 yılında, dergi olarak yayın hayatını sürdürmesini sağlayan isim olarak da dikkat çekmiştir.”* (Alan,2015:187). Korkut Tuna'nın Baykan Sezer ile başlayan akademik mesaisi, Sezer'den sonra sosyoloji bölüm başkanlığı görevini üstlenmekle devam etmiştir. Korkut Tuna, her ne kadar lisans öğrenimini felsefe alanında görmüş olsa da akademik hayatında sosyoloji bilimini benimsemiş ve tüm çalışmalarını bu alanda yapmıştır.

Korkut Tuna, İstanbul sosyoloji ekolünde yeni dönem oluşturan Baykan Sezer'den sonra en önemli isim olmuştur. *“Sezer'in Doğu-Batı çatışması teorisi ile ekole kazandırdığı yeni bakış, Tuna'nın çalışmalarına da önemli ölçüde yansımış ve bu durum, ekolün süreklilik kazanmasını sağlamıştır. Kısaca, Ziya Gökalp ile başlayan ve yaklaşık yüz yıllık bir birikime sahip olan İstanbul sosyoloji geleneğinin tarihsel sosyoloji yapma tarzını, Baykan Sezer ile yakın mesai arkadaşlığı yapan Korkut Tuna'nın çalışmalarında da görmek mümkündür”* (Alan, 2015: 83). Korkut Tuna, Sezer'in devamı olma niteliğini sürdürmüş olmakla beraber aynı zamanda ekole yeni katkılar da sağlamıştır. Tuna, Sezer'in tarihsel sosyoloji anlayışından etkilenmekle beraber, kendine has bir düşünüş tarzıyla yerli sosyoloji anlayışı üzerine çalışmalar ortaya koymuş ve Batı aklını sorgulayarak Batılı düşünce kalıplarına eleştirel yaklaşmıştır. Tuna, yerli sosyoloji konusu üzerine düşünüş şekli ve yaklaşımlarını, akademik hayatı boyunca ortaya koymuş olduğu çalışmalarında yer vermiştir. Tuna'nın

eserlerinden başlıcası; “Yurt Dışına İşçi Gönderme Olayının Sosyolojik Eleştirisi”, “Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Bir Deneme”, “Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine”, “Yeniden Sosyoloji” sayılabilir. Bunların yanı sıra sayısız makale ve diğer yayınları da mevcuttur. Tuna’nın her eseri bizler için büyük önem arz etmektedir. Ancak çalışmamızın sınırlılıkları dahilinde yerli sosyoloji anlayışını ortaya koymaya çalışayız. Korkut Tuna’nın yerli sosyoloji arayışı içerisinde Batı teorilerine yöneltmiş olduğu eleştirilere değinmenin, yerli sosyoloji arayışında ve yerli sosyolojinin geleceği üzerine yapılacak çalışmalarda önem arz etmektedir. Tuna tüm çalışmaları ile İstanbul sosyoloji geleneğinde, şahsına münhasır yerini inşa etmiştir.

3.2.2.1.1. Korkut Tuna’nın Sosyoloji Anlayışı

Sosyoloji tarihimizde Korkut Tuna, İstanbul sosyoloji ekolünün kurucu isimlerinden sonra gelen kuşakların üçüncü halkasında yer almaktadır. Tuna üçüncü halkanın temsilcilerinden olan Baykan Sezer ile çalışma mesaisi içerisinde olmuştur. Bu durum Korkut Tuna’nın sosyoloji anlayışının; İstanbul sosyoloji ekolü ve Baykan Sezer’in sosyoloji anlayışı ile hem aynı hem farklı yönleri ile izah edilebilir nitelikte olduğunun göstermektedir. Tuna, hem İstanbul sosyoloji ekolü temsilcileri gibi makro ölçekli bir sosyoloji anlayışına hâkim olup kullanırken hem de uygulamaya dönük mikro ölçekte sosyoloji anlayışına sahip olduğu görülmektedir. Tuna, akademik hayatı boyunca sosyoloji anlayışı olarak her iki sosyolojiyi de bir arada kullanmıştır (Aysoy, 2013: 108).

Korkut Tuna için sosyolojinin her daim yaşadığımız toplum ve toplumsal koşullarla yakından ilişkisi vardır. Bu bağlamda sosyoloji ile ilgilenenlerin, bir toplum ve toplumsal olaylar hakkında söz konusu toplumun, tarihsel gelişimlerini ele almadan bilgi sahibi olunamaz. Nitekim Tuna’nın sosyoloji tanımı bu durumun çok açık bir biçimde ifadesi niteliğindedir: “ Sosyoloji, belli bir yerdeki/dönemdeki bu tarihi/toplumsal özelliklerin, ilişkilerin, sorunların açıklanması sırasında ortaya atılan ve belli özellikler taşıyan görüşlerin, yaklaşım tarzlarının, açıklama biçimlerinin de bir toplamı; bunlar üzerinde toplumsal aidiyetin getirdiği bakış açılarıyla, eleştiri ve tartışmaların arenasıdır” (Tuna, 2013: 16). Korkut Tuna’nın sosyoloji anlayışında ekseriyetle, içinde bulunan toplumun dinamiklerine dayalı yerli bir sosyoloji yapmanın önemi vurgulanmaktadır. Bu hususta özellikle Doğu-Batı çatışma teorisinden hareketle, Batı düşün yapısını ele almış ve eleştirilerde bulunmuştur. Her daim

toplumsal değerlere ve tarihi geçmişin iyi bilinmesi gerektiğini ifade etmiştir. Tuna'ya göre Batı sosyolojisi her daim toplumsal sorunlarımızı anlamada ve çözüm önerisinde bulunma hususunda yetersiz kalmıştır. Batı sosyolojisinin sorunları çözemeyişi karşısında eleştiri getiren Tuna; yeniden toplumsal değerlerimize ters düşmeyen ve tarihi geçmişimizin önemsendiği ve dahi ders çıkarılması gerektiğini savunmuştur (Tuna, 1991: 36). Tuna, yeniden sosyoloji anlayışı inşa etme gayreti gösterirken; tarihsel sosyoloji anlayışının önemine de değinmiştir: “ *Yeniden sosyoloji derken Osmanlı'nın son yılları ile Cumhuriyetin ilk yıllarında karşılaşılan sorunlara cevap arayan sosyolojinin ve değişen dönemlere göre ortaya konan, toplumun değişik yanları ve sorunları ile ilgilenen her tür sosyolojinin, yeni tarihi toplumsal koşulların önünde kendini yeniden kurması, araştırma alan ve sorunlarını tanımlayarak ele alması gerekmektedir*”(Tuna,2013: 23). Ancak Korkut Tuna'nın yeniden sosyoloji anlayışında tarihin önemine yaptığı vurgu, yalnızca tarihsel olanın önemi vardır manasına gelmemektedir. Toplumun güncel sorunlarını da ele almaktadır. Nitekim Coşkun'a göre Tuna, “*tarihsel sosyoloji geleneğini üretmenin önünü açmıştır*” (Coşkun, 2011: 29). İlk olarak belirttiğimiz gibi Tuna, iki sosyoloji anlayışına da (Makro ve Mikro) sahip olan bir sosyolog olarak, İstanbul sosyoloji ekolüne sıra dışı farklılık kazandırmıştır. Tuna, tarihsel olgulara önem vermiş olması sebebiyle makro sosyolojiye; güncel olay ve olgular üzerinde durması ile mikro sosyolojiyi kullanmış olması ile dikkat çekmiştir. Genellikle Kıta Avrupa'sında makro sosyoloji anlayışı kullanılırken; Anglo-Amerikan sosyoloji geleneğinde, mikro sosyoloji anlayışı (küçük toplumlar üzerinde, uygulamalı sosyoloji yapma biçimi) kullanılmaktadır. Bu durum Türkiye'de; İstanbul sosyoloji ekolünün makro ölçekli sosyoloji anlayışını ve Ankara sosyoloji ekolünün ise mikro ölçekte sosyoloji anlayışını kullanması şeklinde sirayet etmiştir (Parin, 2011: 53). Ancak ekol içerisinde Tuna'yı özel kılan bu iki sosyoloji anlayışını da bir arada kullanmış olmasıdır. Tuna meselenin önemini şu şekilde izah etmektedir: “ *Sosyolojik çalışmaların ana payandası olan realite ve bu realiteyi açıklamaya yönelik yaklaşımlar teori ve pratiğin ayrılmaz bütünlüğünü göstermektedir*” (Tuna, 2013: 18).

Korkut Tuna, sosyoloji anlayışında “*ön kabullerin*” önemine de değinmiştir. Tuna'ya göre; “ *Ön kabullerimiz şahsi düşünme ve algılama sistemimizin görünmez kolaylaştırıcıları olduğu gibi, belli bir alanda, belli olaylar grubunu daha geniş bir çerçeveye yerleştirmeyi sağlayan bazı düşünce biçimi kabulleri, tartışma ve eleştiri süzgeçlerine karşı bağımsızlık kazanmış bakış açıları olabilir*” (Tuna, 2013: 25). Bu

bağlamda; ön kabullerimiz, bir çalışmada hızlı olmamıza ya da bizi yanıltmasına sebep olabilir. Buradan hareketle Tuna, toplumsal sorunlarımızı çözerken, her olay ve olgularda yeni ve farklı ön kabullerimizin gerekebileceğini belirtmektedir (Tuna, 2013: 25).

Korkut Tuna'nın sosyoloji anlayışı üzerine “*aidiyet*” konusuna da değinmek gerekmektedir. Tuna, sosyolojik araştırmalarda, anlama ve açıklamaların kim tarafından yapıldığı konusu üzerinde durmaktadır. Meseleyi Tuna'nın (2013), kendi ifadesiyle ortaya koyacak olursak; “ *Sosyoloji yapanların yerlerinin belirlenmesi, açılardan ortaya konması, çalışmaların selameti açısından büyük önem taşımaktadır. Başka türlü söyleyecek olursak, sosyolojik tutumların farklı ele alışı yanında, bu çaba içinde bulunan sosyoloğun da tutumu, toplum olayları örgüsüne hangi açıdan yaklaştığı, nasıl bir müktesebat ve bunun getirdiği ait olma ile meseleye nereden baktığı, kendisinin nerede olduğu önemlidir. Bunun sonucunda sosyoloğun aidiyeti ile birlikte sosyolojinin toplum olaylarına bağlı olarak ele alınması, değerlendirilmesi; onun ortaya çıkış koşullarında kazandığı özellikler ve yine ortaya çıkışını sağlayan toplum olayları tarafından şekillendirilmesi farklı sosyolojik anlayış ve tutumların varlığına işaret olmaktadır.*”

Kısacası Korkut Tuna'nın sosyoloji anlayışında, İstanbul sosyoloji ekolü temsilcileri ile hem aynılık hem de farklılıkların var olduğu, Doğu Batı çatışması teorisinden hareketle yeniden sosyoloji çağrısı yapmış olması ve sosyoloji yaparken teori ve pratik yöntemin içiçeliğine yaptığı vurgu ile birlikte aidiyet ve ön kabullerin önemine değinmiş olması, Tuna'nın sosyoloji anlayışının açık bir şekilde ifadesi niteliğindedir.

3.2.2.1.2. Sosyolojide Yöntem Arayışı: Mikro Ölçekte Şehir Çalışmaları

Korkut Tuna, ilk olarak İstanbul sosyoloji ekolünün önemli bir özelliği olan makro ölçekte sosyoloji yapma anlayışını benimsemiştir. Özellikle İstanbul üzerinde çalışmalar yapmış ve şehrin tarihi geçmişine ve toplumsal özelliklerinin önemine vurgu yapmıştır (Tuna, 2013:398). Ancak Tuna, zamanla İstanbul sosyoloji ekolünün önemli bir özelliği olan makro ölçekli çalışmalardan farklı olarak; mikro ölçekli çalışmalar yapmaya başlamıştır. Önceleri İstanbul'un tarihi özelliklerine vurgu yapan Tuna, İstanbul'un göç almasıyla beraber yaşanan değişimler üzerine odaklanmıştır. Göçle gelen; gecekondulaşma, sanayileşme, çarpık kentleşme vb. diğer sorunları ele almış ve analiz etmiştir. Tuna, İstanbul'un göç alması sonucunda yeniden şekillendiğini ifade etmiş ve

bunun başlıca nedenleri olarak; “ göçlere bağlı nüfus artışı ve şehir planlama faaliyetleri” olarak yorum getirmiştir (Tuna,2013:399).

Tuna özellikle 1950’lili yıllarda Türkiye’de yaşanan iç göç konusunu ele almış ve söz konusu göçe bağlı olarak çok yönlü nüfus hareketleri, gecekondu ve gecekondulaşma olgularının ortaya çıkması durumları üzerinde çalışmalar yapmıştır. Tuna’nın bu çalışmaları günümüze kadar güncelliğini ve önemini korumuştur. Tuna, araştırmacıların özellikle gecekondulaşma üzerine yapmış olduğu çalışmalarında şehrin merkezinden ziyade çevresi üzerine odaklanmış olmaları durumunu eleştirmiştir. Bu durumun tamamen şehirdeki “ apartmanlaşma sorunlarını görmezden gelmek” olarak değerlendirmiştir. Tuna’ya göre apartmanlaşma şehrin tarihi dokusuna zarar vermektedir. Tuna söz konusu durumu şu şekilde ifade etmektedir; “ Gecekondu olarak nitelendirilen ve konut sorunu karşısında bireysel çözüm olarak kabul edilen, ama şehrin çevresindeki doğayı ve özellikle ormanlık alanları tahrip etmekle kalmayıp yarattığı sosyal dokuyu içinden çıkılmaz ve çözüm bulunamaz sorunlarla baş başa bırakan bir yapılaşma ve mekân kullanım biçimi yaratmıştır” (Tuna, 2004:3).

Tuna, mikro ölçekli çalışma olarak ele aldığı şehir çalışmalarında, gecekondularda yaşayan insanları ise şehirden uzak bir kitle olarak değerlendirmiştir. Söz konusu durumu ; “ İstanbul şehirlisi olmayan bir şehirleşme yaşanmaktadır” şeklinde ifade etmiştir (Tuna, 2004: 2–5).

Korkut Tuna, İstanbul şehrinde yaşanan değişim ve dönüşüm üzerine yapmış olduğu çalışmalarda “apartmanlaşma ve gecekondulaşma” nın beraberinde getirdiği yeni meslek gruplarının (kapıcılık vb.) olduğunu belirtmiştir: “Şehrin çeperlerinde başlayarak her yanını kuşatan bu hareket zaman içinde ürettikleri yeni ilişkilerle apartmanlaşan ve buna bağlı olarak ihtiyaçları değişen mevcut şehrin ihtiyacı olan yeni kadroları da ürettiler: Kapıcılar. Gecekondularda yaşayanların gelişen ve karmaşıklaşan ilişkilere sahip olan şehre sundukları diğer bir hizmet ise genellikle ‘marjinal sektör’ olarak adlandırılan işportacılık oldu” (Tuna, 2013: 403). Tuna zamanla İstanbul’da toplumsal ilişkiler sonucu, arabesk müzik, yoksulluk kültürü gibi yeni kavramların ortaya çıktığını belirtmiştir (Tuna, 2013:411).

Tuna’nın mikro ölçekte ilk ele aldığı çalışma, 1987 yılında “ Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve Şanlıurfa’ya Düşen Rol Üzerine Bir Kaç Not” adlı çalışması olmuştur. Bu çalışmada ise Şanlı Urfa’da GAP ile birlikte yaşanan değişim ve dönüşümlerin sosyolojik analizlerini yapmıştır. Korkut Tuna, mikro boyutta ele aldığı

şehir çalışmalarında ekseriyetle İstanbul şehri üzerinde durarak daha nicelerine imza atmıştır.

3.2.2.1.3. Tarih ve Sosyoloji İlişkisi Bağlamında “Feodalizm ve Şehir” Olgusu

Korkut Tuna, çalışmalarında şehirlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması konusunu ele almış ve toplumların, tarihsel serüvende değişim ve gelişim göstermesinin sosyolojik bakımından önemli olduğunu savunmuştur. Özellikle Tuna’ya göre Doğu- Batı toplumlarının farklı bir tarihsel süreçten geçmesi ve farklı koşulları sonucu şehirleri ortaya çıkarmış olduğunu ifade etmiştir. Tuna’ya göre ilk şehirler, Doğu’da (Mezopotamya bölgesinde ve Nil vadisinde) ortaya çıkmıştır. Tuna, şehirlerin ortaya çıktığı bölgelerde özellikle farklı örgütlenmelerin ortaya çıktığını analiz etmiştir: *“Tarihte ortaya çıkan ilk şehirler insan topluluklarının tarih sahnesine çıkışları sırasında karşılaştıkları sorunlara benzer veya değişik çözümler buldukları ve bunlara bağlı başarıları ölçüsünde gelişme kaydettikleri bir sırada Doğu’da görülen ve belli ilişkilere bağlı örgütlü bir gelişmenin ürünü olarak ele alınabilirler.”*

Korkut Tuna, Doğu’da ki ilişkilere bağlı olarak kurulan “örgütlenme” ifadesini kullanırken; bu ifadeni, askeri örgütlenme, üretim, denetim, merkezileşme, sulama kanalları, yönetici kadroları, ticaret kavramlarının etrafında şekil aldığını ifade etmektedir (Tuna, 1987: 73-74).

Korkut Tuna, şehir olgusunun, Doğu dışında farklı bir şekilde oluştuğunu ve bu durumun, toplumlar arası farklılıkları yarattığını belirtmiştir. Tuna’ya göre “şehir” Doğu dışında “site” şeklinde ortaya çıkmıştır. Tuna sitelerin; nüfus azlığı ve nüfus azlığına bağlı olarak üretimde ve ticaretle yeni yöntemlerin geliştirilmeye çalışılması, köleliğin yaygınlık kazanması durumunu; sitelerin şehirlerden farkı olarak değerlendirmektedir. Buradan yola çıkarak birçok şehir modelinden bahsetmek kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim Tuna’da şehir çalışmalarında ilk şehirlerden başlayarak, dünya üzerinde ortaya çıkan farklı şehir modellerini ele aldığı görülmektedir. İlk şehirleri ele alan Tuna, özellikle Roma şehirlerini, ortaçağ Batı şehirlerini, İslam dünyası şehir örneklerini ele almıştır (Tuna, 1987: 110).

Korkut Tuna’nın şehir çalışmasında özellikle üzerinde durduğu önemli konulardan birisi de Batı’da ki “feodalizm ve şehir” ilişkisidir. Tuna, Batı tarihinde yer alan feodal düzen anlayışının, tüm toplumların zorunlu olarak bu düzenden geçtiği anlayışının kabulünü eleştirmiştir. Tuna’da tıpkı Baykan Sezer gibi feodalizmin, Türk toplumu için

geçerli bir düzen olup olmadığını, Osmanlının yapısının feodalizm ile ilgisinin olup olmadığını şehir olgusu ile açıklığa kavuşturmuştur. Tuna feodal düzeni tanımlarken; “*Roma imparatorluğunun yıkılışından sonra beliren yeni üretim ilişkileri ve örgütlenmesi*” olarak tanımlamakta ve “*köleci toplum düzeni ile kapitalist toplum düzeni arasında yer alan iktisadi bir sistem*” olarak değerlendirmektedir (Tuna, 1989: 199-200). Korkut Tuna, feodalizmin her toplumda geçerli olması durumunu eleştirmiş ve özellikle Osmanlı toplum yapısının feodal düzen anlayışından çok farklı bir sistem olduğunu ifade etmiştir. Buradan hareketle Tuna, Batı’da ortaya çıkan şehirlerin ve farklı tarihsel süreçte ortaya çıkan farklı sistemlerin, Doğu şehirlerinden farklılık arz etmesi; değişik örgütlenmeleri beraberinde getirmiştir. Tuna bu hususta özellikle Batı’da ki örgütlenmelerin tarihi gelişim içerisinde koşullara göre değişim göstermesi durumunu; feodal düzenin yerine yeni bir düzenin kurulması şeklinde ele almıştır. Yeni düzenin kurulmasında Batı’da burjuvazi sınıfının örgütlenmesi, Doğu ile ilişkilerinin artması sonucu Doğu şehirlerindeki gelişmelerin Batıya taşınması, Doğunun dışında Batı uygarlığının doğmasına sebep olmuştur (Tuna, 1987:113). Korkut Tuna Batı uygarlığının gelişimini yalnızca farklı örgütlenme veya Doğu ile ilişki bağı sonucu olarak sınırlandırmayıp; Amerika’nın keşfi ile birlikte dünya üzerindeki sömürge ilişkilerinin de önemini büyük olduğuna değinmiştir. Ayrıca Tuna’ya göre; Batı, dünya egemenliğini ele geçirmiş olmasından dolayı değil; dünya çapında üstünlüğü sömürge anlayışı ile ele geçirdiği için “*kentsel toplum*” olabilmıştır (Tuna, 1994: 144-146). Tuna’ya göre; Batı’da ortaya çıkan sanayi, kent ortamlarını canlandırmış ve onlara yeni bir kimlik kazandırmıştır. Tuna’ya göre, tarihsel gelişim serüveninin son evresi olan küreselleşme, “*Batı dünya egemenliğinin sürdürülmesi ve bir manada mutlaklaştırılması çabalarından ibaret*” bir anlayışı inşa etmiştir. Tuna küreselleşme sürecini şu şekilde değerlendirmiştir: “*Küreselleşme bir kader, mutlak ve kaçınılmaz bir olay değildir. Batının mevcut egemenliğini pekiştirme ve değiştirmeme operasyonudur*” (Tuna, 2013: 318). Küreselleşme söylemine eleştirel tavır takınan ve yerel bir bakış açısı geliştiren Tuna, Batı toplumlarının yenedünya düzeninde küreselleşme olgusunun önemli yere sahip olduğuna vurgu yapmıştır. Tuna, Şehir olgusu ve feodal düzen üzerine çalışma yaparak, dünyadaki şehirlerin tarihsel süreç içerisindeki gelişimlerinin, koşullarının ve değerlerinin farklılık arz ettiğini belirtmiştir. Bu bağlamda son olarak tüm dünyayı etkileyen küreselleşme olgusunu anlamak için yine küreselleşen şehirlerin ele alınması ve tarihsel gelişim çizgisi içerisinde değerlendirilmesi gerekliliğinin altını

çizmekte ve her toplumun değerlerinin ve örgütlenme şeklinin farklılıklarını; şehirlerin yapılanma farklılıklarını ortaya koyarak ispatlamaktadır.

3.2.2.1.4. “Doğu-Batı” Ekseninde; Şehir Sosyolojisi

Korkut Tuna, tarihsel bakış açısıyla ele almış olduğu şehir konusu üzerine, Doğu-Batı çatışması ekseninde de eleştirel sosyoloji anlayışı geliştirmiştir. Tuna'nın Doğu-Batı çatışması ekseninde ilk şehir konusu üzerine tespiti şu şekilde olmuştur: “*Şehirler, birçok konuda sanıldığı gibi aksine, kendi açıklamasını kendi içinde taşımayan bir toplum gerçeği olarak, kendi dışındaki ilişkilerin ürünü olarak var olmuşlardır*” (Tuna, 1994: 139). Tuna, bu ifadesinden hareketle, şehirlerin ortaya çıkmasını, kendi dışında kurulan ilişkilerin sonucunda gerçekleşmiş olmasına dayandırmaktadır. Bu farklı yaklaşım şehir olgusuna olan bakış açısında da farklılık yaratmıştır. Doğu-Batı toplumlarının farklılıklarından yola çıkan Tuna, yerli bir bakış açısı geliştirmiştir. Buradan hareketle, Batı düşün yapısını, Batının ortaya koymuş oldukları kuramları sorgular mahiyette eleştiriye tabi tutmuştur.

Korkut Tuna, Doğu-Batı çatışmasının temelini çok eski tarihlere dayandırmakla beraber, meseleyi Doğu toplumlarının su boyu ovalarında yerleşik hayata geçişiyle birlikte örgütlenmesi üzerinden anlatmaktadır. O'na göre; verimli topraklarda üretimi ele geçiren Doğu toplumları, üretim ilişkilerini kullanarak dünyadaki ilişkilerin seyrini yönlendirme kudretine sahip olmuştur. Bu doğrultuda, Doğu toplumlarında belli bir örgüt anlayışı oluşmuş, kendi gelişim evresi ve koşulları dahilinde bir “*aidiyet*” inşa edilmiştir. Doğu toplumlarının örgütlenmesi, Doğu'dan farklılıklar arz eden başka toplumlarında örgütlenmesini beraberinde getirmiştir. “*Doğu örgütlenmesi dışındaki ilk birlik Yunan örgütlenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu dışı bir düzen ve Batı'ya özgü gelişmelerin ilk başlatıcıları olarak bilinen bu örgütlenme Doğu şehir sanayilerinin ihtiyacı olan maddelerin karşılanması sırasında Doğu toplumlarının bu iş için ayırdıkları artı ürüne yarı ticaret yarı soygun yoluyla el koymuş ve tarım üretimi için elverişsiz ama Doğu ile ticari ilişkileri örgütlemeye elverişli yerlerde ilk Yunan örgütleri ortaya çıkmıştır*” (Tuna, 1989: 209). Batı'da meydana gelen bu şehirlerde, Doğu'ya ait teknikler, askeri ve siyasi yapılanmaların izlerinden de anlaşılmaktadır ki; Batı, Doğu toplumlarında ki zenginlikten faydalanarak, Batı'daki yeni gelişmeleri yönlendirmiştir. Tuna (1989: 219) bu durumu şu şekilde ifade etmiştir; “*Roma imparatorluğu, Doğu toplumlarında üretilen tahıllardan beslenmeyi sağlarken*

Doğudan alınan zenginliklerinin işler hale getirdiği vakit imparatorluk dengesini sağlamıştır". Ancak Tuna, zamanla Romanın çöküşü ile istilalara uğrayan Batı'nın, içine kapanmış ve üretimi kendi sınırları içerisinde gerçekleştirmiş olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda Batı feodal düzeni inşa etmiş ve bu düzen ile *"yükselişini değil tamamen benliğini ayakta tutabilme çabasına"* girmişlerdir. Tuna şehirlerin gelişim evresini Doğu-Batı ilişkileri bağlamında ele almıştır. Batının sırf kendi benliğini korumak ve dünyada var olabilmek için feodal düzen anlayışı içerisinde yaşarken Doğu'da, İslamiyet ile yeni bir örgütlenme içerisinde zenginlik üreten ve giderek tüketim merkezi haline gelen büyük şehirlerin kurulmuş olduğunu ifade ederek, aynı tarihsel sürecin Doğu ve Batı cephesinde farklı tecrübeler yaşatmış olması durumuna vurgu yapmaktadır. Şehirlerin kurulması ve yaygınlaşmasının dünyada ilişkileri yönlendirmesi hususunda Tuna'nın vermiş olduğu bir diğer örnekte; Akdeniz'de ticaretin gelişmesi ile şehirleşmenin hızlanması beraberinde feodal düzen anlayışını da hızla çözülmesine yol açması durumu olmuştur (Tuna, 1989: 219). Korkut Tuna'ya göre aynı şekilde Batı'da da sanayileşmenin hızlanması, şehirlerin kurulmasına ve Batı tarzı şehirlerin yaygınlık kazanmasına sebep olmuştur. Sanayileşmenin beraberinde getirdiği sorunların çözülmesi bakımından ortaya atılan sosyoloji bilimi ile şehir olgusu ele alınmıştır. Sanayileşmenin Batı'da hızla gelişmesi dünya dengelerini değiştirmiş ve Batını dünya üzerinde tahakkümünü yaygınlaştırmıştır. Bu durumu şehir olgusu ile izah eden Tuna, Batı'nın şehir sosyolojisi anlayışının Türkiye'de deki şehir gelişiminden farklılık arz etmesine değinmiş ve sanayiye bağlı olarak gelişen şehir sosyolojisi kuramlarının, Türkiye'de ki şehir sorunları karşısında yeterli olmadığını savunmuştur (Tuna, 2013: 346).

Kısaca değerlendirecek olursak; meseleyi şehir bazında ele alan Tuna, şehirleşmenin beraberinde getirdiği yeni ilişkiler, Doğu ve Batı ekseninde dünya üzerindeki denge/dengesizlik üzerinde önemli rol oynadığını ifade etmektedir. Toplumlarda ki şehir oluşumunun farklılık göstermesi durumunu ele almış ve Doğu-Batı cephelerinde ele almanın anlam ve önemini sosyolojik değerlendirmeleriyle ortaya koymuştur. Tuna, bu bağlamda şehir olgusu üzerine yapılan çalışmalarda Doğu-Batı farklılıklarının ve ilişkilerinin önemini gözler önüne sermiştir.

3.2.2.1.5. Batılılaştırılmış Bilgiye Yöneltilen Eleştiri

Korkut Tuna, bilgi konusunu ele alırken, bilginin ne olduğu ve nasıl temellendirildiği üzerine önemle durmuştur. Tuna'ya göre öncelikle bilgi, insanın toplumsal eylemleriyle ortaya çıkmaktadır. Bilgi olgusunu insanın toplumsal ilişkileriyle ortaya çıktığını belirten Tuna, bu bağlamdan hareket ederek bilginin göreceli olduğunu ileri sürmektedir. Nitekim Tuna'da bilgiyi tanımlarken; *“toplum ve doğadaki, kısaca insanın çevresindeki her türlü olay ve varlıkla var olan veya kurabildiği ilişkilerini, bağlantılarını, yapıp ettiklerini, zihnine taşıması sonucu aynı ve benzer eylemlerde bulunması, bunları başkalarına da aktarabilmesi, var olanı gerektiğinde maddi, gerektiğinde zihni boyutları ile değerlendirilebilmesi, saklayabilmesi ve gerekli sonuçları çıkarıp kullanabilmesi bilginin mümkün tanımlarından biri olsa gerektir”*. Bilgini tanımlarından sadece birini yapan Tuna, buradan hareketle bilginin, insanlığın ve toplumun var olduğu günden beri her türlü koşullarda karşılaşılabileceğimiz bir özelliğe sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu tanıma benzer ve destekler nitelikte bir tanım da Şerif Mardin yapmıştır. Mardin eserinde (2002: 91) bilgiyi tanımlarken şu şekilde ifade etmiştir: *“insanlar bilgiyi ‘tabiat’ tan almazlar, toplumdaki alırlar ve toplumdaki alınan bilgi şekillenmiş bilgidir”*. Bu tanımlardan hareketle bilgi ve toplum arasındaki kaçınılmaz bir ilişkiden bahsedilebilir. Bilgiyi her toplumun ve insan ilişkilerinin bir ürünü olarak tanımlayan Tuna, herhangi bir toplumun dününe ve bugüne vâkıf olabilmek için yardımcı olabileceği çıkarımında da bulunmaktadır. O'na göre bir toplumun sorunlarına çözüm önerisinde bulunabilmek için o toplumun bilgisine vakıf olmamız gerekmektedir (Tuna,2011:217). Tüm bu tanım ve çıkarıma rağmen Tuna, bilgi konusunun yeterince açık ve sınırları olan bir konu olarak görmemektedir. Çünkü *“bilgi, etrafımızdaki tüm ilişkilere sinmiş ve kendisini ortaya koyan bütün maddi verilerine rağmen çeşitli kılıklara büründüğünden ve değişik hayat tarzlarının ifadesi olduğundan; sınırlarının çizilmesi, toparlanması ve net bir biçimde edilebilmesi güçlükler içermektedir”* (Tuna,2011: 18). Buradan anlaşılan odur ki sosyoloji biliminin de işi güçleşmektedir. Çünkü sosyoloji bilimi toplumsal olay ve olguların bilgisini edinmek ve elde edildiği bilgileri sistematize etmektedir. Ayrıca toplumların değişim ve dönüşüm yaşaması ile beraber sosyoloji yeni bilgilere de ulaşmak ister. Nitekim Baykan Sezer'in ifadesiyle *“sosyoloji toplum ve toplum olayları ile ilgili bilgilerimizin sistemi olmaktadır”* (Sezer,1985). Bu bağlamdan hareketle Tuna'ya göre sosyoloji bilimi elde etmek istediği bilgiler bakımından zorluk çekmektedir. Bunlardan ilki

toplum ve toplumla ilgili olayları açıklamak için elde ettiği bilginin, toplumun işleyişinden kopuk olması durumudur. Bir diğeri ise mevcut bilgilerin yanında muhakkak yeni bilgilerin de elde edilmesinin gerekliliğidir. Meseleye Türk toplumunu örnek veren Tuna; Türk toplumunun sorunlarını çözmek için elde edilen bilgiler arasında doğru bağlantı kurulamadığını ifade ederek, bilgiler arasında bağlantı kurulamaması sebebiyle sorunlara çözüm üretilmesinin de güçleşmekte olduğunu belirtmektedir. Tuna'ya göre güçlükler arasında toplumun kendisini ele vermemesi durumu da mevcuttur (Tuna, 2011: 20). Bilgi noktasında yaşanan güçlüklerle, Batı'nın egemenliği ile şekillenen ve yaygınlık kazanan Batılı bilgi de dahil olmuştur. Bugün Batı'nın egemenliği ile şekillenen bilgi ve düşün biçiminin yaygınlık göstermesi; geçmiş bilgilerimizi yeniden değerlendirmesi ve gelecek adına elde edilecek olan bilgilerin şekillendirmesi hususunda önem arz etmektedir. Korkut Tuna, bu meseleyi ele alırken, Batı'nın kendi düşünce ve biliş tarzını tüm insanlık için evrensel bir biliş tarzı ve bilgi anlayışı olarak kabul edip geçerli kılmış olduğunu belirtmektedir. Batılı bilgi anlayışının kabulü ile her türlü meselenin aynı şekilde çözüleceği (tıpkı matematik gibi) ve *"aklın yolunun bir olduğu ve her şey üzerinde çokta düşünülmemesi gerektiği"* anlayışı kabul ettirilmiştir (Tuna,2011: 40).

Tuna, Batılı bilginin, tüm toplumlarda olduğu gibi, Türk toplumuna da aktarıldığını ve bu aktarma sonucu toplum hayatında önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığını ifade etmiştir. *"Neticede ya modern dünyaya (Batıya) uyulacak ya da bu dünyada bir yerimiz olmayacaktır anlayışı yerleşmiştir. Bu o kadar kesin ve tartışmasız bir durum yaratmıştır ki kimse katılmak istenilen dünyayı –katılamama veya bu çabalarındaki başarısızlıklar açısından –eleştirmemekte ve bütün eksiklik ve başarısızlıkların kendilerinden kaynaklandığını, çabalarının ve ya bu işi yürüten kadroların yetersiz olduğunu kabul etmektedir. Ve tabi bu tutumun son kertesı 'biz adam olmayız' diyerek başarısızlığın tüm topluma mal edilmesi ile sonuçlanmasıdır"* (Tuna,2011: 43).

Buradan anlaşılmaktadır ki Bilginin Batılılaştırılması ve yaygınlaştırılması, Batılı bilgi ve düşün tarzının diğerlerinden farkına vurgu yapılmakta ve bu durum Batının üstünlüğü ile sonuçlanmaktadır. Tuna, bu üstünlük algısından hareketle; *"bugün bütün dünya bir merkezden yayılan ve tarihte belli ilişkilerle elde edilmiş bir bilgi türünün ve tüm tezahürlerinin istilas altındadır"* sözünü sarf etmekte ve Batı'nın bilgi üzerindeki tahakkümünü gözler önüne sermektedir (Tuna,1991: 87). Tuna'ya göre Batılı bilginin yaygınlaştırılmasında bir diğer etkende kitle iletişimidir. Tuna, kitle iletişim araçlarının

bilginin yaygınlaştırılması ve halka mal edilmesinde önemli bir rol üstlendiğini belirtmektedir (Tuna,2011: 102). Buradan da anlaşılmaktadır ki Batı, her alanda olduğu gibi bilgi alanındaki hâkimiyetini ve otoritesini de her türlü kanal yoluyla gerçekleştirmiştir. Çünkü Batılı bilgi evrensel olarak görülmüş ve o şekilde kabul edilmiştir. Batı, evrensel iddiası ile Doğu’da bulunan bilimsel gerçekleri dahi, kabul etmemiştir. Batılı bilginin Doğu toplumları üzerindeki tahakkümünü ve dahi özellikle Doğu toplumlarında yayılmasını “oryantalizm” üzerinden ele almak mümkündür. *"Oryantalizm, Batının uzun yıllara dayalı Doğu üzerindeki ideoloji ve uygulama çalışması olarak bilgi sistemini anlatır. Doğu üzerine yapılan Batılı çalışmaların ürünü olan bilgi sistemi, temelde Batının üstünlüğünü onaylamakta ve Edward Said'in çarpıcı vurgusuyla Doğuyu Batı içinde eritmektedir"* (Yıldırım, 2007: 23). Doğu ve Batının egemenlik ve bilgi arasındaki ilişkinin farklı olduğunu, Tuna'nın (2011:174) şu ifadelerinden de anlamak mümkündür: *"Batı'nın da Doğu ile sürdürmek zorunda olduğu ilişkileri vardır. Varlığı ve bugünkü konumu bu ilişkilere bağlıdır. Bunların hizmetine koşulan birçok unsur arasında bilimler de vardır. Bilgi de vardır. Belki bazı açılardan bilgi öncü bir rol oynamıştır. Ama bizim açımızdan bilginin egemenlikle olan ilişkisi bizatihi kendisinden kaynaklanmamakta, emrine koşulduğu bir yerden sonra da gerçek kimliğini ortaya koyacak olan ilişkilerden kaynaklanmaktadır"*

Kısaca değerlendirecek olursak; Korkut Tuna, Batı egemenliğine bağlı olarak Batılı bilimin hayatımızın her alanına yerleşmiş olduğunu ve Batı tarafından oluşturulan her bir kurala evrensellik atfedilerek, tüm toplum için tahakkümünü gerçekleştirdiğine dair söylemlerde bulunmuştur. Tuna, Batı eliyle oluşturulan ve belli başlı nitelikler atfedilen bilgi anlayışının, eleştirilmesi gereken husus olduğunu ifade etmiştir (Tuna,2011:225). Bu bağlamdan hareketle meseleyi Türk toplumu bazında ele alan Tuna; yeni bir bilgi anlayışının inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur. Tuna'ya göre; söz konusu hal için Türk toplumunun dünya içerisinde ki konumu, ilişkisi, çıkarları ve arayışlarına uygun bağlantıların oluşturulabilmesi gerekmektedir.

3.2.2.1.6. Küreselleşme ve Yerelleşme Ekseninde “Yerli Sosyoloji”

Tüm toplumlar belli zaman ve mekan dahilinde yaşamış oldukları değişim ve dönüşüm evrelerini izah edebilmek için arayış içerisine girerler. Sosyoloji bilimi de söz konusu durumlarda izahı kolaylaştırmak ve durumu derinlemesine anlamak ve ayırt edebilmek için kavramsallaştırmak yolunu kullanan bir bilimdir. Nitekim Korkut Tuna'ya göre;

sosyoloji bilimi gerek güncel bilgilerden gerek tarihi tecrübelerden faydalanarak durumu ortaya koyabilmek için yeni kavramlar üretmektedir. Buradan hareketle Tuna, günümüzün izahını küreselleşme kavramıyla izah edilebileceğini şu ifadelerle belirtmiştir: “ *Günümüz modasıyla ortaya çıkmış olan bir sürü kavram mevcut bugünün modası da küreselleşmedir*” (Tuna, 2012: 27).

Korkut Tuna’ya göre küreselleşme: “ *Batı dünya egemenliğinin sürdürülmesi ve bir manada mutlaklaştırılması çabalarından ibarettir*” başka bir deyiş ile küreselleşme “*bir kader, mutlak ve kaçınılmaz bir olay değildir. Batının mevcut egemenliğini pekiştirme ve değiştirmeme operasyonudur*” (Tuna, 2013: 318). Tuna’nın küreselleşme söylemine ilişkin bir başka değerlendirmesi ise küresel yerel ayrımında kendisini göstermektedir. Küresel ve yerel kavramları üzerinde duran Tuna, bu kavramlar arasında ki ayrımın çok ta masum olmadığını, bu kavramların ortaya atılmasının arkasında tüm dünyanın Batı medeniyetine entegre edilmek istenmesi gayesinin olduğunu ifade etmektedir. Tuna’ya göre küresel söyleminin yaygınlık kazanması beraberinde Batılılaşma yönünde değişim ve dönüşüm sürecini hızlandırmıştır. Tuna’ya göre Batılılaşmanın, toplumun siyasi kesimlerince kabul edilmesi, toplumun diğer kurumlarındaki değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu durumu Türkiye’nin batılılaşması bazında ele alan Tuna, “*değişim esnasında bize ait olanları muhafaza ettiğimize inandığımız kültürümüzün dahi bu süreç içerisinde kendi kendine bırakıldığında beklediğimiz işlevleri yerine getiremediği de görülmeye başlandı*” ifadesiyle küreselleşmenin hızla yayılmasını ve etkisini dile getirmiştir (Tuna,2012:4). Korkut Tuna, küreselleşme söyleminin hızla yayılması ve toplumsal arenada nüfuz etmesi, kültürümüzü yalnızca yerel unsur sınırları içerisinde hapsedebilir hale gelmesi konusunda düşünmüş ve üzerine değerlendirmeler yapmıştır.

Korkut Tuna, yerlilik problemini ele aldığı “ *Küresel Mi Yerel Mi? : Neler Oluyor Bize*” adlı makalesinde (2012); küreselleşme ile birlikte toplumsal erimenin de kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Tuna’ya göre bu süreç içerisinde Avrupa menşeli Batı’nı yerini “*Amerikalı Batı*” almış ve “*Avrupalı Batı’dan*” farklı tutum sergilemiştir. Tuna’ya göre Avrupa patentli fikirlerde Batı ve Batı-dışı toplumlar arasında farklılıklar çatışma üzerinden işlenirken; küreselleşme söylemi ile bu farklılıkların kalktığına vurgu yapılmıştır. Tuna, tüm bu vurguların neticesinde Amerika’nın yeni fikirlerinde samimi olup olmadığı üzerine başka bir deyiş ile dünya toplumlarına “*yeni bir tuzak*” olup olmadığı hususunda endişelenilmesi gereken bir duruma kaynaklık eden fikirler olduğu belirtmekte olup; “*küreselleşme önünde milli devletlerin, milli birliklerin engel gibi*

görünmesi ve mahalli unsurların kıskırtılıp bakın bu sizin kültürünüz, diliniz, müziğiniz vs. farklı deyip kendilerinin yegâne ciddiye alındığı, yerelliğe bağlı unsurlara sahip çıkılmaya çalışılarak, küreselleşmenin, Batı gibi olmanın dışında kalmak tuzağı” olarak görmektedir (Tuna,2012:11). Bu noktada küreselleşme ile birlikte meydana gelen yerelleşme kısa vadede çözüm olsa da beraberinde birçok yeni çıkmazlar ortaya koymaktadır. Bu husus karşısında Tuna’nın önerisi küreselleşme sürecinde ortaya atılan kavramların tuzağına düşülmeden, içinde bulunduğumuz durumu yeniden okumaktır. Meseleyi yerli sosyoloji açısından ele alacak olursak; yerelleşmeden kastedilenin asla kendi içimize kapanmak olmadığı belirten Tuna; *“dünyayı bize öğretildiği gibi değil, kendi çıkarlarımız ve arayışlarımız doğrultusunda yeniden inşa etmeye çalışmalıyız”* şeklinde durumu izah etmektedir (Tuna, 2012: 14). Nitekim Korkut Tuna’nın, bir başka çalışması olan, *“Yeniden Sosyoloji”* adlı çalışmasıyla sosyolojiye yeni misyon yüklemiş olduğunu görmekteyiz. Tuna; Batı sosyolojisinin ortaya attığı söylemlerle, Türk toplumunun karşılaştığı sorunlar kavranamıyorsa, elimizdeki kuramlarla ve kavramlarla izah edilemiyorsa; *‘yeniden, yeni sorunlara göre değerlendirmelere izin verecek, yeni bağlantılar kurmaya ihtiyaç olduğu açıktır’* anlayışı ile yeniden sosyoloji çağrısı yapmıştır. Bu çağrı ile Tuna, Baykan Sezer’in Batıya karşı yaklaşımın ve duruşun yanında olmuştur. Tuna’nın yeniden sosyoloji için yaptığı çağrıda yer alan, *“dünyayı yeniden kurma”* hedefi, o cesareti gösteren kuşağın karakteristiği olmuştur. *“Yeniden sosyoloji bir yerlere yamanmanın, duhul etmenin, sızmanın aracı değil, yeniden kendimizi bulmamız, kendi sorunlarımıza ama bu defa yenedünya koşulları çerçevesinde kendimizin cevap bulabileceği bir arayışın, yeniden var olmanın yollarının araştırıldığı bir ortam olmalıdır. Yeniden sosyoloji yeni bir dünya görüşünün, yeni bir dünya siyasetinin kaçınılmaz bir biçimde gerekli olduğu bir ortamda, bunları hazırlamanın yolu, başlangıç noktası olarak belirlemektedir.”*(Tuna,2002).

Tuna’ya göre *“Batı kendi değerlerini evrenselleştiriyor ve geleceğine Batı-Dışı toplumları dâhil etmiyor”*. Ancak batının sorunları hiçbir zaman bizim sorunlarımız olmadığı gibi onların üretmiş olduğu çözümlerde de bizim meselelerimize hiçbir zaman çare olamaz (Tuna,2013:127). Bu durum da Batı sosyolojisi, küresel, evrensel iddiası ile eleştiri almak durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Tuna’nın her çalışmasında toplumun gerçeği anlayışı üzerine çaba vardır. Bu nedenle sosyolojinin toplumların gerçeği ile hemhal olması gerektiği üzerinde durmuş ve tek taraflı Batı toplum gerçeği ve sorunlarını ele alan bir anlayışın evrenselliğini sorgulamıştır. Böylesi yaklaşımlarla

Tuna, İstanbul sosyoloji ekolüne, Baykan Sezer ile belirginleşen yerli sosyoloji anlayışını daha da geliştirerek yeni katma değerler sağlamıştır. Kısacası Korkut Tuna, ele almış olduğu tüm çalışmalarında yerli ve tarihsel sosyolojik söylemi referans almıştır. Bu anlayışla çalışan Tuna, döneminde İÜEF Sosyoloji Bölümü 'nün akademik tartışma ve çalışma alanlarına yeni bir boyut kazandırmıştır.

3.3. “Yerli Sosyoloji” Fikrinin Gerekliliği Üzerine

19. yüzyıldan itibaren Avrupa’da ortaya çıkan Batı sosyolojisinin, üretmiş olduğu tüm teoriler yalnızca Batı toplumlarını anlamaya ve açıklamaya yönelik olarak inşa edilmiştir. Batı sosyolojisinin bu tutumundaki amacı, toplumsal sorunlardan ziyade kendi çıkarlarını ön planda tutmak olmuştur. Bu yönüyle sosyoloji bilimsel bir disiplin olmasının yanı sıra toplumsal meseleler karşısında farklı bir işleve de sahip olmuştur. Nitekim ortaya atılan tüm sosyolojik teorilerle birincil amaç; Batı Avrupa’nın kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi ve Batı-dışı toplumlar üzerindeki Avrupamerkezci, oryantalist, sömürgeci davranışlarını tüm dünyada meşrulaştırma gayesi olmuştur. Bu tutum ve davranışları sebebiyle Batı sosyolojisi, birçok sebeple eleştiriye maruz kalmış ve “yerli sosyoloji” alternatifi tüm dünyada aktivitesini artırmış, haklı bir arayış haline gelmiştir. Ancak Batı sosyolojisi karşısında ortaya atılan yerli sosyoloji fikri, dönemin Avrupa merkezci anlayışının ortaya koyduğu yöntemlerin dışına çıkamamıştır. Nitekim yerli sosyoloji çağrısı Batı-dışı toplumlar tarafından her ne kadar özümsemiş olsa da çalışmalar pratiğe döküldüğünde beklenen başarı elde edilememiştir. *“Eğer her şeyi göze alır da Batılı bilgiye ayak diretirseniz bunun en iyimser sonucu dünyadan tecrit edilmek, dünyadan dışlanmakla bir anlama gelmektedir. Netice itibariyle ya modern (Batılı) dünyaya uyulacak ya da dünyada herhangi bir yeriniz bulunmayacaktır. Bu durum o kadar keskin bir ortodoksi durumu oluşturmuştur ki hiç kimse Batılarca biçimlendirilmiş bu alana katılamama ve bu uğurda başarısızlık içine düşme halinin Batı’dan da kaynaklanacak sebeplerden dolayı oluşabileceğini aklına dahi getirmeye cüret edemedikleri gibi tüm kusur ve eksikliğin kendilerinden kaynaklandığını, çabalarının ve bu işle kendini görevli sayan kadroların yetersizliğinin onları başarısız kıldığını düşünmekten öte bir tavır alış içine giremeyeceklerdir. Bu teslimiyetçi ve apolojist tutumun son kertesinde ise ‘biz adam olmalıyız’ diyerek başarısızlık durumunu tüm toplum kesimlerine mal edilecektir”* (Şan, 2008: 652). Akademik emperyalizm karşısında, Batılı kavram ve kuramlara herhangi bir eleştiri

getirmeden bağımlılık gösterilmesi, toplum içerisinde entelektüeller arasında alternatif söylem ihtiyacını doğurmuştur. Çünkü Batı sosyolojisinin sunduğu teorilerle; genelde Doğu toplumlarını ve özelde Türk toplumunu anlama, açıklama ve sorunlarını çözümleme olanağı bulunmamaktadır. Söz konusu sorunlar neticesinde Batı-dışı toplumlarını anlamak için toplumların tarihine ve sosyal gerçeklerine eğilen bir alternatifi /“yerli sosyoloji” inşa edilmesi zarurettir. Kısacası yerli sosyoloji anlayışı, özellikle Batının tekelci tavrı karşısında meydana gelmiştir. Ancak Batı sosyolojisi karşısında ortaya atılan yerli sosyoloji fikri, dönemin Avrupa merkezci, oryantalist anlayış ile ortaya konulan yöntemlerinin dışına da çıkamamıştır. Ayrıca yerli sosyoloji fikrinin bir türlü belirlenemeyen sınırları da, yerli sosyoloji fikrinin Batı sosyolojisinin koymuş olduğu sınırların dışına çıkamadığını ortaya koyan bir sıkıntı olarak değerlendirilmektedir. Bahsetmiş olduğumuz bu sınır Batı-dışı toplumların her birinde meydana gelen yerli sosyoloji fikrinin neye göre yerlileşmiş olduğudur. Bugün yerlileşmeden bahsederken; *“dini, coğrafi, bölgesel, millet esasına dayalı vs. hangi sosyolojiden bahsedeceğiz. Buradan hareketle yerli sosyoloji derken günümüzde bir sınır çizmenin imkânı olmadığı da açıktır.”* (Çakı,2003: 98-99). Üstelik bugün hızla değişen bir dünya düzeninde yerli sosyolojinin sınırını çizmek gibi bir gaye kalmamakla beraber çoğullaşmanın yaygınlık kazanmasıyla yerlilik/yerelleşme kavramlarına yapılan vurgunun da önemini yitirmeye başladığı gözlenmektedir. Böylece evrensel olan bilgiye ve köktencilığe karşı çıkılarak, farklılığa ve çoğulculuğa vurgu yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca küreselleşme sürecinin doğurduğu, kimlik ve yerellik gibi sorunları da yeniden gündeme getirerek, Avrupa merkezci ve tekelci anlayışın geçersizliğini ortaya koymakla kalmayıp her zaman bir alternatif modelin var olabileceğine de vurgu yapılmıştır. Artık Batı toplumları kültürel çoğulculuğu ve yerelliği bizzat kabul etmiştir (Çağlar,2008: 379-382).

1980’lerden sonra dünyanın birçok yerinde, küreselleşme söylemi ile beraber artık dünyanın tek bir mekân olduğu algısı kabul görmüş olduğunu ve sınırların ortadan kalktığını söylemek mümkün olabilmektedir (Kırılmaz ve Ayparçası,2016: 49). Nitekim bu değişimler karşısında Korkut Tuna’da küreselleşme sürecini ele almış ve yaşanan toplumsal değişimler karşısında artık yeni bir sosyoloji anlayışından bahsetmemiz gerektiği üzerinde durmuştur. Burada yeni sosyoloji fikrine yüklemiş olduğu görev ülkemizin çıkarlarını göz önünde bulundurarak doğru soruları sormakla mümkün olabileceğini ileri sürmüştür (Şan, 2008: 664). Artık küreselleşme sürecinin hızla

yaygınlık kazanmış olduğu bir dönemdeyiz. Bu dönemde Batı sosyolojisinin, Avrupa merkezci ideolojilerinden doğan sorunlar karşısında ortaya çıkan yerlileşme hareketinin, yaşanan toplumsal değişimler karşısında çözüm olarak sunulmuş olmasının bir önemi de kalmamıştır. Bu konu üzerine, alternatif söylemlerin temeli olan yerlilik/yerlileşme anlayışına muhalif olan, Syed Farid Alatas (Alatas,2016:112), “ özerk sosyal bilim” fikri ile durumu izah etmiştir: “Özerk bir sosyal bilim geleneği; bağımsız biçimde sorunlar ileri süren, kavramlar oluşturan, entelektüel olarak başka bir geleneğin tahakkümüne girmeden metodolojileri yaratıcı bir şekilde uygulayan bir gelenek olarak tanımlanır”. Alatas, özerkliğin kendini belli ettiği hususa örnek olarak; “Batılı olmayan bir düşünce geleneği olan ‘Halduncu bakış açısından’ faydalanarak kuram ve kavram inşa edebilmenin özgürlüğü” olarak vermiştir. Bu da ancak yerel felsefelere, epistemolojilere ve tarihsel süreci ele almakla mümkün olacaktır (Alatas, 2016:118). Alatas bu örnekten hareketle; “özerk sosyal bilim” anlayışı ile hiçbir geleneğin tahakkümü kabul etmemiş ve Batı’ya yönelttiği eleştiriyi ise sosyal bilimlerin “ Avrupa merkezcilik ve zihinsel tutsaklık bağlamına hapsedilemeyeceğini” belirterek ifade etmektedir.

Mesele, Türkiye toplum yapısı bakımından ele alındığında; yaşanan toplumsal değişimler neticesinde artık yerli sosyoloji ezberinden çıkmamız gerektiği yönündedir. Zira Türk sosyologları artık sınırlar çizerek bir yerli sosyoloji inşa etme gayretinde de değildir. Çünkü bize kabul ettirilmeye çalışılan evrensel bilgi anlayışı gerek geçmişte Avrupa merkezci, oryantalist yapısıyla üstünlük sağlamakta gerek bugün küresel ve yerel olanın arasında bocalanan bir iktidar ilişkisinden öte gidememiştir. Hal böyle olunca bilim doğru olanla değil güçlü olan tarafların değişimiyle şekillenmektedir. Türkiye, toplum olarak Batılı bilginin iktidar ilişkilerine göre şekillendiğinin ve Batı-dışı toplumlara empoze edildiğinin farkında olan bir ülkedir. “Uzunca bir süredir devam eden (hatta henüz tamamlandığı da söylenemeyen) Batılılaşma tarihimiz boyunca sürdürmüş olduğumuz yanlış çabalardan artık vazgeçmek durumundayız. Bunun için de kapımızı bir türlü açamadığımız bir anahtarda ısrar etmek, kilide uygun bir anahtar arayışı içine gireceğimize anahtara uyacak bir kilit değişikliğine gitme, daha da garibi, kapımızı tümünden değiştirmeye kalkışma vahametinden artık kurtulmak zorundayız” (Şan,2008: 654).

Geçmişte Batı’nın aydınlanmacı geleneği ve Avrupa merkezci, oryantalist bir sosyoloji tasarımı karşısında haklı bir arayış olan ve ihtiyaç halinde ortaya atılan yerli sosyoloji

arayışları, yaşanan değişim ve dönüşümler karşısında farklı bir noktaya ulaşmamızı mümkün kılmıştır. Artık Türkiye'nin, gerek Batı toplumları gerek Batı-dışı tüm toplumlar ile arasında oluşturduğu yeni ilişkilere bakıldığı zaman yerli sosyoloji anlayışına artık ihtiyaç duymamakla beraber “*yerli sosyoloji*” geçmişimizden elde edindiğimiz tecrübeler ile yeni perspektifler kazandığımız da açıktır. Çünkü Türkiye gerek siyasi gerek toplumsal konularda, Batının yaptırımları karşısında, gerek geçmişte yerli sosyoloji arayışı ile gerek bugün yeni perspektif girişimleriyle kendi öz kimliğinin bilincinde olan ve çıkarlarına göre hareket eden bir anlayış içerisinde. Türkiye, Batı ile siyasi ve toplumsal çıkarları doğrultusunda işbirliği yapmaktan asla çekinmeyen ancak kendi kimliğini asla Batı ile özdeşleştirmeyen bir ülkedir. Türkiye'nin zamanla Batı ve Batı-dışı toplumlarla ilişkilerinin değişim göstermesi, Avrupa'nın benmerkezci/tekelci tavrının eleştirisi alması ve dünyanın tecrübesi ile geleceğe daha iyi bir bilim inşa etmek isteyen Türk sosyologları için, artık yerleşme/ yerelleşme fikrine gerek duyulmadığı esastır. Ancak belli koşulların ürünü olarak temelleri atılan yerleşme fikri; geleceğimizi şekillendirirken faydalanmamız gereken büyük bir başarı olarak değerlendirilmelidir. Meseleye yerli sosyolojinin gerekliliği açısından bakacak olursak; yeni söylemde yerli sosyolojinin (sınırları iktidar ilişkilerine göre belirlenen) işlevini yitirmiş olduğunu görmekteyiz (Şan, 2008: 660). Bu durum dünyanın tarihsel

gelişim çizgisinde büyük rolü olan ve toplumsal olarak farklı etnik gruplarla geçmişten beri iç içe yaşayan Türkiye'yi ve Türk sosyolojisini yakından ilgilendiren bir konudur. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği farklılaşma ile birlikte dünyayı sadece kendi içimize dönerek dar bir perspektiften yorumlamanın yanlış olduğunu göz önünde bulundurmalı, bütünsel dünya görüşünden uzak ve kendisi dışında hiçbir ilişkiyi tanımayan ve küreselleşme söylemi tarafından sınır konulan bir yerli sosyoloji anlayışının sürdürülebilirliğinin anlamsızlığının altını çizmeliyiz.

SONUÇ

Sosyoloji bilimi, toplumsal olay ve olguları anlama ve açıklama adına Batı’da ortaya çıkmış modern bir bilim dalıdır. Batı’da yaşanan radikal değişimler neticesinde bir takım beklentilerin ürünü bir bilim olması hasebiyle birçok tanımları mevcuttur. Başka bir ifadeyle, toplumsal olanı ele almasından dolayı çok fazla tanım getirilmesi normal bir durum olarak karşılanmalıdır.

Sosyoloji, 19. Yüzyılda Batı’da ortaya çıkmış ve Auguste Comte tarafından akademik bir disiplin olma özelliği kazanmıştır. Batının kendi iç sorunlarından ve beklentilerinden hareketle inşa edilmiştir. Bu bağlamdan hareketle Batı sosyolojisi ile Batı merkezli kavram ve kuramlar inşa etmeyi uygun görmüştür. Batı, bu öğretileri, evrensel olduğu iddiasında bulunarak meşrulaştırmış ve dünya üzerindeki tahakkümünün temellerini de atmıştır. Söz konusu egemenliğini; “Avrupamerkezci, oryantalist, öteki, küresel-yerel” vb. kavramlar çerçevesinde açılımlar yaparak, dünyayı Batı merkezli kavramlarla okumuşlardır. Sosyoloji gibi insan ve toplumla ilgili bir bilimin, Avrupamerkezci bir ideoloji ile sınırlandırılmış olması ve bu tavırla yalnızca kendi sorunlarına eğilip başka toplumlarının sorunlarına çözüm üretememesi hususunda eleştiri almıştır. Bu durum evrensellik anlayışına gölge düşürmüş ve şüphe uyandırmıştır. Aynı tavırla ortaya atılan bir diğer kavram ise oryantalizm olmuştur. Oryantalizm kavramı ile Batı, Doğu toplumlarından farklını ortaya koyarak “ben” olanı inşa etmiş ve ne olmadığı ile Doğuyu tanımlayıp “öteki”ni doğurmuştur. Batı, yine tekelci bir anlayışla inşa ettiği Oryantalizm kavramı ile kendi toplumunun bilinmeye muktedir olduğunu belirtmiş ve dünyadaki tek egemen güç olduğuna vurgu yapmıştır. Sosyal bilimlerde hala canlılığını koruyan “ben ve öteki” kavramları, Doğu ve Batı taraflarının ötekileştirme gayesi ile “ben” olanı sergilemesine sebep olmuştur. Bu kimliksel farklılıklar kendini sosyal bilimler alanında derinden hissettirmiş ve güçlü olan tarafın diğer tarafa karşı, bilim üzerinden tahakkümüne sebep olmuştur. Bu tahakküm ve tekelci tavır alternatif yöntem arayışlarını ve farklı toplumların kendi benliklerinden, değerlerinden, toplumsal özelliklerinden yola çıkılması gerektiği düşüncesini ihtiyaç haline gelmiştir. Avrupa’da doğan Batı sosyolojisinin tekelci tavrı, Batılı toplumlar tarafından da eleştiri almıştır. Ayrıca Amerika’nın yapmış olduğu keşifler sonucu ile egemenlik el değiştirmiş ve beraberinde sosyal bilimlerde yeni söylemlere de kapı aralanmıştır. Bu söylemlerden en ses getireni, yine Batı merkezli inşa edilen ve kavram karmaşasına sebep olan, küreselleşme, globalizasyon gibi kavramlar olmuştur. Bu kavramlar, akademik

çalışmalarda en çok üzerinde durulan kavramlar haline gelmiştir. Batı sosyolojisinin üzerinde durmuş olduğu küreselleşme söylemi, toplumsal farklılıkları özdenetimi altına almış ve tek tipliliğe vurgu yapmıştır. Bu durum yerelleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda ortaya atılan küresel söylemin, aslında içeriğinde yerelleşmeyi barındırdığı dűřüncesi; küresel ve yerel olan kavramlar ekseninde yine hâkimiyetin Batının elinde olduğunu göstermektedir. Batı sosyolojisinin evrensel olduğu iddialarına yaslanarak oluşturmuş olduğu bu kavramsal çerçeve ile yalnızca Batı toplumlarının çıkarlarını dűřünerek hareket etmesi, küresel ve yerel olanın tanımının ve sınırlarının, Batı eli izilmesi Batı-dışı toplumlar tarafından eleştiri almış ve alternatif arayışların hız kazanmasını sağlamıştır.

Batı, kendi sorunlarına çözüm üretmek üzere inřa etmiş olduğu sosyoloji bilimini, yöntem bakımından da dođa bilimlerinde olduğu gibi evrensel yasalara dayandırmıştır. Dođa bilimlerinde kullanılan yöntemin sosyoloji için de uygun olup olmadığı tartışılan bir konudur. Bu tartışmalara “*Pozitivizm ve Hermenötik*” bağlamında yer vermeye çalıştık. Söz konusu yöntemlerden hareketle, Pozitivist yöntemin sosyolojide kullanılabilecek, geçerli tek bir yöntem olmadığı ve sosyal bilimlerin doğası gereği “*açıklama*” dan ziyade “*anlama*” ya yönelik alternatif yöntemler geliştirmesinin uygun olacağı görűřleri artık kabul edilen bir görűř haline gelmiştir.

Kavram ve kuramlar yoluyla temellendirilen Batı hegemonyasından kurtulmak suretiyle; dünya da ki batı-dışı her topluluk kendi sosyolojisini oluşturma gereğini duymuş ve alternatif yaklaşım (yerli sosyoloji) üretilmeye başlanmıştır. Bu durumu yalnızca Batı-dışı toplumlarla sınırlandırmamak gerekmektedir. Çünkü Batı’nın modernizm üzerinden inřa ettiği tekelci tavır karşısında; Batı toplumlarından da eleştiri gelmiş ve modernizmin öğretileri karşısında, postmodernist bir süreç başlatılmıştır. Postmodernist sürecin bir gereği olarak yerlilik/ yerelleşme kavramları kabul görmüş ve yerlilik dűřüncesi gelişmeye başlamıştır. Genelde sosyal bilimlerde özelde sosyoloji biliminde yerlileşme hareketi, Batı sosyolojisinin tekelci tavrına karşılık bir alternatif, bir karşı duruş mahiyetinde ortaya çıkmıştır. Böylece dünyanın her yerinde “*yerli sosyoloji hareketleri*” bař göstermiştir. Yerli sosyoloji hareketini gereksinim haline getiren, Batılı bilime eleştirel tavır takınan aydınlar özellikle; Avrupa merkezci, oryantalist ve sömürgeci anlayışın hegemonyasından kopuşu gerçekleştirmeye yönelik bir akım olarak değerlendirmiştir. Elbette sosyal bilimlerde yerlileşmeden bahsederken Batılı sosyal bilimin tamamen saf dışı bırakılması kastedilmemektedir. Yerlileřtirme

faaliyetini tamamen Batılı sosyal bilimin dar görüşlü ve tekelci tavrına yönelik bir tepki olarak değerlendirmek çok daha yerinde olacaktır.

Batı’da yaşanan sorunlara bir çözüm getirme umudu ile ortaya çıkan sosyoloji, Batı’da çıkışın hemen üzerinden vakit geçmeden Türkiye’de tanınan, takip edilen ve ilgi duyulan bir alan olmuştur. Sosyolojinin ülkemize girdiği dönem, oldukça sıkıntılı ve bunalımlı dönemlerdir. Bu sebeple Türkiye’de, sosyoloji bilimden, özellikle toplumsal sorunlarımızı çözme noktasında Batı’daki gibi büyük beklentilere girilmiştir. Ancak Türkiye’de sosyoloji büyük ölçüde Batı’dan aktarma anlayışların üzerine inşa edilmiş ve özellikle siyasi konularda kullanılmıştır. Türkiye’de sosyoloji ile ilgilenen aydınların siyasi düşünceleri ve tavırları, mensubu oldukları sosyoloji ekolünün kaderini belirlemekte önemli etken olmuştur. Nitekim İttihat ve Terakki cemiyetine mensup olan Ziya Gökalp, Türkiye’de belli bir sosyoloji ekolünün dinamizmini sağlamıştır.

Sosyolojinin Türkiye’de gelişiminde Ziya Gökalp’in etkisi büyüktür. Türkiye’de kurulan ilk sosyoloji kürsüsünün öncüsü Ziya Gökalp’tir. Gökalp tarafından İstanbul’da kurulan kürsü, İstanbul’u adeta sosyolojinin merkezi haline getirmiştir. Sosyoloji kürsüsü, 1940’lı yıllarda Hilmi Ziya Ülken tarafından ikinci kuruluşunu yaşamıştır. Ülken ile yenilenen sosyoloji, İstanbul’da kurulan ve geliştirilen sosyoloji geleneğini; İstanbul sosyoloji ekolü olarak nitelendirmesini sağlamıştır. Ülken ‘den sonra, Nurettin Şazi Kösemihal ve Cahit Tanyol tarafından kısmen sürdürülen bu ekol, Baykan Sezer ile yeni bir boyut kazanmıştır.

Baykan Sezer, İstanbul sosyoloji ekolünün belli başlı temel özelliklerini sürdürmekle beraber, ekole yeni bir perspektif kazandıran isimdir. Sezer, ekolün makro ölçekli tarihsel sosyoloji anlayışını devam ettirirken; Doğu-Batı çatışması ekseninde olaylara yaklaşması ve Batı düşünce kalıplarını sorgulaması, sosyoloji bilimi adına Batı hegemonyasından nasıl kurtulmamız gerektiği üzerine eleştirel bir tavır takınmış olması ile ekolden farklılık arz etmiş ve ekole katma değer sağlamıştır. Bu bağlamdan hareket eden Sezer, her daim kendi sosyolojimizi oluşturmamız gerektiğini savunmuştur. Batı’nın kendi çıkarları doğrultusunda inşa ettiği sosyolojinin bizim toplumsal gerçeklerimize uygun düşmediği belirten Sezer, “*yerli sosyoloji*” nitelemesi yapmıştır. Bu durum Türk sosyoloji tarihinde ve İstanbul sosyoloji ekolü temsilcileri arasında, Baykan Sezer’i yerli sosyolojinin öncü ismi yapmaktadır. “Yerli sosyoloji” meselesi Baykan Sezer ile birlikte İstanbul sosyoloji ekolünün en temel konularından olmuştur. Ancak ekolün bir diğer temsilcisi olan Korkut Tuna, “yerlilik” kavramını

küreselleşmenin gereği olarak değerlendirmiş ve söz konusu yerel olana karşı temkinli davranılması gerektiği ifade etmiş ve eleştirmiştir. Baykan Sezer ile birlikte ekole kazandırılan yeni boyut; kısmen Korkut Tuna ile birlikte devam etmekle beraber söz konusu yerel olana eleştirilerle farklı açılımlar kazanmıştır. Ekolün son temsilcilerinden olan Korkut Tuna'nın akademik çalışmalarına baktığımız zaman, tıpkı Baykan Sezer gibi tarihsel sosyoloji, Doğu-Batı çatışması ekseninde eleştirel sosyoloji anlayışı ve beraberinde batılı düşün kalıplarının eleştirisini görmekteyiz. Tuna, Batılı bilginin eleştirisini yaparken Batılı bilgi ve bilimselliğin geçersizliğine vurgu yapmaktadır. Çözüm önerisi olarak da Türkiye'nin kendi değerlerine dönmesinin önemine değinmiştir. İstanbul sosyoloji ekolünde Tuna'yı anlamlı kılan bir diğer özellikte, ekolün temel özelliği olan makro ölçekli tarihsel ve eleştirel sosyoloji yapma tarzını kullanmakla beraber mikro ölçekli uygulamaya yönelik çalışmalar yapmış olmasıdır.

Korkut Tuna, küreselleşme ile birlikte meydana gelen yerelleşme konusunu ele alarak, ekol içerisinde “*yerli sosyoloji arayışları*” ekseninde farklılığını ortaya koymuş ve yeni önerilerde bulunmuştur. Tuna, Batı sosyolojisinin etik sorunları karşısında alternatif bir arayış olarak inşa edilen yerli sosyoloji meselesinin; kısa vadede çözüm olsa da beraberinde birçok yeni çıkmazların ortaya çıktığını belirtmiştir. Tuna'nın Türk sosyolojisinin geleceği üzerine vermiş olduğu önerisi, küreselleşme sürecinde ortaya atılan kavramların tuzağına düşülmeden, içinde bulunduğumuz durumu yeniden okumak olmuştur. Yerelleşmeden kastedilenin asla kendi içimize kapanmak olmadığı belirten Tuna, kendi değerlerimiz üzerinde yükselen bir arayış içerisinde olmamız gerektiğini savunmuş, “yeniden sosyoloji” çağrısı yapmıştır. Bu çağrı ile Tuna, Baykan Sezer'in Batıya karşı yaklaşımlarının ve duruşunun yanında olmakla beraber yerelleşme kavramına eleştiri getirmiş olmakla farklılık arz etmiştir.

Türk sosyoloji tarihinde; Batının belirli bir dönemde ve kendi koşulları içerisinde inşa ettiği sosyoloji biliminden kaynaklanan sorunlar karşısında “*yerli sosyoloji arayışına*” giren Baykan Sezer'in ve küresel söylemlerle beraber görünürlüğü artan yerelleşmenin tuzağına düşülmeden, yeniden bir sosyoloji anlayışı inşa etmemizi öneren Korkut Tuna'nın, “*yerli sosyoloji*” meselesi üzerine yapmış oldukları sosyolojik değerlendirmeleri, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

Bu çalışmamızda İstanbul sosyoloji ekolü çerçevesinde yerli sosyolojinin belli dönem ve koşullardaki gerekliliği bağlamında Baykan Sezer'i; Baykan Sezer'in sosyolojik yaklaşımlarını ele alan ve Türk sosyolojisinin geleceğini yerli sosyoloji görüşleri ile

sınırlandırmayıp yeniden sosyoloji çağrısı ile çok daha iyi bir sosyoloji inşası hedefleyen Korkut Tuna'yı ele aldı. Bu alanda yapmış oldukları çalışmalar, ülkemiz adına, Batı sosyolojisinin etik sorunları karşısında “*neden yerli sosyoloji?*” sorusuna verilebilecek nitelikte olup her türlü takdiri hak edecek düzeydedir. Ancak yerli sosyoloji arayışlarının, batının tekelci tavrı karşısında, postmodernlik sürecinde yaşanan dönüşüm içerisinde bir yere ve öneme sahip olduğunu da unutmamak gerekir. Artık sosyal bilimlerde çoğulcu perspektiflerin kabul görmüş olması; farklılıkları, çoğulculuğu ve yerelliği ön plana çıkarmıştır. Böylece günümüzde Türk sosyologları tarafından yeni bir sosyoloji fikri ve inşası da kaçınılmaz olmuştur. Ortaya atılan görüşler sadece Türkiye için değil dönemin Batı-dışı olarak tanımlanan diğer ülkeleri için de ilham kaynağı olmuştur. Özellikle İstanbul sosyoloji ekol anlayışı ile bu ekolün temsilcilerinden olan; Baykan Sezer ve Korkut Tuna'nın, Türk sosyolojisi oluşturma ve kendi toplumsal sorunlarımızı kendi dinamiklerimiz içinde anlama çabaları ve yerli sosyoloji arayışlarında bu ekole yapmış olduğu katkıları çok değerli ve önemlidir. Bu görüşlerden hareketle; Türk sosyologları geçmişin kritiğini yaparak, küresel söylemle meydana gelen kavram karmaşasına kapılmadan sosyoloji adına yeni adımlar atma çabası içerisinde olmalıdır.

Son olarak, farklı bir sosyoloji inşası edebileceğimiz ve batı sosyolojisinin bizlere çizmiş olduğu sınırların dışına çıkıp yeni şeyler söyleyebileceğimizin farkına varılmıştır. Yerli sosyoloji çabalarını belli bir dünya koşullarının aşılması adına verilen bir çaba olarak okumamız gerekmektedir. Batı sosyolojisinin, tüm dünyada geçerli tuttuğu teorilerin Batı dışı toplumlarda da geçerli olup olmadığını tartışmanın artık bir önemi kalmamıştır. Yerli sosyoloji arayışı tamamen bu konu üzerine kurlu olarak ortaya çıktığı için artık yerli sosyolojinin muhtevasını tartışmanın manası da olmayacaktır. Çalışmanın belli başlı yerlerinde sosyoloji biliminin 1960 ve 1980'li yılları arasında yaşanan teorik değişim ile beraber Batı toplumlarının da evrenselci iddialarından vazgeçmiş olup çoğulcu perspektiflerin, farklılıkların ve yerelliğin kabul görmesi yerlilik arayışlarını ve tartışmalarını gereksiz kılmıştır. Bu durum Türk sosyolojinde ki yerli sosyoloji çalışması icra eden sosyologlarımızın çalışmalarını boşa çıkarmamaktadır. Türk sosyologları, çalışmaları ile hem kendi geleneğimizi anlama ve yorumlama olanağı sunmuş hem de sosyolojinin geleceği adına çok daha iyi çalışmalar yapabilmenin imkânını sunmuşlardır. Bu imkânlardan faydalanarak emin adımlarla sosyoloji bilimi adına, geleceğe yönelik yapılacak çalışmaların, toplumsal değerlerin

farklılıklarını gözetken özelliklere sahip olmalıdır. Bugün de olması gereken sosyoloji budur.

KAYNAKÇA

- AKIN, M. H. (2008), “**Sosyolojide Yöntem Sorunu Olarak Anlama ve Açıklamanın Sınırları**”, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi, sayı 20, sy. 103-104.
- AKPOLAT, Y. (2007), “**Durkheim’den Giddens’a Pozitivist Sosyoloji**”, Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi, cilt 10, say.2, ss. 53-87.
- AKTAY, A. (1998), “**Günümüz Sosyolojisi ve Yerelci Anlayışlara Dair Etütler**”, İtiki, say.4-5, Ankara: Vadi Yayınları.
- ALAN, S. (2015), **Türk Sosyoloji Tarihinde İstanbul Ekolü: Korkut Tuna Örneği** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bingöl Üniversitesi SBE.
- ALATAS, S. F. (2016), **Sosyal Bilimlerde Alternatif Söylemler: Avrupa Merkeziliğe Cevaplar**, (Çev. Adem Bölükbaşı), İstanbul: Matbu Yayınları.
- ÂMİN, Samir (1993), **Avrupa merkezilik Bir İdeolojinin Eleştirisi**, (Çev. Mehmet Sert), İstanbul: Ayrıntı Yay.
- ARON, R. (1994), **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, (Çev. Korkmaz Alemdar, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ATİLA DEMİR, Sevim (2009), **Sosyal Bilimlere Eleştirel Bir Bakış: Frankfurt Okulu Ve Pozitivizm Eleştirisi**
- AYSOY, M. (2013), “**Korkut Tuna’nın Sosyolojisi Üzerine**”, TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi, say. 9, Türkiye Yazarlar Birliği, Ankara.
- AZİZ, A. (2015), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Ve Teknikleri**, Ankara: Nobel Yayınları.
- BALKIZ, B. (2004), “**Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori: Sosyolojik Pozitivizmin Eleştirisi**”, Sosyoloji Dergisi, sayı 12-13.
- BAUMAN, Z. (2010), **Sosyolojik Düşünmek**, (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BOTTOMORE, T., NİSBET, R. (1997), **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, (Çev. Mete Tuncay, Aydın Uğur), İstanbul: Ayraç Yayınları.
- BULUT, Y (2002), “**Oryantalizmin Tarihsel gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler**”, Maarife, cilt:2, say. 3, ss. 13-38.
- BULUT, Yücel (2004), **Oryantalizmin Kısa Tarihi**, İstanbul: Küre Yayınları.
- CANATAN, Kadir(2012), **Bir Yöntem Arayışı Olarak İslam Sosyolojisi**, Milet Ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, cilt 9, sayı: 3.

- CEVİZCİ, Ahmet (2013), **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- CEYLAN, M. C. , “**Türk Sosyolojisinde Yerelci Yaklaşımlar: Baykan Sezer Örneği**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi SBE.
- COMTE, A. (2001), **Pozitif Felsefe Kursları** (Çev., E. Ataçay,), İstanbul: Sosyal Yayınları
- COŞKUN, İsmail (2011), “**Korkut Tuna’nın Biyografisi İçin İlk Notlar**”, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Korkut Tuna’ya Armağan, cilt: 3, sayı: 22, sayfa: 20-29.
- COŞKUN, İ. (1991), **75.Yılında Türkiye’de Sosyoloji**, İstanbul: Bağlam Yayınları
- ÇAĞAN, Kenan (2015), **Münevverden Entelektüele Modernleşme, İslamcılık ve Yerellik**, Tezkire Yayınları, İstanbul.
- ÇAKI, F. (2003), “**Sosyolojinin Yerleştirilmesi: Dünya’dan ve Türkiye’den Yaklaşımlar**”, Tezkire: Düşünce, Siyaset, Sosyal Bilim, Dosya: AB ve Çokkültürlülük, cilt:3, sayı:35, ss.90-114.
- ÇELEBİ, N. (2010), “**Türkiye’de Sosyoloji**”, Türk Sosyologları ve Eserleri II, Sosyoloji Yıllığı: 20, (Ed: E. Eğribel, U. Özcan), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ÇİĞDEM, A. (1998), **Aydınlanma Felsefesi**, İstanbul: Ağaç Yayınları.
- DEMİREL, İ. (2008), “**Batı Avrupa Bilimine Ontolojik Temelleri Ve Avrupamerkezci İdeolojik İçerimleri Ekseninde Heideggeryen Bir Yaklaşım**”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt 27, sayı 1, ss. 47-57.
- DURKHEİM, E. (2005), **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, (Çev. C. Saraçoğlu) İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- EBÛ ZEYD, Nasr Hâmid (2014), “**Hermenötik ve Metin Yorumu**”, (Çev. Dr. Muhammed COŞKUN) Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı 46, ss.237-266.
- EĞRİBEL, E. ve ÖZCAN, U. (2003), “**Baykan Sezer Bibliyografyası**”, Sosyoloji Konferansları, 28. Kitap, İstanbul: İ.Ü. Basın ve Yayınevi.
- ERGUN, D. (2013), **100 Soruda Sosyoloji El Kitabı**, Ankara: İmge Kitabevi.
- ERKAL, M. E. (1999) , **Sosyoloji**, İstanbul: Der Yayınları.
- ERKAN, R. , BAĞLI, M. SÜMER, F. (2001), “**Evrenselci Kavramlarla Farklı Toplumsal Yapılar Yorumlama Güçlüğü: Yerelci Bir Yaklaşım**

- Denemesi”**, Diyarbakır: Ortak Tebliğ Çalışması.
- ERÖZ, M. (1973), **İktisat Sosyolojisine Başlangıç**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- FARUKİ, İ. R. (2016), **Bilginin İslamileştirilmesi**, (Çev. Fehmi Kuru), Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti, İstanbul.
- FIRINCIOĞULLARI, S. (2016), **“Hermeneutik Yöntem, Ontolojik Hermeneutik Ve Hans Georg Gadamer”**, Akademik Bakış Dergisi, ss. 53
- FİCHTER, J. (2011), **Sosyoloji Nedir?**, Ankara: Atilla Kitabevi.
- GIDDENS, A. (2003), **Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları**, (Ü. Tatlıcan ve B. Balkız, Çev.), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- GÖKA, E., TOPÇUOĞLU, A. , AKTAY, Y. (1999) , **Önce Söz Vardı (Yorumsamacılık Üzerine Deneme)**, Ankara: Vadi Yayıncılık.
- GÖKDERE, A. (2001), **“Küreselleşmeye Genel Bir Bakış”**, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 71-101.
- HIDIR, Ö.(2007), **“Oryantalizme Karşı Oksidentalizm: Hadis Oksidentalizmi: M. Fuad Sezgin ve M. Mustafa el-Azami Örneği”**, Hadis Tetkikleri Dergisi, cilt:1, ss. 7-33.
- HİRA, İ. (2000), **“Max Weber’in Yöntem Anlayışı”**, Bilgi Dergisi cilt:2, sayı:1, ss. 45-58.
- KAÇMAZOĞLU, H. B. (2012), **Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- KALIN, İ. (2017), **İslam ve Batı**, İstanbul: İSAM Yayınları.
- KALIN, İ. (2017), **Ben, Öteki ve Ötesi: İslâm-Batı İlişkileri Tarihine Giriş**, İnsan Yayınları, İstanbul.
- KARABIÇAK, M. (2002), **“Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler”**, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, cilt 7, sayı:1, ss.115-131.
- KELEŞ, R. (1976), **Toplum bilimlerde Araştırma ve Yöntem**, Ankara: Sevinç Matbaa.
- KEYMAN, E. F. (2002), **“Globalleşme, Oryantalizm ve Öteki Sorunu:11 Eylül Sonrası Dünya ve Adalet.”**, Doğu Batı, 20: 11 –33.
- KIRILMAZ, H., AYPARÇASI, F. (2016), **“Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları”**, İnsan ve İnsan Dergisi, cilt:3, sayı:8, ss. 32-58.

- KIZILÇELİK, S. (2001), “**Sosyal Bilimlerdeki Multidisiplinarite Yönelimleri Çerçevesinde Tarih İle Sosyolojinin Yaklaşımı ve Baykan Sezer,**”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, cilt: 25, sayı:1, ss. 1-14.
- KIZILÇELİK, S. (2008), **Baykan Sezer’in Sosyoloji Anlayışı**, Ankara: Anı Yayıncılık.
- KOÇYİĞİT, D. (2017), “**Batı’yı Kurgulamak - Doğu’yu Sunmak, Doğu’yu Kurgulamak - Batı’yı Sunmak: Oksidentalizm’de Ben ve Öteki**”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, cilt: 57, sayı: 57, ss. 133-160.
- KONGAR, E. (2012), **Türkiye’de Toplum Bilimin Gelişmesi ve Yöntem Sorunu**, Türk Toplumbilimcileri - 1, (Der. Emre Kongar) Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KORKMAZ, U. (2012), **Pozitivizmin Türk Sosyolojisinin Kuruluş Sürecindeki Etkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi SBE.
- KÖKTÜRK, G. (2002), “Baykan Sezer’in Türk Sosyolojisindeki Yeri”, Hacettepe Üniversitesi SBE Dergisi, cilt:4,sayı:1, Ankara.
- KÖKTÜRK, G. (2015), “**Türk Sosyolojisinde Metodolojik Yönelimler**”, Sosyoloji Konferansları, cilt-sayı:0(52), İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi.
- KÖNİĞ, R. (1994), **Günümüz Sosyolojisi**, (Çev. Battal İnandı), İzmir: Akademi Kitabevi.
- KÖSE, M., KÜÇÜK, M. (2015), “**Oryantalizm ve “Öteki” Algısı**”, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, cilt: 1, sayı:1, ss. 107-127.
- KUYUCUOĞLU, İ. (2015), “**Sosyolojinin Kuruluşunu Etkileyen Düşünce Akımları Ve Klasik Sosyolojide Yöntem Tartışmaları**”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt: 8, sayı: 36.
- MARDİN, Ş. (2002), **İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARSHALL, G. (1999), **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- METİN, A.(2013), Oksidentalizm, İki Doğu İki Batı, İstanbul: Açılım Kitap.
- ÖZLEM, D. (1998), Doğa Bilimleri ve “**Sosyal Bilimler**” **Ayrımının Dünü ve Bugünü Üzerine**, Toplum ve Bilim, sayı:76, ss. 7–40.
- ÖZLEM, D. (2000), **Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi**, İstanbul: İnkılâp.
- PARİN, S. (2011), “**Korkut Tuna’nın İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü**

- Tarihindeki Yeri”**, Korkut Tuna’ya Armağan, cilt:3, sayı:22, ss. 47-57, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, İstanbul.
- PARİN, S.(2011), “**Korkut Tuna’nın İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Tarihindeki Yeri”**, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Korkut Tuna’ya Armağan, cilt: 3, sayı: 22, ss. 47-57.
- PARLA, J. (1985), **Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- RİTZER, G.(2011), **Modern Sosyoloji Kuramları** (Çev. Himmet Hülür), Ankara.
- ROBERTSON, R. (1998), “**Glokalleşme, Zaman-Mekân Ve Homojenlik-Heterojenlik**”, **Postmodernizm Ve İslam, Küreselleşme Ve Oryantalizm**, (der. A. Topçuoğlu, Y. Aktay), Vadi Yayınları, Ankara.
- ROBERTSON, R. (1999), **Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Bilim ve Sanat, Ankara.
- SAİD, E. (1998), **Oryantalizm**, (Çev. Nezih Uzel), İstanbul: İrfan Yayınları.
- SEZAL, İ. (2003), **Sosyolojiye Giriş**, Ankara: Martı Kitabevi.
- SEZER, B. (1968), **Yunanlılık, Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, İstanbul.
- SEZER, B. (1985), **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, İstanbul: İÜEF Yayınları.
- SEZER, B. (1996/1997), “**Tarihte Doğu Batı Çatışması**”, Sosyoloji Yıllığı- Kitap 12: Tarihte Doğu Batı Çatışması, Hazırlayan: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, 2005, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- SEZER, B. (1985), **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, İstanbul: İÜEF Yayınları.
- SEZER, B. (1988), **Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları**, İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları.
- Sezer, B. (1989), “**Türk Sosyologları ve Eserleri 1**”, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi.
- SEZER, B. (1990), **Doğu Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı**, İstanbul: İ.Ü.E.F. Yayınları.
- SEZER, B. (1991), “**Toplumumuz Ve Sosyolojimiz**”, (Editör: Saadettin Elibol), Sosyoloji Konuşmaları, Ankara: Ecem Yayınları.
- SEZER, B. (1993), **Sosyolojide Yöntem Tartışmaları**, İstanbul: Sümer Kitabevi.
- SLATTERY, M. (2008), **Sosyolojide Temel Fikirler**, (Çev. Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz) Ankara: Sentez.
- SÖNMEZ, V. (2010), **Auguste Comte-Pozitivist Olguculuk**, DEUHYO ED, sayı:3,

say.161-163.

ŞAHİN, M. C. (2017), “**Türk Sosyolojisinin Kısa Tarihi: Dönemler, Şahıslar ve Ana Yönelimler**”, İslâmi İlimler Dergisi, cilt:12, sayı:1.

ŞAN, M. K. (2004), “**Baykan Sezer ve Toplum Çıkarlarımız Açısından Sosyolojiye Yeniden Bakmak**”, Sosyoloji Yıllığı- Kitap 11, sayı:182-198, Baykan Sezer’e Armağan, İstanbul: Kızılelma Yayınları.

ŞAN, M. K. (2008), “**Prof. Dr. Korkut Tuna ve Sosyolojinin Ülke Gerçeklerine Dönme Arayışı**”, sayı:639-666, Türkiye’de Sosyoloji, (Derleyen: M. Çağatay Özdemir), Ankara: Phoenix Yayınları.

ŞAN, M. K. (2018), **28 Şubat Darbesinin Toplumsal Sonuçları Üzerine Değerlendirmeler**, Sakarya Üniversitesi SASGEM Konferansları kapsamında Şubat 2018 tarihli konuşma metnidir, Sakarya.

ŞAN, M. K.(2007), “**Sosyal Bilimleri Yeniden Kurgulamak: Avrupa-Merkezci Yaklaşımların Aşılması Çabaları**”, Sosyoloji Dergisi, cilt:3, sayı:15, ss. 57-84.

ŞENER, S. (1996), **Sosyoloji**, İstanbul: Deha Yayınları.

TAŞ, K. (2011), **Sosyal Bilim Paradigmaları Açısından Sosyolojik Metodoloji**, İstanbul: Rağbet Yayınları.

TEZCAN, M. (1995), **Sosyolojiye Giriş**, Ankara: Feryal Matbaa.

TUNA, K. (2013), **Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri**, İz Yayıncılık, İstanbul.

TUNA, K. (1987), **Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

TUNA, K. (1991), “**Türk Sosyolojisinin Batı Sosyolojisi İle İlişkileri ve Sonuçları**”, 75.Yılında Türkiye’de Sosyoloji, İstanbul: Bağlam Yayınları.

TUNA, K. (1994), **Amerika'nın Bulunuşunun Batı'da Yol Açtığı Gelişme: Kentsel Toplum**, 500. Yılında Amerika, (Haz: R. Ertürk, H. Tüfekçioğlu), Bağlam Yayınları, İstanbul.

TUNA, K. (2004), “**Kentsel Dönüşüm Sorunları ve İstanbul Kimliği**”, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, cilt: 3, sayı: 8, ss. 1-8.

TUNA, K. (2011), **Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine**, İstanbul: İz Yayıncılık.

TUNA, K. (2012), “**Küresel mi/ Yerel mi: Neler Oluyor Bize?**”, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, cilt:3, sayı:6, ss.1-12.

- TUNA, K. (2013), **Yeniden Sosyoloji**, İstanbul: İz Yayıncılık.
- TUNA, K.(1989), “**Feodalizm Tartışmalarında Yeni Bir Ele Alış Denemesi: Feodal Düzen ve Şehir**”, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, cilt: 3, sayı: 1, sayfa: 197 -222.
- TURNER, B. (2003), **Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm**, (Çev. İbrahim Kapaklıkaya), İstanbul: Anka Yayınları.
- ÜLKEN, H. Z. (2008), **Dünyada ve Türkiye’de Sosyoloji: Öğretim ve Araştırmaları**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- VAREL, A. (2017), **Pozitivizm ve Siyaset: Yöntembilimsel Bir Eleştiri**, cilt 50, sayı: 3, ss. 1-25.
- WALLERSTEİN, I. (2007), **Avrupa Evrenselciliği İktidarın Retoriği**, (Çev. Sinan Önal), İstanbul: Aram Yayınları.
- YANIK, A. (2008), **Pozitivist Modern Bilimsel Yaklaşımın Eleştirisi**
- YASLIÇİMEN, F,SUNAR, L, “**Sosyal Bilimlerde Bir Yenilenme İmkânı Olarak İbn Haldun**”, İslam Araştırmaları Dergisi, sayı: 16, ss.137-16.
- YAVUZ, H. (1999), **Modernleşme, Oryantalizm ve İslam**, İstanbul: Boyut Kitapları.
- YILDIRIM, E. (2007), **Bilginin Sosyolojisi**, Ekin Yayınları, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

1993 yılında İstanbul’da Süleymaniye’de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul’da tamamladı. 2012 yılında Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nde eğitime başladı ve 2016 yılında ikincilikle mezun oldu. 2016 yılı içerisinde Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim dalında yüksek lisansa başladı. Halen devam etmekte.

